

**KISASÜ'L-ENBİYÂ'DA
SEBEPSELLİK ŞEKİLLERİ**

Aziz Tolga KOÇ

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2015

KISASÜ'L-ENBİYÂ'DA SEBEPSELLİK ŞEKİLLERİ

Aziz Tolga KOÇ

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir

2015

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Aziz Tolga KOÇ tarafından hazırlanan “Kıyasü'l-Enbiya'da Sebepsellik Şekilleri” başlıklı bu çalışma, 18.06.2015 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan .....
Prof. Dr. Erdoğan BOZ

Üye .....
Doç. Dr. Ferruh AĞCA
(Danışman)

Üye .....
Doç. Dr. Selahittin TOLKUN

Üye .....
Yrd. Doç. Dr. Eylem SALTİK

Üye .....
Yrd. Doç. Dr. Tuba ONAT ÇAKIROĞLU

ONAY
.../.../20....
Doç. Dr. Hasan Hüseyin ADALIOĞLU
Enstitü Müdürü

20/05/2015

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

AZİZ TOLGA KOÇ

ÖZET

KISASÜ'L-ENBİYÂ'DA SEBEPSELLİK ŞEKİLLERİ

KOÇ, Aziz Tolga

Yüksek Lisans Tezi – 2015

Türk Dili Ana Bilim Dalı

Danışman : Doç. Dr. Ferruh AĞCA

Sebepsellik ilkesi, felsefi bakımdan kısaca varlığı zaman içinde birbirine bağlayan şeydir. Dilbilgisel manasıyla ise, cümledeki veya cümleler arası sebep sonuç ilişkilerinin yapı analizi ve bu cümlelerin çeşitli yönleriyle ele alınışıdır.

Bu çalışmada Harezmi Türkçesi döneminin nesir örneği olan Kısasü'l-Enbiyâ üzerinden sebepsellik şekilleri ele alınmıştır. Metinde, sebep bildirme işlevi olan öğelere ait örnekler tanıklanmış ve bu örneklerin Türkiye Türkçesine aktarımı yapılarak sebep bildirme nedenleri açıklanmıştır. Ayrıca bu öğelerin tarihsel Türk dilindeki görünümlerine ve örneklerine de yer verilmiştir.

Sonuç olarak elde edilen veriler ışığında, birçok farklı sebepsellik yapısını bünyesinde barındıran Kısasü'l-Enbiyâ'da çekim edatlarıyla, bağlaçlarla, isim çekim ekleriyle, zarf-fiil ekleriyle, soru yoluyla ve diğer sözcüklerle ifade edilen sebepsellik şekillerine ulaşılmıştır.

ABSTRACT

CAUSALITY FORMS IN KISASU'L-ENBIYA

KOÇ, Aziz Tolga

Master-Degree – 2015

Department of Turkish Language

and Literature

Field of Turkish Language

Adviser : Doç. Dr. Ferruh AĞCA

Philosophically, the causality principle is briefly what connect the existence to each other in time. Its grammatical meaning is the structural analysis of cause and effect relations in phrase or between phrases and being discussed of these phrases with various aspects.

In this study, the causality principles are discussed on the basis of Kısasu'l-Enbiya which is a prose example of the Khwarezm Turkish period. In the text, the examples, belong to elements which have statement reason, are seen and the reasons of statement function are explained by transferring these examples to Turkey Turkish. In addition, the aspects and the examples of these elements in historical Turkish language are included.

Consequentially, in the light of the results obtained, in the Kısasu'l-Enbiya which include various different causality structures, via particle, conjunction, inflexional suffix, verbal adverb, question and the causality styles are reached which are stated with other words.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DİL BİLİMİNDE SEBEPSELLİK İLKESİ İLE YAKLAŞIMLAR

1.1.CÜMLE TANIMI VE TÜRLERİ	13
1.1.1.Basit Yapılı Cümleler	15
1.1.2.Birleşik Yapılı Cümleler	15
1.1.2.1.Zaman Anlamlı Alt Cümleler.....	18
1.1.2.2.Sebep Anlamlı Alt Cümleler.....	23
1.2.SESEP-SONUÇ CÜMLELERİ.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEKİM EDATLARIYLA İFADE EDİLEN SEBEPSELLİK ŞEKİLLERİ

2.1.ÇEKİM EDATLARININ TANIMI VE İŞLEVLERİ	30
2.1.1.(+dIn) Ötrü Çekim Edatıyla İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri...32	
2.1.1.1.Türk Dilinde (+dIn) Ötrü Çekim Edatı	32

2.1.1.2. KE'de (+ <i>dIn</i>) Ötrü Çekim Edatıyla	
İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri	36
2.1.2. <i>Üçün</i> Çekim Edatıyla İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri.....	37
2.1.2.1. Türk Dilinde <i>Üçün</i> Çekim Edatı.....	37
2.1.2.2.KE'de <i>Üçün</i> Çekim Edatıyla İfade Edilen	
Sebepsellik Şekilleri	43
2.1.2.2.1. Yalın İsim + <i>Üçün</i>	43
2.1.2.2.2.Fiilimsi + <i>Üçün</i>	45
2.1.2.2.3. İyelik Eki + <i>Üçün</i>	46
2.1.2.2.4. Zamir+İlgi Eki + <i>Üçün</i>	48

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAĞLAÇLARLA İFADE EDİLEN SEBEPSELLİK ŞEKİLLERİ

3.1.BAĞLAÇLARIN TANIMI VE İŞLEVLERİ.....	51
3.1.1. <i>Kim</i> Bağlacıyla İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri.....	53
3.1.1.1.Türk Dilinde <i>Kim</i> Bağlacı.....	54
3.1.1.2.KE'de <i>Kim</i> Bağlacıyla İfade Edilen	
Sebepsellik Şekilleri.....	57
3.1.2. <i>Sebebdin</i> Bağlacıyla İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri.....	61
3.1.2.1.KE'de <i>Sebebdin</i> Bağlacıyla İfade Edilen	
SebepsellikŞekilleri.....	64
3.1.2.1.1. <i>Oİ Sebebdin</i>	65
3.1.2.1.2. <i>Bu Sebebdin</i>	67
3.1.3. <i>Tep</i> Bağlacıyla İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri.....	68

3.1.3.1.KE'de <i>Tep</i> Bağlacıyla İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri.....	69
3.4.1. <i>Teyü</i> Bağlacıyla İfade Edilmiş Sebepsellik Şekilleri.....	71
3.4.1.1.KE'de <i>Teyü</i> Bağlacıyla İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri.....	72
3.5.1.KE'de <i>Yoldın</i> Bağlacıyla İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri.....	74
3.5.1.1. <i>Ol Yoldın</i>	75
3.5.1.2. <i>Bu Yoldın</i>	77

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKLERLE İFADE EDİLEN SEBEPSELLİK ŞEKİLLERİ

4.1.ZARF-FİİL EKLERİYLE İFADE EDİLEN SEBEPSELLİK ŞEKİLLERİ...78	
4.1.1. – <i>gAll</i> Zarf-Fiil Ekiyle İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri.....	80
4.1.1.1. Türk Dilinde – <i>gAll</i> Zarf-Fiil Eki.....	80
4.1.1.2. KE'de – <i>gAll</i> Zarf-Fiil Ekiyle İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri.....	82
4.1.2. – <i>gUgA</i> Zarf-Fiil Ekiyle İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri.....	83
4.1.2.1. KE'de – <i>gUgA</i> Zarf-Fiil Ekiyle İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri.....	84
4.2.İSİM ÇEKİM EKLERİYLE İFADE EDİLEN SEBEPSELLİK ŞEKİLLERİ.....	85
4.2.1. Datifle İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri.....	85
4.2.1.1. Türk Dilinde Datif	86

4.2.1.2. KE'de Datifle İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri.....	90
4.2.1.2.1. Yalın İsim + Datif	90
4.2.1.2.2. Fiilimsi + Datif Eki.....	91
4.2.2. Ablatifle İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri.....	92
4.2.2.1. Türk Dilinde Ablatif.....	93
4.2.2.2. KE'de Ablatifle İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri.....	97
4.2.2.2.1. Yalın İsim + Ablatif.....	97
4.2.2.2.2. Fiilimsi + Ablatif	98
4.2.2.2.3. İyelik Eki + Ablatif.....	98

BEŞİNCİ BÖLÜM

SORU YOLUYLA İFADE EDİLEN SEBEPSELLİK ŞEKİLLERİ

5.1. TÜRK DİLİNDE <i>NİGE</i> SORU SÖZCÜĞÜ.....	101
5.1.1. KE'de <i>Nige</i> Soru Sözcüğüyle İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri.....	102
5.2. TÜRK DİLİNDE <i>NEDİN</i> SORU SÖZCÜĞÜ.....	103
5.2.1. KE'de <i>Nedin</i> Soru Sözcüğüyle İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri.....	104
5.3. TÜRK DİLİNDE <i>NE ÜÇÜN</i> SORU SÖZCÜĞÜ	105
5.3.1. KE'de <i>Ne Üçün</i> Sorusuyla İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri.....	106
5.4. TÜRK DİLİNDE <i>NELÜK</i> SORU SÖZCÜĞÜ.....	107
5.4.1. KE'de <i>Nelük</i> Soru Sözcüğüyle İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri.....	109

5.5.KE'DE <i>NETEGDİN</i> SORU SÖZCÜĞÜYLE İFADE EDİLEN SEBEPSELLİK ŞEKİLLERİ.....	110
5.6.KE'DE <i>NE TEYÜ</i> SORUSUYLA İFADE EDİLEN SEBEPSELLİK ŞEKİLLERİ.....	111
5.7. KE'DE <i>NE SEBEDİN</i> SORUSUYLA İFADE EDİLEN SEBEPSELLİK ŞEKİLLERİ.....	111
DEĞERLENDİRME ve SONUÇ.....	112
KAYNAKÇA.....	116

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Datifin Tarihsel Türk Dili Lehçelerindeki Görünümü.....88

Tablo 2: Ablatifin Tarihsel Türk Dili Lehçelerindeki Görünümü.....94

KISALTMALAR LİSTESİ

ac. : 'azze ve celle

as. : 'aleyhi's-selâm

bs. : Basım

C : Cilt

DED : Dil ve Edebiyat Dergisi

H.z. : Hazret

KE : Kısasü'l-Enbiyâ

NF : Nechü'l-Ferâdis

razhu : razıya'llâhu 'anhu

s. : Sayfa

S : Sayı

TDAY : Türk Dili Araştırmaları Yıllığı

TDED : Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi

TDK : Türk Dil Kurumu

TKAE : Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü

TÜBA : Türkiye Bilimler Akademisi

vb. : ve benzeri

ÖN SÖZ

Sebep sonuç ilişkisinin zorunluluğunu dile getiren sebepsellik ilkesinde, dilbilgisel anlamda ek, edat ve bağlaç gibi çeşitli yapılar ele alınmıştır. "Neden/Niçin" sorularına verilebilecek her türlü yanıt sebepselliği ilgilendirmektedir.

Kıyasü'l-Enbiyâ üzerinden sebepsellik şekillerini ele alırken metindeki sebep bildirme işlevi olan yapılara yalnızca biçimsel olarak yaklaşmıştır. Çalışma, ana hatlarıyla teorik ve örneklemeler olarak iki kısma ayrılmaktadır. İlk kısımda sebepsellik ilkesi, birleşik cümle türleri ve sebep sonuç cümleleri üzerinde durulmuştur. İkinci kısımda ise Kıyasü'l-Enbiyâ'daki sebepsellik şekillerine örneklerle değinilmiştir. Metinden sebep bildirme işlevi olan örnekler tanıklanmıştır. Ayrıca bu örneklerdeki sebepsellik işaretleyicisi öğelerin tarihsel Türk dillerinde örneklerine ve araştırmacılarca nasıl yorumlandıklarına da yer verilmiştir.

Türkolojide, sebepsellik (İng. causality) ile ilgili örnek alınacak bir çalışma olmaması, eldeki çalışmaya ilk olma özelliği kazandırmıştır. Bundan dolayı çalışma deneme niteliğindedir, dolayısıyla eksik ve kusurları içerisinde barındırmaktadır. Gerek teorik olarak gerekse elde edilen veriler hakkındaki materyal azlığı sebebiyle çalışmada istemsiz bazı hususlara az değinilmiştir.

Bu çalışmada emeği geçen başta sayın Hocam Doç. Dr. Ferruh Ağca başta olmak üzere herkese şükranlarımı sunuyorum. Umarım ki sebepsellik yalnızca bu çalışmayla sınırlı kalmaz ve bu denli önemli bir konu, Türkçede enine boyuna her yönüyle araştırılır.

Aziz Tolga KOÇ

Mayıs, 2015

GİRİŞ

Tezin Konusu

Sebepsellik, felsefi bakımdan kısaca varlığı zaman içinde birbirine bağlayan şeydir. Sebepsellik ilkesine göre, hiç yoktan veya sebepsiz hiçbir olay meydana gelemez; böyle bir şeyin ortaya çıkmasından sorumlu olan bir başka değişim gerçekleşmiş olmalıdır.

Dilbilgisel manasıyla ise sebepsellik, cümlede veya cümleler arası sebep-sonuç ilişkilerinin yapı analizi ve bu cümlelerin çeşitli yönleriyle ele alınışıdır. Sebep-sonuç ifade eden cümleler genelde eklerle, bağlaçlarla ve edatlarla kurulmaktadır.

Tezin konusu, Harezmi Türkçesi eseri olan Kısasü'l-Enbiyâ (KE) metnindeki bazı edat ve bağlaç gibi sözcüksel işaretleyiciler ile ekler yardımıyla ifade edilen sebep anlamlı alt cümlelerin yapısal açıdan incelenmesidir.

Tezin Amacı

Tezin amacı, genel ifadeyle "sebep-sonuç cümleleri" veya "sebep bildiren yapılar" meselesinin Türk dilinde özellikle Eski Türk dili araştırmalarında yalnızca yüzeysel anlatımlarla yer verilmesinden dolayı bu meselenin tarihsel bir metin üzerinde -örnekleriyle- incelenmesidir.

Tezin İçeriği

Çalışmamızda ncelikle Harezmi Türkçesi ve KE hakkında ana hatlarıyla bilgi verilmiştir.

Harezmi Türkçesi, Harezmi Türkçesinin hangi siyasal ve kültürel ortamda oluşum ve gelişimini ve Türk dilinin bu döneminde üretilen KE hakkındaki genel bilgiler verilmiştir.

Sebepsellik ilkesinin felsefi ve dilbilgisel olarak ne anlama geldiği ve sebepsellik ilkesinin Türk ve yabancı düşünürlerce yaklaşımına yer verilmiştir. Amacımız dilbilgisel sebepsellik incelemesi olduğu için sebepsellik ilkesinin felsefi boyutunda derine inilmemiş, yzeyssel değinilmiştir.

Daha sonra çalışmamızın alt yapısını oluşturan cümle türlerinden bahsedilmiştir. Birleşik yapılı cümlelerin ve onun türleri olan zaman ve sebep alt anlamlı cümlelerin Eski Türkçede oluşumu ve birleşik cümlenin Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesinde nasıl ele alındığı da bazı örneklerle gösterilmiştir. Devamında, Türkçede sebep-sonuç ilişkisi ve cümlelerde bu ilişkinin nasıl yorumlandığına, araştırmacıların görüşlerinin işığında değinilmiştir.

Türkçede sebep-sonuç ilişkisi ve cmlerinin ele alınışı izahından sonra tezimizin asıl kısmında KE'de sebepsellik Şekilleri ele alınmıştır. KE'de sebep bildiren cmler semantik değil yalnızca Şeklen ele alınmıştır. KE'deki cümlelerde sebepsellik işaretleyici olan biçimbirimler, sebep edatları, sebep bağlaçları, soru sözcükleri ve diğer sözcükler Türk dili içerisindeki Köktürk Türkçesinden itibaren işlevleri ve kullanım Şekilleriyle gösterilmiştir. Bu hususta Türk ve Yabancı Türk dili araştırmacılarının fikirlerine ve bu ekleri, sözcükleri nasıl yorumladıklarına da yer verilmiştir. KE'de bu Şekiller gösterilirken Eski Türkçeden Harezmi Türkçesi dönemine kadar (Köktürk, Uygur, Karahanlı Türkçesi alanlarında ve bazı durumlarda Türkiye Türkçesi), KE'de rastladığımız sebepsellik işaretleyicisi ek ve sözcüklerin diğer tarihsel Türk dili devrelerine ait eserlerde örneklerine de yer verilmiştir.

Türkçede sebep-sonuç ilişkisi ve cümlelerinin ele alınışı izahından sonra tezimizin asıl kısmında KE'de sebepsellik şekilleri ele alınmıştır. KE'de sebep bildiren cümleler semantik değil yalnızca şeklen ele alınmıştır. KE'deki cümlelerde sebepsellik işaretleyici olan biçimbirimler, sebep edatları, sebep bağlaçları, soru sözcükleri ve diğer sözcükler Türk dili içerisindeki Köktürk Türkçesinden itibaren işlevleri ve kullanım şekilleriyle gösterilmiştir. Bu hususta Türk ve Yabancı Türk dili araştırmacılarının fikirlerine ve bu ekleri, sözcükleri nasıl yorumladıklarına da yer verilmiştir. KE'de bu şekiller gösterilirken Eski Türkçeden Harezmi Türkçesi dönemine kadar (Köktürk, Uygur, Karahanlı Türkçesi alanlarında ve bazı durumlarda Türkiye Türkçesi), KE'de rastladığımız sebepsellik işaretleyicisi ek ve sözcüklerin diğer tarihsel Türk dili devrelerine ait eserlerde örneklerine de yer verilmiştir.

Uygulanan Yöntem ve Teknikler

Öncelikle KE eseri tamamen okunmuş ve metinde sebepsellik bildiren yapılar fişlenmiştir. Daha sonra materyal derlemesi için teze fayda sağlayabilecek her türlü kitap, makale, tez, bildiri ve benzeri vb. kaynaklar derlenmiştir.

Gerekli materyallerin okunması sonrası, KE'de tanıkladığımız örneklerdeki sebep bildiren ek ve sözcükler Türkçede gramer çerçevesi içinde işlevleri açısından ele alınmıştır. Bu ek ve sözcüklerin Eski Türkçeden Harezmi Türkçesine kadarki katettiği yola –örneklerle birlikte- kısaca değinilmiştir.

KE'de sebep bildiren cümle veya cümlecikler transkripsiyonlu hâlde verilip, Türkiye Türkçesine aktarılmış ve bu örneklerin niçin sebep bildirdiklerinin izahı yapılmıştır.

Çalışmamızın amacının lehçeler veya devreler arası mukayese olmadığından diğer Türk lehçelerindeki örneklere pek değinilmemiş buna karşın sebepsellik işaretleyicisi ögenin kökeni ve katettiği yola tanıklık etmek

için Köktürk, Uygur, Karahanlı Türkçesi örneklerine –az da olsa- yer verilmiştir. Bu örnekler verilirken ayrıca, sebepsellik ögeleri hakkında Türk ve yabancı araştırmacıların da görüşlerine sıklıkla yer verilmiştir. Çalışmamızda KE dışındaki örnek tanıklamalarının gerek transkripsiyonu gerekse Türkiye Türkçesine aktarımında da alıntı yapılan çalışmaya sadık kalınmıştır. Araştırmacıların sebepsellik işaretleyicisi öge hakkında kökensele ve işlevsel bilgilerine yer verilirken o araştırmacının kavramları kullanılmaya dikkat edilmiştir. Ayrıca bu ögelerin -eğer kullanımdaysa- Türkiye Türkçesindeki görünümüne, işlevlerine ve fonetik özelliklerine çeşitli araştırmacıların görüşleriyle değinilmiştir.

Sebepsellik ifadesinin KE’de gösterilmesinin sebebi ise tesadüfi değildir. Bilindiği gibi KE, Harezmi Türkçesine ait zengin anlatım gücü olan bir nesir örneğidir. Eserde yeri geldiğinde aynı anlamlar farklı birçok kavramlarla anlatılmış ve bu da metne zenginlik katmıştır. Örneğin çalışmamızda, kendi işlevleri isim çekim eki olan eklerin sebepsellik işaretleyicisi de olmaları veya bir başka durumda soru zamiri *ne* sözcüğüne gelen birtakım eklerle aynı anlama gelen birden fazla sözcüklerin bulunması buna örnektir. Parçadaki nazım kısımlarındaki sebepsellik ifadeleri ise yine değerlendirilmiş; fakat hem nesirdeki o zenginliğin bulunmaması ve uyak/redif mecburiyetiyle bazı ifadelerin eksik kalması hem de farklı bir yapıya rastlanmaması sebebiyle örneklemelerde yer verilmemiştir.

Bir diğer üzerinde durulması gereken konu, bazı sebepsellik işaretleyicilerinin eserde yalnızca bir örneği bulunmasıdır. Örneğin gerek *andin ötrü* sebep edatı, gerek *netegdin*, *ne teyü*, *ne sebeddin* soru yapılarının sebepsellik bildirdiği örneklere eserde bir kez rastlamaktayız. Bu örnek azlığının aksine bazı sözcük ve eklerdeki örneklerden de onlarca bulunmaktadır. Örneğin eserde *üçün* edatı ve *-gAll* zarf-fiil ekleriyle yapılmış onlarca örneğe rastlamaktayız. Ama daha önce de belirttiğimiz gibi amacımız tezi örnek kalabalığında boğmamak ve tekrara düşmemek olduğu için verilen örnekler kısıtlı tutulmuştur.

Hem Tahsin Banguoğlu'nun "sebepe cümlesi ve amaç cümlesi akrabadır" hem de Mertol Tulum'un "amaç cümlesi zayıflamış bir sebepe ifadesiyle aynı zamanda sebepe cümlesidir" cümlelerinden yola çıkarak bazı çalışmalarda "amaç, maksat, gaye" olarak adlandırılan bölümlerde yine sebeplilik bildiren yapılar ele alınmıştır. Biz de bunları değerlendirerek, gerekli kısımları çalışmamıza dahil ettik.

Çalışma Alanı

Çalışma eser olarak Harezmi Türkçesi örneği olan KE'yi kapsamaktadır. Çalışmamızda Aysu Ata'nın Londra nüshasıyla neşrettiği eserden yararlanılmıştır.

Asırlar boyu adeta nakış gibi işlenen Türk dilinin, Türklerin konar-göçer ve savaşçı kimliklerinin de etkisiyle çeşitli kültür ve dinlerle munasebetini de hesaba katarsak, Türk dili birçok merhaleden geçmiş, hanesine binlerce kelime katmıştır. İslamiyet'in büyük Türk topluluklarınca benimsenmesi özellikle Arapça ve Farsçadan ödünçleme kelimeleri artırmıştır. Harezmi Türkçesi de Türklerin İslamiyet'i toplulukça kabulünden yüzyıllar sonra oluşumu sağlayan bir dildir. Üstüne bir de o toprakların Türkleşmeden önce de İslam medeniyetine üstün hizmetler sunan bir coğrafya olması önemlidir. Nitekim eserimiz de dinî bir konu "peygamber kıssaları" olduğu için Harezmi Türkçesi ve KE hakkında genel bilgiler vermeden önce, Harezmi Türkçesinin oluşumuna hangi siyasi ve kültürel gelişmelerin etken olduğuna değinmekte fayda vardır. Tahmin edileceği gibi Harezmi Türkçesi birdenbire ortaya çıkmış bir dil değildir. Bu dili teşkil eden unsurlar asırlar boyu işlenegelen Türk dilinin bir devamı niteliğindedir.

Bu hususta Ahmet Bican Ercilasun'un izahatına yer vermek yerinde olacaktır:

"Kâşgar ve Batı Türkistan, 9. Yüzyıl sonlarından 1212'ye kadar 300 yılı aşkın bir süre Karahanlı yönetiminde kalmıştı. 1074'ten itibaren Selçuklu, 1141'den itibaren

Karahıtalara tâbi olsalar da ülkeyi yönetenler yine Karahanlılardı. Devletin siyasi merkezleri olan Kâşgar ve Balasagun aynı zamanda iki büyük kültür merkezi idi. Bu kültür merkezlerinde, Köktürk ve Uygur Türklerinin devamı olan Karahanlı (Hakaniye) Türkçesi bütün Müslüman Türk dünyasının ortak yazı dili idi. Bu standart dilin sahipleri, Karahanlıları oluşturan ana boylar olan Yağma, Karluk,, Çigil ve Tohsıardı. Karahanlıların doğusundaki Beşbalık, Hoço ve Turfan şehirlerinde ise Burkancı Uygurlar vardı ve onlar da aynı standart dili kullanmaktaydılar.

Çengiz'den sonra bölgede kurulan Çağatay Hanlığı döneminde, yukarıda sayılan boylar etnik olarak birbirine karıştı. Bazı Oğuz ve Kıpçak unsurlarının da katılmasıyla Türkistan'da Çağatay ulusu adıyla yeni bir boylar birliği ortaya çıktı. Ulus, aslında "pay" demektir ve Çağatay'ın payına düşen Türk topluluklarına bu sebeple Çağatay ulusu denmişti. Bu yeni teşekkülün kültür merkezleri Semerkant ve Herat oldu. Öte yandan Altınordu'da kültür merkezleri, Harezmi ve İdil deltasındaki devlet merkezi Saray idi.

Türk boyları arasındaki karışmaya paralel olarak Karahanlı Türkçesi de dalgalanmaya uğradı; kısa bir geçiş döneminden sonra 15. Yüzyıl başlarında istikrar buldu. 13.-14. Yüzyıllardaki geçiş dönemi Türkoloji literatüründe Harezmi Türkçesi adını aldı. " (Ercilasun, 2008 : 366)

Ercilasun'un yukarıda değindiği önemli bir konu tüm Müslüman Türk dünyasının ortak yazı dili Karahanlı Türkçesi olarak kabul gördüğüdür. Bu hususta, Köprülü de (1980:287) herkes gibi KE'yi Harezmi Türkçesi ürünü olarak kabul eder. Fakat KE'nin dil bakımından Karahanlı Türkçesi ürünlerine yakınlığından dolayı KE'yi de o dairede ele almak gerekliliğini belirtir.

Ercilasun (2008:369) Kuzey Doğu Türkçesi kolu olan Harezmi Türkçesinin hangi siyasi ortamlarda teşekkül ettiğini şöyle belirtmiştir:

"Ceyhun'un Aral gölüne döküldüğü bölgede yer alan Harezmi, 11. Yüzyıl başlarında Gaznelilere bağlı bir vilâyet idi. Buraya tayin edilen valilere Harezmişah deniliyordu. Gazneli Mahmud zamanında Harezmişah olarak Altıntaş tayin edilmişti. Altıntaş'tan sonra oğlu Harezmişah Harun bölgeyi idare ediyordu. Selçuklular zamanında da Harezmi bölgesi valilerce yönetilmekteydi. Selçukluların tayin ettiği Harezmi valileri Sultan Sançar'ın 1157'de ölümü üzerine bağımsız olmuşlardı."

Ercilasun, Harezmi Türklerinin siyasi yapısı hakkında bilgi verdikten sonra şöyle devam etmiştir :

"Bu siyasi oluşumların sonucundan Harezmi Türkleşti ve 12. Yüzyılda bir kültür merkezi olarak sivrildi. Çengizliler ve Altın Ordu çağında da bu durum devam etti. Altın Ordu

çağında (1241-1502) Harezmi, Aşağı Seyhun boyları, İdil'in Hazar'a döküldüğü yerde bulunan başkent Saray başlıca kültür merkezleriydi. Harezmi Türkçesine ait eserler işte bu kültür muhitinde yazıldı."

Ata (1997 : XXII-XVIII) Harezmi Türkçesinin oluşum, gelişim ve önemi hakkında şu sözleri sarfetmiştir :

"Harezmi Türkçesi, XI-XII. Yüzyılda gerek etnik yapı gerekse siyasi hayat bakımından Türkleşen Harezmi bölgesinde Oğuz, Kıpçak ve Kanglı boylarının yerleşik hayata geçmelerinin sonucu olarak Türk dilinin doğu kolunu teşkil eden Oğuz Türkçesi ve kuzeybatı kolunu teşkil eden Kıpçak Türkçesinin bu bölgede iyice karışıp kaynaşmasından oluşan Türkçeye verilen addır. Böylece halkın etnik yapısı gibi bu bölgenin dili de karma bir şekil almıştır."

"Bu bölgede yerleşen Oğuz, Kıpçak ve diğer Türk boylarının ağızlarından alınan unsurlarla Harezmi Türkçesinin özellikle kelime hazinesi ve şekil bilgisi bakımından kazandığı farklı yapı, onun en başta gelen dil özelliklerini teşkil etmektedir."

Eckmann ise (1979:183-184) Harezmi Türkçesini şu şekilde anlatmıştır:

" 13. Yüzyıldan itibaren Harezmi ve Sir derya'nın aşağı kesiminde kısmen Oğuz (Türkmen) ve Kıpçak yerli ağızlarının tesiri altında Karahanlıcadan teşekkül eden Orta Asya Türkçesi (Doğu Orta Türkçesi) edebiyat dilinin inkişaf merhalesine Harezmi Türkçesi adını veriyoruz. Harezmi Türkçesi, Karahanlıcadan Çağataycaya geçiş dili olarak, dil tarihi açısından büyük önem taşır."

Başlıca Harezmi Türkçesi eserleriyse şunlardır :

Mukaddimetü'i-Edeb, Kısasü'l-Enbiya, Muînü'l-Mürîd, Hüsrev ü Şîrîn, Muhabbetname, Nechü'l-Ferâdîs, Cevâhirü'l-Esdâf, Cümcümenâme, Mirâcnâme, Satır-Altı Kur'an Tercümesi, Altın Ordu Yarlık ve Bitikleri, Hilyetü'l-Lisân ve Hulbetü'l-Beyân.

Kısasü'l-Enbiya

Ercilasun (2008 : 371) KE'nin genel bilgilerini ve bu eserin önemini şöyle belirtmiştir :

"Kısasü'l-Enbiya, "peygamber kıssaları" demektir; Arap, Fars, Türk edebiyatlarında özel bir yere sahiptir. Peygamberlerin hayat hikâyeleri ve mucizelerini, sahabenin ve dört halifenin menkıbelerini anlatır. Yaratılıştan Hz. Hasan ve Hüseyin'e kadar gelir. Eser içinde toplam 484 mısra tutan 43 şiir vardır. (Ata, 1997 : XVI). Harezmi Türkçesiyle yazılmış Kısasü'l-Enbiya. Yazarı Nâsireddin bin Burhaneddin Rabguzî'dir; eserinde kendisini " Bu kitâbnı tüzgen....Ribât Oguzlug Burhân oğlu Kazi Nasır" olarak tanıtır (Ata, 1997 : XI); kısaca Rabguzî diye tanınmıştır. Rabguzî, gördüğü gibi Ribât-ı Oguzî'den kısaltmıştır ; yazarın Oğuz ribâtından (kasabasından) ve büyük bir ihtimalle bir Oğuz Türk'ü olduğunu gösterir. Faruk Sümer'e göre, Seyhun boylarında, Cend yakınlarında Ribatat adlı bir şehir vardı. (Ata, 1997 : XI-XII) Rabguzî'nin Oğuz oluşunun dil tarihimiz açısından özel bir anlamı vardır. Türkistan bölgesinde yaşayan bir Türk, hangi boydan olursa olsun eserini, döneminin ortak yazı diliyle yazmaktadır. Rabguzî de eserini, dönemin ortak yazı diliyle yazmaktadır. Rabguzî de eserini, dönemin Türkistan ve Altın Ordu'daki ortak yazı dili olan Harezmi Türkçesiyle yazmıştır."

"Harezmi Türkçesi devresinin ilk eseri Nâsireddin b. Burhaneddin er-Rabguzi yahut kısaca Nâsır Rabguzi (710/1310) tarafından, Ribât-ı Oğuz'da (Maveraünnehir, belki müellifin doğum yeri) Moğol prensi Nâsireddin Tok Buga adına, Farsça bir tercümeden Türkçeye adapte edilen bir siyer-i nebî derlemesi olan Kısasü'l-Enbiya adlı eserdir." (Eckmann, 1979 : 185)

Ercilasun (2008 : 371) KE'nin yazmaları ve üzerinde kimlerin çalışmaları yürüttüğü hakkında da bilgiler vermektedir:

"Kısasü'l-Enbiya'nın pek çok yazması vardır. Aysu Ata'nın çalışmasında Leningrad'da 6, İsveç'te 2, Paris'te 1, Bakû'da 1 nüshadan bahsedilir. (Ata, 1997 : XX). N. İlimskiy 1859 yılında eseri Kazan'da bastırılmıştır. Bilim dünyasında en çok bilinen ve işlenen nüsha, 15. Yüzyılda istinsah edildiği tahmin edilen Londra nüshasıdır. Tatar asıllı, Lehistanlı Türkolog Jakob Schinkewitsch Londra nüshasının sentaksı üzerine doktora tezi yapmış ve bunu *Rabguzi's Syntax* adıyla MSOS'ta 1926-1927 yıllarında yayımlanmıştır. Bu çalışma Sabit Paylı tarafından Türk Dili Belleten III/8-11'de (1947) Türkçeye çevrilmiştir. Danimarkalı Türkolog Kaare Grönbech 1948'de Londra nüshasının tıpkıbasımını neşretmiştir : *Rabghuzi*,

Narrationes de prophetis, Kopenhagen 1948. Londra nüshası 1990'da Taşkent'te de Özbek transkripsiyonuyla neşretmiştir."

"Eser üzerinde en önemli çalışma son yıllarda Aysu Ata tarafından yapılmıştır. Ata'nın iki büyük cilt tutan eserinin birinci cildi Kısasü'l-Enbiya'nın metin ve tıpkıbasımını, ikinci cildi dizinini vermektedir."

Köprülü (1980 : 287-288) KE'nin dil ve edebî açıdan öneminden bahsederken eserin konu ve yazılış bakımından, İslamiyet'i yeni kabul etmiş insanların ihtiyacını karşılayacak mahiyette olduğundan söz eder. Köprülü KE'yi, İslamiyet etkisinde gelişen Türk edebî ürünlerinden işleniş bakımından ayrı bir yerde tutmuştur. Köprülü'ye göre KE, gerek nazım gerek de düz yazı sıfatıyla yalnızca bir dil vesikası değil aynı zamanda bir sanat eseridir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİL BİLİMİNDE SEBEPSELLİK İLKESİ İLE YAKLAŞIMLAR

Sebepsellik ilkesinin felsefi ve dilbilgisel anlamda tanımını yapıp bu ilke hakkındaki yaklaşımlara yer vereceğiz.

Sebepsellik ilkesi, TÜBA'nın Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü'nde (2011 : 847) nedenle sonuç arasındaki ilişki ve bu ilişkinin zorunluluğunu dile getiren ilke olarak tanımlanmıştır.

Cevizci (2002:741) ayrıntılı felsefe sözlüğünde "nedensellik" maddesini; zaman dizisi içinde, biri olmadan diğersinin de ortaya çıkamayacağı olay, fenomen, ya da süreç arasındaki ilişki olarak tanımlamıştır.

Sebepsellik hususunda Arda Denkel'e değinmek mecburidir. Türkiye'de bu denli az ilgi gören bir konunun deyim yerindeyse kitabını yazan Denkel (1996: 173-174) '*Anlam ve Nedensellik*' adlı kitabında "nedensellik ilkesi" ile ilgili şu görüşleri paylaşmıştır:

"Nedensellik, varlığı zaman içinde birbirine bağlayan şeydir. Evrenin neresinde olursa olsun, düşünebileceğimiz her zaman diliminde, bir fiziksel zorunluluk olarak, belli bir değişim süreci yer alacaktır. Değişim, bir niteliğin ortadan kalkıp yerine bir başkasının gelmesi, yani bir nitelik oluşumudur. Buysa nedenlerden kaynaklanır; her olayın, her nitelik-oluşumunun bir nedeni vardır."

Denkel (1996 : 174) "nedensellik ilkesi" tanımını ise şöyle yapmıştır :

"İlkeye göre hiç yoktan, ya da nedensiz olarak, hiçbir olay meydana gelemez; böyle bir değişimin ortaya çıkmasından "sorumlu" olan bir başka değişim gerçekleşmiş olmalıdır. Hiçbir şey tümüyle yoktan varolamaz ve varolan hiçbir şeyde tümüyle yokluğa dönüşmezse, yeni bir niteliğin ortaya çıkıp, önceden varolan bir başkasının ortadan kalkması olan değişimin de, her zaman ve her yerde bir nedeni ve de bir etkisi olması gerekecektir."

Arda Denkel sebepselliği gayet detaylı bir şekilde ele almıştır. Fakat tezimizin adı "sebepsellik" de olsa bu mevzunun felsefi boyutuna yüzeysel

olarak değinmek yeterlidir. Denkel'in uzun uzun ele aldığı "nedensellik" ilkesini ona göre özetlememiz gerekirse; bizim üç boyutlu algımızda gözlemlediğimiz sebepsel ilişki öğeleri zaman boyutunda çeşitlenerek tek bir birlik içinde varolan, bir yapısal niteliktir. Yapısal nitelikler uzay ve zamanda benzerlik öbekleri oluşturarak yayılır ve böylece doğada bir düzenlilik görünümü oluşturur.

Cevizci (2002:741) sebepselliğin sırasıyla olaylar arasındaki sebepsel bağı karşılık gelen bir kategoriye, genel sebepsellik yasası olarak bir ilkeyi ve son olarak sebepsellik ilkesinin evrensel geçerliliğini savunan bir öğretiyi ifade ettiğini belirtir. Cevizci sebepselliği empirik sebepsellik ve metafiziksel sebepsellik olarak ikiye ayırmıştır.

Cevizci'ye göre empirik sebepsellikte (deneysel sebepsellik); hiçbir şeyin nedensiz olmadığı, her olayın, her sürecin ve her oluşumun bir nedeni bulunduğu, her şeyin kendisini üreten koşullar tarafından belirlendiği tartışılmaktadır.

Metafiziksel sebepsellikte ise; "*Tanrı dünyanın nedenidir*" veya "*İrade eylemlerin nedenidir*" örneklerinde olduğu gibi, neden, bir olay veya fenomen değil aktif bir güçtür.

Sebepsellik ilkesi hakkında yabancı düşünürlerin neler belirttiklerine gelecek olursak; bu hususta Locke, nedenselliğin aklın bir ilkesi, olgusal bir içeriği olmakla beraber beş duyu yardımıyla kanıtlanamayan bir önerme olduğunu savunmuştur. Cevizci'ye göre (2002:742) tümüyle öznel bir fenomen, salt zihinsel bir yapım olarak nedensellik anlayışı, Locke'tan sonra Berkeley ve Hume tarafından da savunulmuştur.

Denkel (1996:177) sebepsellikte Hume'un belirlediği ilkelere ve özelliklere değinirken; neden ve etkinin uzayda birbirilerine değiyor olmaları ve etkinin zaman içinde nedeni izlemesi (ardışıklık) özelliklerinin önemine değinir ve bunu bizim de açıkça anlayabileceğimiz bir örnekle açıklar:

"Bir istekanın bilardo topuna vurarak onu devindirdiğini düşünelim: Böyle durumlarda istekanın vuruşunun devinimine neden olduğunu söylüyoruz. Burada, istekanın ucu topa *değmiş*, ve topun devinimi istekaninkinden *sonra*, gerçekleşmiştir. "

Leibniz ve Kant'ın hemfikir olduğu rasyonalist görüşe göre; sebepsellik düşüncenin bir zorunluluğudur. Cevizci izahatında rasyonalist görüşün; sebepsel bağ veya sebepselliğin deneyimden doğrulanabilir olma, fakat deneyimden türetilmeme, analiz edilememe anlamında sentetik bir ilke olduğunu belirtir.

Tulum'un ise (1990:190-197) sebep ilişkisi hakkındaki görüşleri şöyledir:

"İnsanın çevresini tanıyıp kavrayabilmesi, eşyayı tarif edebilmesi, çeşitli durumları, oluş ve kılışları değerlendirebilmesi, kısaca düşünmesi, birçok farklı şey, durum, oluş ve kılış arasında esas olarak, başta şart ve sebep olmak üzere, ilişkiler kurabilmesidir. Sebep ilişkisi, bir oluş-kılışın sebebini bildirmek, bir oluş kılışı bir sebebe bağlamak için kurulan temel ilişkilerden biridir."

Rahmi Karakuş '*Neden Üzerine Düşünme*' adlı çalışmasında sebepsellik hakkında çeşitli görüşler olduğunu dile getirmiş ve filozofların bu konu hakkında neler düşündüklerini belirtmiştir. Karakuş, (2011 : 2) felsefe ve bilimin en önemli bilgi araçlarından biri olarak tanımladığı "nedensellik" ilkesinin Aristoteles'ten beri farklı şekillerde ele alındığını belirtmiştir. Bu şekillere göre sebep-sonuç ilişkisi kimilerince doğuştan gelen bir ilke, kimilerince denemelerin meydana getirdiği alışkanlık, kimilerince de süresi bitmiş metafizik bir yanılmasadır.

Karakuş'un ifadelerine göre, sebepsellik ilkesi Aristoteles tarafından hem zihin ve düşünce hem de var oluş için vazgeçilmez görülmüştür. Gazali ve Malebranche gibi düşünürler "neden" nesnesini teke indirmişler. Hume sebepselliği "denemenin, bireyselliğin ve tekler arası ilişkilerin adı" olarak tanımlamıştır. Kant ise sebepselliği "anlamanın kendisi ile gerçekleştirdiği temel kategorilerden biri" olarak açıklamıştır.

Türkçede sebep bildirme işlevi meselesini dilbilgisel olarak ele aldığı, sebepsellik ve bu disiplinin, dil bilgisinde nasıl ele alındığından bahseden

Uslu (2001:123) "neden bildirme" hususunun, olaylar ve durumlar arasındaki ilişkilendirme biçimlerinden birisi olduğunu ve anlamsal bir nitelik taşıdığını belirtmiştir. İki olay arasında anlamsal olarak kurulan "neden-etki" ve "neden-sonuç" ilişkisini "nedensellik" olarak tanımlayan Uslu, sebep bildirme işlevinin farklı dillerde çeşitli dilbilgisel yapılarla gerçekleştiğini belirtmiştir. Uslu'ya göre sebep bildiren yapılar genelde bağlaçlar, edatlar, eklerdir ve "Neden/Niçin" sorusuna verilebilecek her yanıt bu işlevi yerine getirmektedir.

Özsoy ve Taylan ise (1998:118) "nedensellik" ilişkisinin kurulabilmesi için temel koşulun yan cümle ile ana cümlenin eylemleri arasında mantıksal bir zaman ve "nedensellik" ilişkisinin olması gerektiğini vurgulamıştır.

Yukarıda, sebepsellik ilkesinin felsefi ve dilbilgisel olarak ne anlama geldiği, onun farklı düşünürlerce nasıl yorumlandığı ve bu ilkenin dilbilgisel olarak nasıl bir anlam taşıdığına değinilmiştir. Bundan sonra, cümle tanımı ve türlerine değinirken, birleşik cümlelerin Eski Türkçede ve Türkiye Türkçesindeki oluşum ve görünümüne -örneklerle- değinilecektir.

1.1.CÜMLE TANIMI VE TÜRLERİ

Dil bilgisinde genel bir çerçevede aynı manayı taşıyan ifadelerle tanımlanan "cümle"yi Muharrem Ergin şöyle tanımlamıştır.

"Cümle bir fikri, bir düşünceyi, bir hareketi, bir duyguyu, bir hadiseyi tam olarak bir hüküm hâlinde ifade eden kelime grubudur. Cümle hüküm grubudur. Cümlenin temel fonksiyonu hüküm ifade etmektir. Onun için cümle en tam, en geniş kelime grubudur."(Ergin, 1972:382)

Leylâ Karahan, "cümle" hakkında şu sözleri sarfetmiştir:

"Bir düşünceyi, bir duyguyu, bir durumu, bir olayı yargı bildirerek anlatan kelime veya kelime dizisine cümle denir. Cümle dilin en küçük anlatım birimidir. Duygular, düşünceler, olaylar ve durumlar, cümle veya cümlelerden meydana gelen dil birlikleri ile karşılanır." (Karahan, 2010 : 9)

Banguoğlu (2007:522) "cümle"yi kendi kendine yeten bir yargı olarak tanımlamıştır.

Ahmet Beserek'in "cümle" tanımı ise şöyledir:

"Üzerinde gizli veya açık şahıs eki taşıyan en az bir çekimli fiilden veya üzerinde çekimli yardımcı fiil taşıyan bir isimden meydana gelen bir haber/dilek ifadesine cümle denir." (Beserek, 1991:45)

Araştırmacılarca "cümle"nin nasıl tanımlandığını gösterdikten sonra cümle türlerine geçebiliriz. Eski Türkçede cümle türleri, Şinasi Tekin tarafından ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Tekin (1992 : 102) Eski Türkçede cümlelerin "ana" ve "türlü yardımcı cümleler" olarak iki kısma ayrıldığını fakat Köktürk ve Uygur Türkçesinde bu yardımcı cümlelerin ayrı ayrı olduğunu belirtmiştir. Tekin, Köktürkçede basit cümlelerin yanı sıra yardımcı cümle olarak –sar eki ile yapılan şart cümleleri ve *tip*, *tiyin* gibi formların bağlaç vazifesinde kullanılarak yardımcı cümle kurulduğunu belirtmiştir. Bu yapıları içeren Köktürk Türkçesi örneklerinden bazıları şunlardır:

Edgü ağı birür tip ança buşgurur ermiş, taşra yoriyur tiyin kü eşidip balıқтақı tağıqmış.

Şinasi Tekin (1992 :102-103) Türk dilinin Köktürkler devrinde, Uygurca dinî eserlerde Türk dilinin genellikle soru kelimeleriyle başlayan yeni ifade şekli olan yardımcı cümle türlerini kazandığını belirtir.

Mertol Tulum'un da Eski Türkçede basit cümle ve birleşik cümle hususunda görüşlerine yer verelim. Tulum'a göre (1990:195) "basit cümle" yüklemle belirlendiği unsurları içeren tek hükümlü bir dil birliğidir. "Birleşik cümle" ise tarifi bakımından aynı sınırlar içinde kalan ama birden fazla hüküm içeren yani cümlelerden meydana gelen bir yapıdır.

Cümleler yapı bakımında iki kısma ayrılmaktadır. Bunlar, tek yargı bildiren "basit cümleler" ve bünyesinde birden fazla yargı ve hüküm barındıran "birleşik cümleler"dir.

1.1.1.Basit Yapılı Cümleler

Esas manasıyla "basit cümle" tek bir yargı ifade eden cümledir. Basit cümlede yüklem dışında herhangi bir yargı bildiren fiilimsilere de rastlanmaz.

Basit cümle de yüklemi itibariyle "isim cümlesi" ve "fiil cümlesi" olarak ikiye ayrılmaktadır. Örneğin, "*Ben geldim.*" cümlesindeki yüklem (gel-) fiil olduğu için bu basit cümle bir "fiil cümlesi"dir. Keza "*Renklerin en güzeli siyahtır.*" örneğinde yüklem bir isim (siyah) olduğu için bu basit cümle "isim cümlesi" olarak tanımlanır.

1.1.2.1.Birleşik Yapılı Cümleler

Şinasi Tekin, yukarıda da gösterdiğimiz gibi, birleşik yapıli cümlelerin Türkçeye Uygur Türkçesi eserleriyle birlikte girdiğinden bahsetmektedir. Tekin '*Uygurcada Yardımcı Cümleler Üzerine Bir Deneme*' adlı teferruatlı çalışmasında Uygur Türkçesindeki birleşik cümlelerin izahını yapmıştır.

Tekin'in, Eski Türkçedeki birleşik cümlelerin Uygur Türkçesi devriyle birlikte Türkçeye girmesi hususuna Mertol Tulum, '*Orhon Yazıtlarında Birleşik Cümleler ve Baş Cümle ile Yardımcı Cümle İlişkileri*' adlı çalışmasında hem bir tenkit hem de bir yanıt hüviyetinde bazı fikirler ortaya atmıştır. Tulum, Tekin'in bu görüşlerine katılmamakla beraber bunun sebebinin yazıtların sentaks açısından yeteri derecede incelenmemesi ve büyük ölçüde de birleşik cümle anlayışından kaynaklandığından belirtir. Şimdi bu görüşlere yer verelim:

"Bizim bakış açımız oldukça farklıdır. Hareket noktamız düşünceler arasındaki mantiki ilişkiler, dil içi değerlendirme bakımından ise cümleler arasında bulunan anlamca beraberliklerdir. Türkçenin Hint-Avrupa dilleri ile mukayesesinde görülen temel ayrılıklardan birinin unsurların sıralanışındaki farklılık olduğu gözden uzak tutulmayacak olursa, bu dillerde yan cümlelerle teşkil edilen birleşik cümlelerin, cümleler arası ilişkiler esas alındığında, Türkçede bir başka yolla, sıfat-fiil ve zarf-fiil gruplarıyla teşkil edilmiş birleşik

cümlelerle karşılaşmış olması tabii bir yapı hususiyeti olarak kabul edilmelidir." (Tulum, 1990 : 194-195)

Mertol Tulum birleşik cümlelerin tanımını ve bu cümlelerin yapısına ilişkin açıklamalarda bulunmuştur. Tulum'a göre (1990:195) "birleşik cümle" aralarında şekil ve anlam ilişkileri bulunan birden çok cümlenin biraraya gelmesiyle kurulmuş bir cümle türüdür. Tulum, basit ve birleşik cümleler unsurları itibariyle belli bir yapılaşa tabidir ve aynı şekil özellikleri taşır.

Tulum (1990 :195) birleşik cümlelerin bu yapıyı kuran cümleler arasındaki anlam ilişkileri ve şekil hususiyetlerine göre iki ana grup hâlinde ele alınabileceğini belirtir. Yine her grubun kendi içinde yine anlam ve şekil bakımından olmak üzere çeşitlendiğini de ekler.

Birleşik cümle mevzusunun Türkiye Türkçesinde nasıl ele alındığına bakalım. Ergin (1972:389) Türkçede cümlelerin genelde "basit cümle" olarak kurulduğunu belirtmiştir. Türkçede yardımcı cümlelerin "zengin partisip ve gerindium" sistemiyle kurulduğuna değinen Ergin az da olsa birleşik cümlelerin de olduğunu belirtmiştir. Ergin, "birleşik cümle"leri *şartlı, ki'li, iç içe birleşik cümleler* olmak üzere üç ana başlıkta incelemiştir.

Banguoğlu (2007:546) "birleşik cümle"yi, anlam ve şekil ilişkileri olan birden fazla yargının biraraya gelmesiyle kurulmuş cümle olarak tanımlamıştır.

*Turhan gelemeyecek, **çünkü** karısı hasta.*

*Bir yağış daha **olursa** iyi mahsul bekliyoruz.*

Banguoğlu, "birleşik cümle"leri *yanyana birleşik cümle* ve *altalta birleşik cümle* olarak iki kısma ayırmıştır.

Banguoğlu'na göre (2007:547-548) "yanyana birleşik cümle", "baş cümle"yle anlamca ilgili, fakat onunla aynı hizada ikincil cümleden yani yan cümleden meydana gelen birleşik cümledir.

Bunu bir örnek üzerinde gösterelim. "*Çantasını **alıp** evden çıkmış.*" cümlesinde "alıp" ve "çıkılmış" olarak iki tane yargı bulunmaktadır. Bu birleşik

cümlenin ana yargısı yani yüklemi "çıkmiş", yardımcı cümlesi ise "alıp" eylemiyle kurulan "çantasını alıp" söz öbeğidir.

Banguoğlu, "altalta birleşik cümle"nin tanımını ise "baş cümle"yle anlamca gerçekleşmesi onun varlığına bağlı bir ikincil cümleden meydana gelen birleşik cümle olarak yapmıştır. Bunu da yine örneklerle gösterelim.

"*Kurt kocayınca köpeklerin maskarası olurmuş.*" cümlesini esas alalım. Bu cümlede de "kocayınca" ve "olurmuş" olarak iki tane yargı bulunmaktadır. Burada "olmak" fiilinin anlamca gerçekleşmesi "kurtun kocaması"na bağlanmıştır. "*Dağ yürümezse aptal yürür.*" örneğine de göz atalım. Burada da "yürümek" eylemi "dağ yürümezse" durumuna koşul ile bağlanmış durumdadır.

Ahmet Beserek birleşik cümle hususunda şu sözleri sarfetmiştir:

"Bir cümle içerisinde bir tane fiil veya isim soylu bir kelimeye getirilmiş yardımcı bir fiil, cümlenin tek bir yüklemine teşkil ediyorsa ve bu cümlede zarf-fiiller, sıfat-fiiller, isim-fiiller ve şartlı çekimlerden kurulmuş yan cümleciklerden meydana geliyorsa, bu şekildeki cümleler, bileşik cümlelerdir. Bir bileşik cümle içinde, temel cümleye bağlı yan cümlecikler bulunur." (Beserek, 1991:51)

Rasih Erkul cümle ve metin bilgisini incelediği çalışmasında yan cümleler hakkında tespitlerde bulunmuştur. Erkul'a göre (2004:54) kendi başlarına cümle olma özelliği bulunmayan ve birleşik cümle kurmaya özelliği olan yan cümleler temel cümlenin anlamını tamamlamaktadırlar.

Erkul (2004:55) birleşik cümlelerin yapısını ele alırken, yardımcı cümlenin bir cümlede temel cümlenin unsurlarını teşkil ederken çeşitli özellikler yüklendiğini belirtmiştir. Bu çeşitli özellikler yardımcı cümlelerin, temel cümlenin unsurlarından birini açıkladığı bazen nitelediği bazen de hâl ve zaman zarfı görevi üstlendiğidir. Bunu aşağıda örnekte de görebiliriz.

"*Yorgun olduğu için gelememiş.*" örneğini ele alalım. "*Yorgun olduğu için*" yan cümlesi, gelememiş yargısının sebebini bildirmektedir. Cümlenin yüklemine "niçin" sorusunu sorduğumuzda yanıt olarak yardımcı cümlenin

temel cümlede hâl ve zaman zarfı olarak görev üstlendiğini görmekteyiz. Buna benzer örnekleri daha da çoğaltabiliriz.

1.1.2.1.Zaman Anamlı Alt Cümleler

Cümledeki oluş/kılışın anlamını zaman bakımından ifade eden ve sınırlayan zaman anlamlı alt cümleler Köktürk Türkçesinde bazı zarf-fiil ekleriyle, Uygur Türkçesinde de genelde –sar eki ve bağlaçlarla kurulmuştur. Türkiye Türkçesinde de yine zarf-fiil ekleriyle kurulan bu tür cümleler bazı durumlarda zaman anlamlarının yanında sebep anlamları da taşırlar.

Tekin (1965:41) zaman anlamlı alt cümlelerin tanımı, "baş cümle"deki yüklem anlamını zaman bakımından belirleyen cümleler olarak yapmıştır ve bu cümlelerin işlevleri bakımından zaman bildiren birer zarf tümleci olduğunu belirtmiştir.

Tekin (1965:44) Eski Türkçede zaman anlamlı alt cümlelere değinirken; Köktürkçede yardımcı cümleler yerine, çeşitli zarf-fiillerin kullanıldığını fakat Uygur devresinde yardımcı cümlelerin kalıp hâlinde aktarıldığını belirtmiştir. Bunun önce bağlaç + yüklem biçiminde yapıldığını ama bazı hâllerde yüklem yerinin zarf-fiil biçimlerinin alarak yardımcı cümle yapımında Türkçeleşmeye gidildiğini belirtmiştir. Tekin, yüklemi zarf-fiil olan yardımcı cümlelerin baş cümle ile zaman bağıntısının –*dükte (ök)*, –*°(pök)*, –*°p) erken*, –*u birle ök*, –*gınça* zarf-fiilleriyle yapıldığını da göstermiştir.

Tulum (1990 : 198-199) Eski Türkçede birleşik cümlelerdeki baş cümle ve yardımcı cümle arasındaki zaman ilişkisine değinmiştir. Tulum, zaman ilişkisinin iki oluş-kılışı zamanları bakımından ilgiye soktuğunu ve bu ilişkiyi kuran birleşik cümlelerde "baş cümle"nin oluş-kılışı zamanca şarta bağlanıp sınırlandığını belirtmiştir.

Tulum, Orhon Yazıtları'nda, metnin çok sınırlı olmasına rağmen, zaman ilişkisinde anlam çeşitliliğinin zengin örneklerine rastlandığına dikkat

çekmektedir. Tulum (1990:200-201) bu örnekleri dört ana başlıkta incelemiştir:

a) Eş zamanda olma ifadesi

Tulum bu ifadenin baş cümle ile yan cümle oluş-kılışlarının aynı zaman içinde gerçekleştiğinden belirtir. Yan cümlenin şart cümlesinde olduğu gibi, işlev itibariyle, zarf tamlayıcısı hükmünde bir zarf-fiil cümlesi de olabileceğini ekler.

*yay **bolsar** üze tenri köbürgesi eterçe ... "İlkbahar geldiğinde, yukarıda (gök) davulu (nasıl) gümbürderse..."*

b) Eş zaman içinde sürme veya tekrarlanma ifadesi

Tulum, bu ilişkinin baş cümlede belirtilen oluş-kılışın yan cümle oluş-kılış zamanına bağlı olarak sürdüğünü veya tekrarlandığını anlattığını belirtir.

*közde yaş **kelser** (bc) tida (yc) gönüde sıgıt **kelser** yanturu ..."*
Gözlerimden yaş geldiğinde engel olarak, gönülden feryat geldiğinde geri çevirerek ..."

c) Sonralık ifadesi

Tulum, bu ilişkide baş cümledeki oluş-kılışın zamanca başka bir oluş-kılış zamanına göre sonralığı söz konusu olduğunu belirtir.

Kül tigin yiti otuz yaşına karluk bodun erür barur erkli yağı boltı "Kültigin yirmi yedi yaşına girdikten sonra Karluk halkı (serbestçe) hareket eden (bir) düşman oldu."

d) Zaman içinde kaçınılmaz sonuç 'akıbet' ifadesi

Tulum, bu ilişkinin birincil oluş-kılışın gerçekleşmesine yol açan veya açabilecek olan bir başka veya biricik hadise arasındaki ilişkiyi belirttiğinden bahseder.

*üze tenri **basmasar** asra yir **telinmeser** türük bodun elinin törünün kem artatı udaçı erti " Üstte(ki) gök çökmedikten, altta(ki) yer delinmedikten sonra, (ey) Türk halkı, (senin) devletini (ve) yasalarını kim yakıp bozabilirdi?"*

Tulum (1990:198-199) ayrıca bağlantı şekilleri ne olursa olsun, Uygur devresinde zaman cümlelerinin yüklemelerinin -birkaç istisna- hep –sar (erser) ile teşkil edilmiş olduğuna dikkat çekmiştir.

Tekin (1965 : 42-43) Uygur Türkçesinde zaman anlamlı alt cümleleri baş cümleye bağlantı biçimleri bakımından iki gruba ayırmıştır:

a) Bağlayıcısız Zaman Cümlesi : Genellikle –sar ile yapılmaktadır.

Ögsüz *çal tilve bolup etüz **ğod-sar**, sekiz uluğ tamularda utğurağ toğ-ar*
"Bilinçsiz, çılgın olup ölünce, muhakkak sekiz büyük cehennem doğar."

Ölürgeli *ilit-serler mangra-yur ün-te-yür*. "Öldürmek için götürünce, bağırıp çağırır."

b) Bağlayıcılı Zaman Cümlesi : *kaçan (k. birük), çaltı, kim (k. çayu), neçete, neçük, neçükin* bağlaçlarıyla yapılır.

Kaçan tüz tüp bilge bilig başağı bilge bilig orunınga teg-ser, ötrü anta ağırsız bol-ur " Düz ve derin hikmet, ilk hikmet yerine ulaştığında, -akmayan- olur."

Zaman anlamlı alt cümlelerin Eski Türkçedeki biçimlerini gördük. Bunun bir de Türkiye Türkçesinde nasıl ele alındığına göz atmakta fayda vardır.

Aydın (2004:52) 'Türkçede Yan Tümce Türleri ve İşlevleri' çalışmasında zaman anlamlı alt cümlelere değinmiştir. Aydın oluş-kılışı zaman yönünden belirleyip sınırlayan bu cümlelerin, zaman zarf-fiilleriyle kurulduklarını ve kendinden sonraki cümlelerin veya yan cümlelerin zaman belirteci olduğunu belirtmiştir.

Gözyaşları **kuru-y-alı** yıllar geçmiş.

Karanlık iyice **çöküncey-e kadar** bir gülüşmedir, bir tartışmadır giderdi.

Ertesi gün erkenden eve **geldiğ-i-mde**, güler yüzle karşıladı beni zayıf olanı.

Beşir Göğüş (1968 :117) zaman anlamlı alt cümlelerin temel cümleye sebep, sonuç, sıra ilgisi ve anlamlarıyla bağlandığını belirtmiştir. Göğüş, zarf-fiillerin tek başlarına zaman bildirmediğini, bağlandıkları yan cümleye göre zaman kavramı kazandıklarını da belirtmiştir.

Beşir Göğüş (1968:101) '*Türkçede Cümlelerin Kuruluşu ve Temel Cümlecige Bağlanma Şekilleri*' adlı ayrıntılı çalışmasında "mestar cümleleri"nin edatlarla bağlanışında, "mestar cümleleri"nin edat olarak kurdukları grupların temel cümlecige zarf tümleci ya da sıfat olduğundan bahseder. Zarf tümleci olanların sebep, zaman, araç, amaç, uzaklık-yakınlık vb. gibi anlamları temsil ettiğini de ekler. Bunu aşağıdaki örnekten de görebiliriz.

-mek için: "**Tanınmak, alkışlanmak, daha geniş yaşamak için çalışmışlardır.**" (Temel cümlecige sebep tümleci)

Beşir Göğüş aynı çalışmasında (1968 : 119) *-ce (-dikçe), -ince, -erek,-ip* gibi zarf-fiil ekleriyle kurulan zaman anlamlı cümlelerin temel cümlecige bazen de sebep bildirerek bağlandıklarını örnekleriyle sunmuştur :

*Sende evlât acısı, bende kuyruk acısı **yaşa-dıkça**, dost olamayız.*

*Börk **düş-ünce** kel ayaza çıktı.*

*Hava alalım **di-y-erek** gezmeğe çıktık.*

*Zehir **içip** öldü.*

Gencan (1979:134) "yan önermelerin görevleri"ni ele alırken, zaman anlamlı alt cümlelere de değinmiştir. Zarf-fiiller kurdukları yan cümlelerle kendilerinden sonra gelen eylemin oluş zamanlarını belirtirler. Bunu aşağıdaki örneklerden de görebiliriz.

*Bir adım **kal-ı-nca** onu kıyafetinden tanıdılar.*

*İşe **başla-y-alı** yarım saat oldu.*

*Dedem koynunda **yat-tıkça** benimsin ey güzel toprak.*

Özsoy (1999:125-137) zaman anlamlı alt cümleleri ele alırken, yan cümledeki olay/hareketler arasındaki zaman ilişkilerini belirtmeleri bakımından zaman belirteçlerini üçe ayırmıştır. Bu tasnif; başlangıç, görece zaman ilişkisi ve süreklilik göstermedir.

Başlangıç gösteren belirteçlerden birincisi, bir olayın olduğu veya olacağı zamanı belirten -Diğ-ı zaman/ (y)AcAğ-I zaman ve bunla eş anlamlı olan –Diğ-I-ndA yapısı edat yan cümlesindeki olay ve hareketin ana cümledekenden önce veya aynı zamanda yer aldığını belirtmektedir.

*Ben içeri **gir-diğ-im/gir-eceğ-im zaman [gir-diğ-im-de] zaman telefon çalıyordu.***

İkinci zaman belirteci, +Diğ-I/-(y)AcAğ-I sırada ve onla eş anlamlı olan –Diğ-I-ndA yapısıyla gerçekleşmektedir. Bu yapıda cümledeki olay ve/veya hareketin başlama zamanının edat yan cümlesindeki harekete çok yakın olduğu belirtilmektedir.

*Onlar tam dışarı **çık-tık-lar-ı sırada/çık-tık-lar-ında yağmur indirdi.***

Üçüncü yapı ise, -mAk üzere ve –(y)Acağ-I sırada yapılarıdır. Bu yapılarda, cümlede belirtilen olay veya hareketin henüz gerçekleşmemiş olduğu belirtilir.

*Tam dışarı **çık-mak üzere-y-di-m. O anda yağmur indirdi.***

*Tam dışarı **çık-acağ-ım sırada yağmur indirdi.***

Görece zaman ilişkisi gösteren yapılar –DIK-tAn sonra ve –mA –Dan (önce) yapılarıyla oluşturulmaktadır. Bu yapılarda edat yan cümleleri ana cümlelerin olay veya hareketinin yan cümlelerin olay veya hareketine sırasıyla daha sonra ve daha önce olduğu belirttiği yapılardır.

*Kayıt İşleri saat **dokuz-dan sonra** açılır.*

*Kayıt İşleri saat **dokuz-dan önce** açılmaz.*

Burada dikkat çekilmesi gereken bir husus vardır. Özsoy (1999:133) da Beşir Göğüş gibi yan cümlelerin eylemi ile ana cümlelerin eylemi arasında

zaman ilişkisine ek olarak sebep ilişkisinin de olduğunu belirtmiş ve bu gibi durumlarda yan cümleye –Dan takısının eklendiğini belirtmiştir.

*Ben içeri **gir-dik-ten sonra**, telefonlar çalmaya başladı.*

*Benim içeri **girmem-den önce**, telefonlar çalışmıyormuş.*

Özsoy'a göre, zaman ilişkilerini belirten zaman belirteçlerini açıklarken sonuncusu süreklilik belirten belirteçlerdir. Başlangıç noktasından cümlenin söylendiği ana kadar olan sürekliliği belirten bu yapılar –Dıĝ-I-(n)dAn beri/ -AlAlI (beri) yardımcılarıyla oluşturulur.

*Kayıt İşleri saat **dokuz-dan beri** açıktır.*

*Ben onu **gör-meyeli** yıllar oldu.*

1.1.2.1. Sebep Anlamalı Alt Cümleler

Şinasi Tekin (1965 : 47) Eski Türkçede sebep anlamalı alt cümleleri baş cümle faaliyetinin sebebini bildiren cümleler olarak tanımlamıştır. Tekin, sebep anlamalı alt cümlelerin metnin cinsine ve ifadenin gelişine göre bazen "baş cümle"den önce bazen de sonra geldiğini belirtir ve yan cümle ile temel cümlenin bağlayıcısının daima *kim* bağlacı olduğunu sözlerine ekler.

*Öğrünçün tegin-ing, **kim** sizler anı üçün oĝıtmıř bol-tunguzlar.
"Sevinin, çünkü siz bunun için çağırıldınız."*

Şinasi Tekin (1965:47) Uygurca sebep yardımcı cümlelerinin yüklemelerinin; çeşitli biçimleriyle çekimli fiiller ve -*°p*, -*ğalı* zarf-fiilleriyle oluşan cümlelerin teşkil ettiğini belirtir. Ayrıca, -*maz üçün*, -*taçı üçün*, -*ğu üçün* ve (yüklem adı+) *üçün* gibi bazı fiil biçimleriyle kurulan cümlelerin, yardımcı cümle değil birer sebep cümlesi olarak ele alınması gerektiğini söyler.

Türkiye Türkçesindeki sebep anlamalı alt cümlelere göz atacak olursak; Banguoğlu (2007:559) bu cümleleri, yargılarından biri öbürünün gerçekleşme sebebini anlatan cümleler olarak tanımlar ve sebep cümlelerinin zarf-fiil

cümleleriyle ve daha çok sebep bağlaçlarıyla kurulduğunu belirtir ve örnekler verir.

*Yüksel, **ki** yerin bu değildir.*

*Parayı beğenmedi, **çünkü** daha çok bekliyormuş.*

*Aramadığın **için** sana dargınmış.*

*Ödemede **geciktiğimden dolayı** mahcubum.*

*Camcı **gelmeyeceğine göre** başkasını arayalım.*

Banguoğlu, (2007:560) gramerinde "amaç cümlesi" başlığı altında da KE'de sebep bildiren bağlaçlar ve edatlar olarak ele aldığımız "kim, diye" ve "için" gibi öğeleri içeren örneklere yer vermektedir. Banguoğlu'nun ifadelerine göre sebep cümlesi ve amaç cümlesi akrabadır.

*Çok çalış **ki** kazanasın. / Ört **ki** ölem .*

*Âdet yerini bulsun **diye** bir sofrayı kurmuşlar.*

*Kazanmak **için** çok çalışmalısın.*

*Âdet yerini **bulması için** bir sofrayı kurmuşlar.*

Banguoğlu'nun amaç cümlesi başlığı altında ele aldığı sebeplilik ifade eden bu öğeler aynı zamanda bu cümlelerin birer sebep cümlesi olduğunu bize göstermektedir. Tulum da aşağıda da yer verdiğimiz gibi "amaç cümleleri"ni Banguoğlu gibi birer sebep cümlesi olarak değerlendirir. Bu hususta Mertol Tulum'un görüşleri şu şekildedir:

"İki oluş-kılış arasındaki ilişki, bir işin hangi gaye ve maksatla yapıldığını bildirmek üzere kurulan bir ilişkidir ve sebep ilişkisinden gelişmiştir ; bu yüzden de maksat bildiren yan cümle zayıflamış bir sebep kavramıyla aynı zamanda bir sebep cümlesidir."(Tulum, 1990: 201)

İlker Aydın da sebep anlamlı alt cümlelere değinmiş ve örnekler vermiştir.

"Nedenlik ulaçlarıyla (-*diği*, -*eceği* [için, -den, -den dolayı], -*mek/-mesi için*) kurulmuş bulunan ve kendilerinden sonra gelen temel ya da bir başka yan tümcenin yapılış ve oluşundaki nedeni belirten, belirteç görevli tümcelerdir. Neden yan tümcesi kuran ulaçlar,

genellikle ortaç eklerinden gelişme eklerle türetilir ve çoğu kez neden ilgeçlerine bağlanmış olarak kullanılır (-mek/-mesi için ulaçları bu kurala uymaz) " (Aydın, 2004:53)

*Kalın sesli kadın evine **gittiği için**, öğle yemeğini yerken, kekeme karı, karşısındaki sedirde yalnız oturuyordu.*

*Nicedir konağın yüzü yağlı boya **görmediğinden** kararıp çirkinleşmişti.*

Gencan (1979:137) sebep anlamlı alt cümlelere "nedenlik ulacıyla kurulan önerme" başlığı altında değinmektedir. Gencan'a göre bu "önerme" kendisinden sonra gelen yüklem yapılaş ve oluşundaki nedeni belirten bir tümleçtir.

*Bu gece aydınlık gözlerimi **incittiği için**, lambamı söndürdüm.*

Gencan (1979:403) ayrıca "nedenlik ulacı" başlığı altında incelediği zarf-fiillerin kendisinden sonra gelen yüklem yapılaşındaki nedeni belirtmeye yaradığını belirtmiştir ve örneklerinde bizim KE'de de rastladığımız sebepsellik işaretleyicilerine yer vermiştir.

*Yarın gelemeyeceğimiz **için** üzgünüm.*

*Gelemediğimden **ötürü** üzgünüm.*

Özsoy (1999:256) Türkçenin birleşik cümle yapılarını ele aldığı gramer kitabı *'Türkçe/Turkish*te "neden belirtmede kullanılan yapılar" başlığı altında Türk dil bilgisinde sebepselliğe ayrıntılı bir biçimde değinmektedir. Gramer kitaplarında sebepselliğe neredeyse hiç yer verilmemesi veya yüzeysel olarak yer verilmesi sebebiyle Özsoy'un eserinden bazı bölümlerin özünü burada göstermek önemli bir noktadır.

Özsoy'a göre neden belirtmede kullanılan yapılar; *için*, *-ndAn dolayı*, *diye*, *çünkü* ve *-mAk-tAn* ve *[...diğ-i-n]e göre* yapılarıdır.

Özsoy (1999:257) *için* yapısını ele alırken, bu yapının doğrudan "nedensel" bir ilişki belirttiğinden bahsetmiştir. Yine *ndAn* yapısının *için* yapısı ile eş anlamlı olduğunu vurgulayan Özsoy, bu yapının genelde günlük konuşma dilinde kullanıldığını belirtmiştir.

*Ayşe **yüzme bil-me-diğ-i için** denize girmiyor.*

Ayşe yüzme bil-me-diğ-i-nden denize girmiyor.

Özsoy (1999:257) *diye* yapısının da neden belirttiğinden söz etmiştir. Fakat bu yapının diğer neden belirtmede kullanılan yapılar arasında bazı anlam farklılığı teşkil ettiğini belirtmektedir. Bu anlam farklılığı, konuşmacının verilen nedenin geçerliliği konusunda emin olmamasıdır.

[Yüzme bilmiyor] diye Ayşe denize girmiyor.

-mAk-tAn yapısı da değişik işlevlere sahip olmakla birlikte , ana cümle eylemi ile yan cümle eylemi arasında doğrudan bir "nedensellik" belirtmektedir.

Gül-mek-ten kasıklarım ağrıdı.

Ağla-mak-tan gözleri şişmiş.

Eser Ergüvalı Taylan da A. Sumru Özsoy ile ortak çalışmalarında Türkçede sebepselliğe değinen bir diğer kişidir. Bu kişilerin '*Türkçenin Neden Gösteren İlgeç Yantümceleri*' adlı çalışmalarında, Türkçede sebepsellik belirten yapılardan *için* ve *diye* edatlarıyla kurulan sebep-sonuç cümlelerinin analizi yapılmıştır.

Özsoy ve Taylan (1998:116) Türkçede "nedensellik" ilişkisinin edatların yanı sıra *çünkü* bağlacı ile kurulan cümlelerle, zaman gösteren yan cümle türleriyle ve edat olarak *göre* edatıyla da yapıldığını belirtmişlerdir.

Bilet almadığıma göre konsere gitmiyorum.

Şimdi biz aşağıda bu çalışmanın tezimiz için önemli noktalarını aktaracağız.

Bu çalışmada, *için* ve *diye* edatlarıyla kurulan sebep-sonuç cümlelerinin sebepsellik bildirdiği fakat bu iki yapının bazen de farklı anlamlara geldiğinden de bahsedilmiştir. Bunu aşağıdaki örneklerde de görülmekteyiz.

Bilet almadığım için konsere gitmiyorum.

Bilet almadım diye konsere gitmiyorum.

Yukarıdaki iki cümlede de "konsere gitmeme"nin sebebi "bilet alamama" olarak gösterilmiş ve yan cümleler temel cümleye *için* ve *diye* sebepsellik işaretleyicileriyle bağlanmıştır.

Özsoy ve Taylan (1998:119) *için* ve *diye* edatlarının sebepsellik belirttikleri yapıların dilbilgisel farklılıklar gösterdiğini belirtmişlerdir. Bunun sebebinin *diye* edatlı yan cümlelerin kişisel değerlendirmeleri içeren öznel sebepsellik belirttiği fakat *için* edatlı cümlelerin hem öznel hem de nesnel sebepsellik ifade etmesidir. Özsoy ve Taylan bundan dolayı *için* edatlı yapıların Türkçede daha sık kullanıldığını belirtmişlerdir.

Özsoy ve Taylan'ın (1999:124) değindikleri bir diğer husus da "doğal nedensellik" hususudur. "Doğal nedensellik" doğal olayları açıklayan türde sebepsellik ilişkisinin *için* edatı yardımıyla kurulması olarak tanımlanmıştır. Bunu aşağıdaki örneklerde görebiliriz.

*Hava sıcaklığı 0 derece **olduğu için** su dondu.*

*O maddenin yoğunluğu sudan **hafif olduğu için** suyun üzerinde yüzüyor.*

1.2.SEBEP-SONUÇ CÜMLELERİ

Bu kısımda, sebep-sonuç ilişkisi veya cümledeki biçimiyle sebep-sonuç cümleleri hakkında araştırmacıların görüşlerine yer vereceğiz.

Tulum (1990:193) sebep-sonuç ilişkisi hakkında görüş ifade etmektedir. Tulum'a göre bu ilişki iki oluş-kılış arasında bir sonucun belli bir sebep veya sebeplere bağlı olarak ortaya çıktığını belirten mantıklı bir ilişkidir. Tulum, bu ilişkiye sahip cümlelerde, sonucu bildiren cümleye "baş cümle" , sebebi bildiren cümleye ise "yan cümle" adını vermiştir.

Karakuş da (2011:12) sebep-sonuç ilişkisi hususunda görüşler paylaşmıştır. Karakuş'a göre sebepsellikte sebep-sonuç ilişkisi neden>sonuç

(neden)>sonuç (neden) ... tarzında devam eden bir ilişkidir. Yani burada aynı nesne hem sebep hem de sonuçtur.

Bolulu (1996:17) fiilin gerçekleştiriliş veya tam aksi durumdaki sebebini belirten cümlelere "neden-sonuç tümcesi" tanımını yapmıştır. Bu cümlelerin birleşik cümle olduğunu belirten Bolulu, eylemlerden birinin hazırlayan diğerinin de kesinleştiren olduğunu belirtmektedir.

Uslu (2001:124) Türkçede sebep-sonuç ilişkisinin çeşitli yapılarla sağlandığını belirtmiş ve bunu bir örnekle 'Oktay'ın hasta olması' ve 'okula gitmemesi' gibi iki olay arasında sebepsellik ilişkisi kurarak göstermiştir.

Oktay hasta. Okula gitmedi.

*Oktay hasta. **Bu yüzden** okula gitmedi.*

*Oktay okula gitmedi. **Çünkü** hasta.*

*Oktay **hastalandığından dolayı** okula gitmedi.*

*Oktay **hasta olduğu için** okula gitmedi.*

*Oktay **hasta olduğundan** okula gitmedi."*

Uslu bu örneklerden sonra, Türkçede sebepsellik işlevini yerine getiren yapıların cümle örneklerindekiyle sınırlı olmadığını belirtmiştir. Bizim de KE'de sebep bildiren yapılarda ele aldığımız *ötürü* edatı ve *diye* bağlacını da bu yapılara dahil etmiştir.

Gencan (1979:124) sebep-sonuç cümlelerini ele alırken, biçimce bağlı olmayan "önergeler" in anlamca birbirine bağlı olduğunu belirtmiştir. Bu anlam ilgisinin de daha iyi belirtilmesi için de "onun için, bu yüzden" gibi bağlaçların kullanıldığını göstermiştir. Gencan'a göre, her cümledeki "önergeler" birbirinin sebebi ve sonucudur.

Özsoy (1999:321) sebep-sonuç cümlelerini ele alırken, *ki* bağlacının iki olay arasında sebep-sonuç ilişkisini belirtmede kullanıldığını belirtmiştir. Bu yapıda, iki cümlenin de eylemine $-(y)A$ istek takısı veya emir takısı eklenir. Özsoy örnekler verirken *ki* bağlacıyla oluşturulan sebep-sonuç cümlesinin

eşanlımlı karşıtında *için* edatıyla oluşturulan sebep-sonuç cümlesini vermektedir.

Başlamamız için Ahmet'in gelmesi lazım. X Ahmet gelsin **ki** oyuna başlayalım.

Rüzgârın içeri **girmemesi için** pencereyi kapatman lazım. X Pencereyi kapat **ki** içeriye rüzgâr girmesin.

Banguoğlu (2007:560) sonuç cümlesi izahını, yargılarından biri öbürünün sonucunu gösteren birleşik cümlelere sonuç cümlesi (proposition consecutive) deriz, olarak yapar. Banguoğlu sonuç cümlesinin genellikle sebep cümlesinin tersine çevrilmiş şekli olduğunu belirtir.

*Ben oyun sevmem , **bu sebeple** buluşamıyoruz.*

*Aramamışsın, **bunun için** sana dargınmış.*

*Oynayamadılar, **çünkü** yağmur yağdı. X Yağmur yağdı, **bunun için** oynayamadılar.*

Banguoğlu, yukarıda örnekte de gösterdiği gibi her iki cümle (sebep ve sonuç cümlesi) geniş anlamda sebep cümlesi olarak ele alınması gerektiğinden söz etmektedir. Çünkü ona göre sonuç cümlesi genellikle sebep cümlesinin tersine çevrilmiş şeklidir.

Sebep-sonuç cümleleri hakkında çeşitli görüşlere yer verdikten sonra tezimizin iskeletini oluşturan sebepsellik şekillerine ve bunun KE'deki tezahürüne geçebiliriz.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEKİM EDATLARIYLA İFADE EDİLEN SEBEPSELLİK ŞEKİLLERİ

2.1. ÇEKİM EDATLARININ TANIMI VE İŞLEVLERİ

KE'de sebep bildiren iki çekim edatı mevcuttur: *Ötrü* ve *üçün*. Bu edatlara geçmeden önce çekim edatlarının tanımı ve işlevi üzerinde durmak önemlidir.

Türk ve yabancı dilcilerin çekim edatlarını nasıl tanımladıklarına göz atacak olursak, Şinasi Tekin (1992 : 94) çekim edatlarının tanımını şu şekilde yapmıştır:

"Umumî olarak fiil ve isim köklerinden türetilmiş olup, isim veya isim cinsinden olan bir kelime ile ilgili olarak kullanılır ve sonuna geldiği bu kelime, yalın, ilgi verme, yükleme ve çıkma hâllerinde bulunur. Bir çekim edatı, bâzan ilgili kelimesinden muhtelif hâlleri, bâzıları da isimlerden başka, zamir ve benzerlerinden gene de başka bir hâl eki isteyebilir. Bu durumu, edatın menşesindeki fiillerin kendisiyle izah edebilirsek de, bu her zaman mümkün değildir."

Gabain (2007:93) çeşitli kaynaklardan gelebilen çekim edatlarını; isimleri, zamirleri ve sayıları takip eden, onlarla sıkıca bağlı, anlamlarına göre onlara bağımlı sözcükler olarak tanımlamıştır.

Hacıeminoğlu (1996:1) ise çekim edatlarını, isimlerden sonra gelerek, bağlı olduğu isimle cümlenin diğer unsurları arasında zaman, mekân, cihet, tarz, benzerlik, vb. bakımlardan çeşitli ilgiler kuran sözcükler olarak tanımlamıştır.

Hacıeminoğlu (1984:3) "sebeup ve gaye bildiren çekim edatları" nı da; *için/içün/üçün/uçun, dolayı, ötkürü, ötürü* vb. olarak sıralamıştır.

Ergin (1972: 348) çekim edatlarını, işletme eki vazifesi gören edatlar olarak tanımlar. Ergin, bu edatların isimlerden sonra gelerek onların çeşitli

zarf hâllerini yaptığını ve işlevleri bakımından bu edatların hâl eklerine benzetildiğini belirtmiştir.

Ergin (2002:319) "fonksiyonlarına göre son çekim edatları"nda, sebep edatlarını: *için* , *üzere* , *dolayı* , *ötürü* , *diye* vb. olarak göstermiştir.

Ergin (1972 : 348) çekim edatlarını ele alırken konumuzla alakalı çok önemli bir konuya değinmiştir. Bizim de tezimizde "isim çekim ekleriyle ifade edilen sebepsellik şekilleri"nde ele aldığımız datif ve ablatifle kurulan yapıların, hâl ekleri ile son çekim edatları arasındaki fonksiyon yakınlığı sebebiyle bu iki yapının yer değiştirdiğini ve birbirlerinin yerlerine kullanıldığını ifade eder. Bunu örneklerle de desteklemiştir. Bu örneklere göz atalım:

Sana (aldım) – *senin için* (aldım)

Korkusundan (kaçtı) – *korkusundan dolayı* (kaçtı) misallerinde olduğu gibi."

Yukarıdaki örneklerde de gördüğümüz gibi verilen iki cümle de sebepsellik ifade etmektedir. Datifle ilgi eki + *için*; ablatifle de –den dolayı yapısı birbirlerinin yerine kullanılmıştır.

Korkmaz (2003:1052) edatların cümlede kurdukları anlamları geçici olduğunu vurgulamıştır. Bu geçici anlamları ise, benzerlik, beraberlik, sebep, vasıta, zaman, yön gösterme vb. olarak sıralamıştır.

Korkmaz (2003:1076) edatları görevleri bakımından ele alırken "sebep, maksat, gaye ilişkisi kuran edatlar"ı *için*, *diye*, *dolayı*, *ötrü*, *üzere* (*üzre*), *binaen*, *dolayısıyla* vb. olarak göstermiştir.

Öner (1999:14) '*Türkçede Edatlı İsim Çekimi*' adlı çalışmasında, Türk dilinde çekim edatlarını isimleri fiillerle ilişkilendirme türlerine göre tasnif ederken, *üçünü* amaç kategorisinde; *ötürü*, *sebep/sebepli* kelimelerini de sebep kategorisinde göstermiştir.

Gencan (1979:444-445) içinde *ötrü*, *üçün* edatının da yer aldığı edatların biçimsel bakımdan edat tümleci olduklarını fakat anlam bakımından

zaman belirteci veya "neden" anlamlı birer durum belirteci (tümleci) de sayılabildiği belirtmiştir.

Çekim edatlarına kısaca değinip ve bu edatların çeşitli işlevlerine sebep bildirmenin de dahil olduğunu gösterdikten sonra, KE'de sebepsellik ifade eden çekim edatlarına göz atacak olursak iki tane örneğe rastlamaktayız. Bunlar: (+*dln*) *ötrü* ve *üçün*'dür.

2.1.1. (+*dln*) *Ötrü* Çekim Edatıyla İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri

2.1.1.1. Türk Dilinde (+*dln*) *Ötrü* Çekim Edatı

Tarihsel Türk dili alanlarında genellikle “-den dolayı, -nın için” anlamlarında çekim edatı vazifesinde, zaman zaman da “sonra” anlamında zarf vazifesinde kullanılan *ötrü* sözcüğü, KE ve eserin ait olduğu Harezmi Türkçesi döneminde de sözcüksel sebepsellik işaretleyicisidir.

Clauson (1972 : 64) *ötrü* çekim edatını, *ötür*- fiilinin gerund biçimli hâli olarak göstermiştir. *Ötrü*'nün ilk anlamı "sonra, bunun üzerine" (then, thereupon) olarak verilmiştir. Clauson *ötrü*'nün edat olarak kullanıldığında da "because of" (-den dolayı, yüzünden) anlamına geldiğini belirtir. Sözlükte *ötrü*'nün bu anlamlara gelen örneklerine rastlamak mümkündür .Bu örnekler içinde KE'de de örneğine rastladığımız *andın ötrü*, İngilizcedeki karşılığı "thereupon" bağlacıyla birlikte verilmiştir.

Andın ötrü, "*thereupon*"

Nede ötrü?, "*why?*"

Beş törlüg savdan ötrü, "*because of (or by means of) five kinds speeches*"

Beş tenjilerde ötrü, "*because of (or through the intervention of ?) the five gods*"

Neñdin ötrü > bu bir '*aybdın ötrü* .

Clauson'da (1972: 54) bir de *ötgürü*'ye rastlamaktayız .Bu sözcük, *ötgür-* fiilinin gerund biçiminde gösterilmiştir. Clauson *ötgürü*'nün edat olarak bulunma ve çıkma durum eki aldıktan sonra "because of" (-den dolayı, yüzünden) anlamına geldiği belirtmiştir. *Ötgürü* maddesinde de şu örneğe rastlamaktayız :

bu üçgününüñ kavışmakındın ötgürü ötrü kölige belgürer "precisely because these three unite a shadow then appears"

Şimdi de, diğer araştırmacıların *ötrü* edatı hakkındaki yorumlara ve tarihsel metinlerden verdiklere örneklere geçelim. Li (2004 : 368-369) *ötrü*nün aslında *öt-* "geçmek" fiilinin ettirgenlik çatısının zarf-fiil biçimi olduğunu belirtmiş ve *ötrü* ile ilgili tarihsel Türk dili alanlarında örnekler vermiştir :

Orhon Türkçesi. *ötrü* "-den sonra" (çıkma)

Anta ötrü kağanıma ötüntüm "Ondan sonra kağanıma ricada bulundum."

Uygur Türkçesi *ötrü* "-den sonra; -den dolayı, yüzünden" (çıkma)

Teñrili yekli neden ötrü süñüşmiş "Tanrı ile şeytan neden dolayı savaşmış."

Karahanlı Türkçesi *ötrü* "sonra; -den dolayı, yüzünden" (çıkma)

Oğul kızda ötrü ata yir etin oğul kız atamaz atası atın "Oğul-kızdan dolayı babası (daima) eziyet çeker (harf. etini yer); (fakat) oğul-kız babasının adını (dahi) anmaz."

Harezm Türkçesi *ötrü* "-den dolayı, yüzünden" (çıkma)

Bolur kün teseler körkindin ötrü bağa bilmez kişi yüzinge utru "Güzelliğinden dolayı güneş deseler olur, kimse (onun) yüzüne (karşı) bakamaz."

Tekin (2003:154) *ötrü*'yü, *Orhon Türkçesi Gramer*'inde "adların bulunma-çıkma durumunu yöneten sontakı" olarak ele almıştır.

Ötrü "sonra" < *ötür- "geçirmek"

Ötrü'nün Orhon Türkçesindeki bazı örnekleri de şu şekildedir :

Anta ötrü oguz kopın kälti "Ondan sonra Oğuzların hepsi geldi."

Ötrü Gabain'in (2007 : 94) 'Eski Türkçenin Grameri' adlı eserinde de "fiil menşeli son çekim edatları"nda örneklerle birlikte gösterilmiştir.

Ötrünün Eski Türkçedeki bazı örnekleri:

ötrü (öt-'den –ur-'la bir yaptırma şeklinden)ötürü, dolayı "ötürü"

ayduқта ötrü "söyledikten sonra"

anda ötrü "bunun üzerine"

nädä ötrü

neden ötürü "niçin?"

Gabain'de de *ötkürünün* sebep bildirdiğini göstermektedir.

odun nızwanılarını küçäd-tük+ıntä ötkürü "günahlık ihtiraslarının kuvvetlenmesinden dolayı"

Ol oq tıltağdın ötkürü "o sebepten dolayı "

Negüde ötkürü "neden dolayı"

Ötrü edatının Uygur Türkçesinde de hem *ötrü* hem de *ötgürü* şekillerinde görüldüğünü görmekteyiz.

Eraslan (2012 : 283) *ötrü* [(< öt-ür-ü) "sonra, böylece, bunun üzerine çünkü"] edatını "zarf-fiil kalıplaşmasıyla oluşan edat" olarak ele almıştır. Eraslan'a göre bu edat Uygur Türkçesinde yaygın şekilde kullanılır.

Eraslan (2012 : 283) "sebep, netice ve izah ifadesi veren cümle başı edatları" kısmında yer alan *ötkürünün* anlamını (<ötkür-ü) bundan dolayı, bu sebepten olarak vermiştir. Eraslan, *ötkürünün* zarf-fiil kalıplaşması olarak sebep ve izah cümlelerinin başında yer aldığını da belirtmiştir.

Li ise (2004:367) aslen öt- "geçmek" fiilinin ettirgenlik çatısının zarf-fiil biçimi olan bu *ötgürü* edatının, Uygur Türkçesinde "-den dolayı, yüzünden, -den beri" biçiminde bir sontakı olarak çıkma durumundaki sözcüklerle birlikte kullanıldığını ifade etmiştir.

Ötkürünün Uygur Türkçesinde örneklerine rastlamak mümkündür:

Ölüg et'özintin ... yavız yıd önüp, **ötkürü** ögi ƣangı barça yirip yarsıp titip ıdalap ıraƣ tezerler. "Ölü vücudundan pis kokular yükselip, bu sebepten dolayı anası ve babası hep iğrenip nefret ederek onu terkedip uzaklaşırlar."

... kawşıkıya alƣu nomlar barça tıtağdın **ötgürü** tuğar tıtağdın ötgürü öçerler "Ey Kausika, bütün öğretiler tamamıyla sebepten dolayı doğarlar."

Li (2004 : 367) ayrıca **ötkürü** edatının Harezmi Türkçesinde **ötkerü** "öte taraf" (KE 35v 14) şeklinde kullanıldığını da belirtir.

Uygur Türkçesinde bir de bu yapıya benzer dikkat çekici **muntağın ötrü** "böylece, bundan dolayı" anlamına gelen bir yapıya rastlamaktayız :

Muntağın ötrü sansarƣa y(i)me ilinmez. "Böylece sansara yine yapışmaz (bağlanmaz)."

Hacıeminoğlu, (1996:90) Karahanlı Türkçesinde de bu edatın **ötrül/ötrü** < ötür-ü "-den sonra, -den dolayı, sebebiyle", "-den dolayı" şeklinde ifade edildiğini belirtmiştir.

(+dIn) **ötrü** örneklerine Karahanlı Türkçesi eserlerinde de rastlamak mümkündür :

*yalavaçtın **ötrü** kelür körklüg iş*

*bu bir 'aybdın **ötrü** başın kesgüçi*

*Bu sebebdin **ötrü** Haƣ ta'ala ümm-i cemilke hammaletü'l-hatâb tidi*

Bir diğeri Harezmi Türkçesi mahsülü olan Nechü'l-Ferâdîs'te (NF) **ötrü** edatının yine aynı işlevde kullanıldığını yukarıda görmekteyiz.

Sev de (2007:455-456) '*Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri*'nde, (+dIn) **ötrü** içeren ve sebepsellik teşkil eden örnekler vermiştir :

Karahanlı Türkçesi örnekleri:

*Bu bir 'aybdın **ötrü** başın kesgüci / ajunda tirilgü kişisiz ƣalur*

*Bu dünyâ sonında yügürmek neçe / hasis neğdin **ötrü** tip özün küçe*

Yalavaçtın ötrü kelür körklüg iş

Harezmi Türkçesi örnekleri:

Ol ma'nidin ötrü kim açlık katıg erdi

Kim ol sevdādın ötrü tuttı sahrā

Uş andın ötrü bolmış zülfi zünnār

Korkmaz (2011 : 64) *ötrü* (*Ötrü* ' ...-den sonra , ..-den dolayı' <öt-ür - <öt- "geç- ") edatının Köktürk ve Uygur Türkçesi devrinde zarf, bağ ve edat olarak kullanıldığını ve değişik nitelikler taşıdığını belirtmiştir. Korkmaz bu edatın Türkiye Türkçesinde de sebep veya sonralık ilişkisi ifade ettiğini belirtmiştir.

Korkmaz (2011:64-65) yine aynı çalışmasında *ötkürüye* de değinmektedir. Korkmaz, *ötkürü* edatının da Köktürk ve Uygur metinlerinde zarf ve bağ kullanılışlarının dışından "-den dolayı" anlamıyla da görüldüğünü belirtmektedir.

Gencan da (1979:443) *ötrü* çekim edatını "nedenlik ilgeçleri"nde sunmaktadır.

Ötrü ve *ötkürü* çekim edatı, Eski Türkçede sebepsellik bildirmiştir. Bunu araştırmacıların görüşleri ve verdikleri örneklerle anlamaktayız. Türkiye Türkçesinde "ötürü" olarak görülen bu edat yine bulunduğu cümlede sebepsellik bildiren bir yapıdadır. Şimdi bu edatın KE'deki görünüşüne bakalım.

2.1.1.2. KE'de (+dln) Ötrü Çekim Edatı

Harezmi-Altın Ordu Türkçesinin en hacimli metinlerinden KE'de *ötrü* sözcüğü sadece bir örnekte tanıklanmaktadır:

*Hābilniñ qoyları meniñ aşıqımğa kirmiş erdi **andin ötrü** uwtanıp kelmes. (KE 16v 2,3) "Habil'in koyunları benim zahireme girmişti; **bundan dolayı utanıp gelmez ."***

Yukarıdaki örnekte iki ayrı cümle bulunmaktadır. *Ötrü* işaretleyicisinin ait olduğu cümle, kendisinden önceki cümlede ifade edilen sebebin sonucudur. Örnekte *ötrü* sözcüğü, "utanıp gelmez" sonucunu çekim edatı göreviyle önceki "Habil'in koyunları benim zahireme girmişti" cümlesine sebepsellik anlamıyla bağlamıştır. Dolayısıyla sözcüksel sebepsellik işaretleyicisi *ötrü*, aynı zamanda sebep bağlacı olarak da değerlendirilebilir.

2.1.2.Üçün Çekim Edatıyla İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri

Eserimizde *üçün* edatının sebepsellik şekillerine yer vermeden önce Türk dilindeki tezahürüne, işlevine ve örneklerine yer verelim.

2.1.2.1.Türk Dilinde Üçün Çekim Edatı

Türk dilinin ilk yazılı metinlerinden bugüne tüm lehçelerinde sebep ifade eden sözcüklerin başında *üçün* edatı gelmektedir. Edat, kendisinden önceki isim türünden sözcüklerle birlikte, Türk dilinin sebep cümlelerini ya da söz öbeklerini meydana getirmiştir. *Üçün* edatı KE'de sebepsellik ifadelerinde en çok başvurulan yapıdır.

Korkmaz (1961:31) Bir sebep gösterme edatı olarak kullanılan bu kelimeyi, küçük ses değişimleri ile Türkçenin tarihî ve yaşayan her lehçesinde kullanıldığından bahseder:

" Kökt.,Uyg.,Kum.,Çağ.,Tar.,Kaz.,Özb.,Trkm. *Üçün* (Alt. Gr. § 301 ; *Kumanisches Wörterbuch* , 269 ; *Fundamenta* , s. 63, § 3217 ; *Pdc.* 51 ; *Lügat-ı Çağatay ve Türkî* 28 ; Radloff , Wb. I , 1874 ; Özb. Gr. § 146) ; Karh. *Üçün* , *uçun* (*KB.* 36-197 ; *Div. Diz.* 682) Eski Anadolu Trkç. *İçün* (*TTS.* I , 365 ; *SN.* § 79) v.b. ; Osm., Krm. *İçin* , Trkm. *Uçin* , Şor,

Sag. *Ücün* Alt., Tel. *Uçun*, Şor, Leb. *Ucun*, Yak. *isin* (*Pekarsky* 967) ; Çuv. ž^{en}, žan (Konj. II,275)

Korkmaz (1961 : 33) *uç* kelimesinin, Türkçenin Eski Anadolu Türkçesi devresinde devam edegelen bu açık anlamı , *üçün* vb. edatların kullanılış şekilleri, bundan başka bütün lehçe ve metinlerdeki kullanılış şartları dikkate alarak, *uç* 'sebepe' + *ı iyelik eki* + *n* vasıta hâli eki (>*uçın*) kaynaşmasından meydana geldiğini belirtir. Daha sonra kalıplaşma ve kaynaşma sonucu özgür bir edat hâline geldiğini de ekler. Korkmaz'a göre bunu şu örneklerde de görebiliriz :

Velî iş eylemedi tahta lâyıķ

Özün sevmedi ol uçtan halâyıķ

"o tahtının gerektirdiği şekilde çalışmadı; halk da bu sebeple kendisi sevmedi ."

Bir düş ucundan qarındaşların zindana bıraktılar

Ƙoyun ucundan bayudu " koyun ticareti sebebiyle zengin oldu " .

Nalbant *üçün* edatının kökeni hakkında -yukarıda bizim de belirttiğimiz- Korkmaz'ın görüşlerine katılmadığını belirtmiştir. *Üçün* edatının kökeni hakkında bir de M. Vefa Nalbant'ın görüşlerine yer vermekte fayda vardır.

"Türkçede sebep bildiren edatlara bakıldığında bunların genellikle yer yön anlamı taşıyan sözcüklerden seçildiği görölmektedir. Bu noktadan hareketle biz *uçun* edatı için sayın Hocamız Zeynep Korkmaz tarafından ileri sürölen *uç* "sebepe" sözcüğünü değil, sebep bildiren edatların kökü olan sözcüklerin anlam yükünü de hesaba katarak *uç* "son, nihayet" kökünü temel kabul etmekteyiz. " (Nalbant, 2012 :90)

Clauson (1972:28) *üçün*ün Türkçenin ilkel dört edatından biri olduğunu söyler. (*üçün*, *teg*, *üze*, *birle*) *Üçün* edatının da anlam itibariyle İngilizcedeki because of (-den dolayı yüzünden), for the sake of (uğruna), because (-diği için, çünkü), in order to (-mak için) bağlaçlarına tekaböl ettiğini göstermektedir.

Clauson'un etimolojik sözlüğünden İngilizce karşılıklarıyla verilen bazı örnekler :

*anı **üçün** (because of that)*

*er erdem **üçün** (because of his manly qualities)*

*begleri bodunı tüzsis **üçün** (because their begs and common people were undisciplined)*

Tekin (2003 : 215) "yan cümle bağlacı ve sontakı" olarak ele aldığı *üçünü* (için, nedeniyle, olduğundan, uğruna) birden çok yan cümleyi, yüklemi *bar* ya da {-Dok} ekli bir eylem, sıfatı olan yan cümleleri temel cümleye bağlamak için kullanıldığını izah eder :

*Özüm kutum bar **üçün** , kagan olortum ." .. benim talihim olduğu için hakan olarak tahta oturdum."*

*Tānri yarlıkadok **üçün**, män kazgantok **üçün**, öltäçı bodunug tırgürü igi(t)tim." Tanrı (öyle) buyurduğu için, ben başarılı olduğum için, ölecek halkı diriltilip doyurdum."*

*Kazgantokin **üçün** udu özüm kazgantokum **üçün** il yämä il boltı, bodun yämä bodun boltı "...(İleriş Hakan) kazandığı için ve (ben) kendim kazandığım için, devlet de devlet oldu, halk da halk oldu ..."*

Şinasi Tekin'e göre (1992 : 106); *üçün* "-den dolayı" menşei fiil olan çekim edatlarından ve -n zarf-fiil ekiyle kurulmuştur: *anı üçün, ne üçün, körgü üçün* .

Tulum da (1990 :198) Orhon Yazıtları'nda sebepsellik ifadesinin genelde *üçün* vasıtasıyla gösterildiğine dikkat çeker. Yazıtlarda bu ilişkiyi belirten zengin örneklerin bulunduğunu, sebep cümlelerinde sebep yargısının daha çok bir zarf-fiil cümlesi hâlinde '*üçün*' edatıyla teşkil edildiğini belirtir.

Tulum'a göre, Orhon Yazıtları'nda *üçün* edatının sebep ifade ettiği örnekler şunlardır:

Sebep Cümlesi Örnekleri :

(yc) ... inili eçili kikşürtükün **üçün** (bc) begli bodunlig yonaşurtukin **üçün** (bc) türük bodun illedük ilin içgunı ıdmiş " ... erkek kardeşlerle ağabeyleri birbirlerine düşürdüğü için , beylerle halkı karşılıklı kışkırttığı için Türk halkı kurduğu devleti elden kaçırmış."

(yc) ol bilmedükügin **üçün** yablakının **üçün** (bc) eçim kagan uça bardı "O cehaletiniz yüzünden , kötü tavır ve hareketleriniz yüzünden amcam hakan ölüp gitti."

Tulum'a göre (1990 : 198) sonuç cümlelerinde sebebi bildiren cümle bc, sebepten doğan sonucu bildiren cümle ise yc'dir. Yazıtlarda sonuç cümleleri bağlamlarda kurulmuştur.

Sonuç Cümlesi Örnekleri :

(bc) ... bir todsar açsık ömezsen (yc) antagının **üçün** igidmiş kaganının sabin almatin yir sayu bardıg " ... bir (de) doycak olursan açlığı düşünmezsin , böyle olduğun için , (seni) besleyip doyurmuş olan hakanlarının sözlerini (dinlemeden ve rızalarını almadan) her yere gittim ..."

(bc) ... begleri yeme bodunı yeme tüz ermiş , (yc) anı **üçün** ilig ança tutmuş erinç "Beyleri de , halkları da uyum içinde ihtilafsız imişler , onun için devleti öylece yönetmişler şüphesiz."

Gabain (2007 :83), *üçün* edatını, *uçu->*üçü- "hedef almak " fiili ve - °n zarf-fiil ekinin birleşmesi sonucu ortaya çıktığını belirtir.

anı **üçün** "bunun için"

nâ **üçün** "niçin"

tânri küç bir-tük **üçün** " Tanrı güç verdiği için "

küyü küzätü tägin-tük-ümüz **üçün** "görüp gözeterek nefsimizi feda ettiğimiz için"

Uygur Türkçesinde, Eraslan (2012 :305) *üçün* edatını vasıta hâli ekinin kalıplaşmasıyla oluşmuş bir edat olarak tanımlar. Türkçenin en çok kullanılan edatlarından olan *üçün* edatının sebep ifade ettiğini de ekler.

Üçün edatının sebep bildirdiği Uygur Türkçesi örneklerine rastlamak mümkündür :

*Yiri yawız buyan yoq **üçün** .." kendi ülkesi kötü ve orada sevap olmadığı için ..."*

*Mitik yalanguk-lar köngüli sıg tümke **üçün** ..." inançsız canlıların gönülleri (inançları) sıg ve aşığı seviyede olduğu için ..."*

*Anıng **üçün** biz kamağun ikileyü yana yılkı ajun toğguluk ötege emgekke teger biz . "Onun için biz hepimiz yeniden hayvan mevcudiyetinde doğmak gereken ödeve eziyete vasıl oluruz."*

*Üküş k(a)ıplarda buyan edgü kılinç kılmış **üçün** ... "pek çok zamanlarda sevap ve iyi amel kıldığı için ..."*

Karahanlı Türkçesinde ise, Hacıeminoğlu (1996 : 93) *üçün* edatını *uçun/ üçün/ için/ için/ < uç+u-n* "hakkında, hususunda, dolayısıyla, sebebiyle, yüzünden, maksadıyla" anlamlarını ifade eden "sebep ve gaye bildiren çekim edatı" olarak tanımlar. Hacıeminoğlu bu edatın kökeni hakkında Zeynep Korkmaz'ın görüşlerine katıldığını ifade etmiştir.

Üçün edatının sebepsellik bildirdiği bazı Karahanlı Türkçesi örnekleri :

*Tapınmak **üçün** keldim*

*Kuş tuzakka meñ **üçün** ilinür*

*seniñ **üçün** keldim*

Sev (2007 : 106-107) kök ve tabanlarda *üçün* edatının tarihsel Türk lehçelerindeki örneklerini vermiştir:

Köktürk Türkçesi Örnekleri

*Tenri yarlıkaduğın **üçün** özüm kutum bar üçün kağan olurtum*

Uygur Türkçesi Örnekleri

*Tegin tükümüz **üçün***

*Turgurur **üçün***

Karahanlı Türkçesi Örnekleri

*Tapuğçı tapuğ kılsa dünya **üçün***

*Oqır men sini halkқа edgü **üçün***

Harezmi Türkçesi

*Peygābar **üçün** oğlum Hasannı taqı Hüseyinni ursun (NF 86, 10)*

*Tarı **üçün** sewgüçiler tururlar. (NF 308, 13)*

Sev (2007 : 107) iyelik eki almış kelimelerde *üçün* edatının kullanımını tarihsel Türk lehçelerinde göstermiştir :

Karahanlı Türkçesi Örnekleri

*Biliglig uquşluğ tidükün **üçün**.*

*Buç buç öter semürgük ./ Boğzı **üçün** menlenür.*

Sev (2007 : 175-176) *üçün* / *içün* edatının ilgi hâli ekiyle kullanımı Köktürk Türkçesinde rastlanmadığını belirtmiştir. Diğer tarihî Türk lehçelerinde örneklere rastlamak mümkündür.

Uygur Türkçesi Örnekleri

*Anıñ **üçün** biz kamağun ikileyü yana yılkı azun toğguluğ ötegke emgekke teger-biz.*

Karahanlı Türkçesi Örnekleri

*Bunuñ **içün** ağılamağı niderem.*

*Menüm **içün** geldün ise oğlançuğum öldürmişem.*

Harezmi Türkçesi Örnekleri

*Çulum ārzūsını taqı ta'āmını benim **üçün** qodtı (NF 259, 5)*

Li de (2004:519) *üçün* edatının maksat ve sebep gösterdiğini belirtmiş, eski ve yeni Türk dil ve lehçelerindeki kullanımını göstermiştir.

Yukarıdaki örneklerden de gördüğümüz üzere Tarihsel ve çağdaş Türk dillerinde sebepsellik şekilleri en çok *üçün* edatıyla sağlanmıştır.

2.1.2.2. KE'de *Üçün* Çekim Edatıyla İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri

KE'de sebepsellik ifadesi genel olarak '*üçün*' edatıyla sağlanmaktadır ve eserde bunu tanıkladığımız birçok örnek mevcuttur. Eserdeki *üçün* edatlı örneklerden hareketle, edatın söz öbekleri içindeki yeri ve anlamları şöyle tasnif edilebilir:

2.1.2.2.1. Yalın isim + *üçün*

KE'deki yalın isim + *üçün* örnekleri şu şekildedir

*Ādemdin burunrağ yaratğanlar **bar üçün** andın başlasağ fāyidesi artuğrağ bolğay* (KE 3r 1-3) "**Ādem peygamberden daha önce yaratılanlar olduğu için, onlardan başlasak daha çok yararı olacaktır.**"

Özüm kutum bar üçün, kagan olortum." .. benim talihim olduğu için hakan olarak tahta oturdum." Örneğinde olduğu gibi; yan cümle bağlacı olan *üçün*, "*bar*" eylemini yan cümleden temel cümleye bağlama görevinde kullanılmıştır. "Ādem peygamberden daha önce yaratılanlar olduğu" sebep cümlesi, *üçün* vasıtasıyla "onlardan başlasak daha çok yararı olacak" sonuç cümlesine bağlanmıştır.

*Ve Resūl 'aleyhi's-selām aydı: **ilm üçün** Ādemni köreyin, **fehm üçün** Nūhni köreyin, **hilm üçün** İbrāhīmni, **kuvvet üçün** Mūsāni, **zūhd üçün** 'İsīni, **mehābet üçün** Muhammedni, **emānet üçün** Cebre'İlni, **rahm üçün** Mikā'İlni.* (KE 202r 1-4)

Ve Resul (a.s) söyledi: **İlim için** Âdem'i, **anlayış için** Nuh'u, **İlimlilik için** İbrahim'i, **güç için** Musa'yi, **züht için** İsa'yı, **ululuk için** Muhammed'i, **emanet için** Cebrail'i, **merhamet için** Mikail'i göreyim."

Yusuf için özünü öltürür mü-sen ? (KE 72r 18) " **Yusuf için** kendini öldürür müsün?"

Cevāb : 'avratge er **üç nerse için** kerek bir yemek içmek ekinçi oğul kız üçünçi **cüftlik mezesi için** . (KE 167r 4,5) "Cevap: Kadına erkek **üç şey için** gereklidir; yeme-içme, oğul-kız, **eşlik lezzeti için**."

Halkğa şefkat için ammā bu za'if kul turur. (KE 146r 10) "**Halka şefkat için** sadece bu zayıf kuldur."

İdi 'azze ve celle **nusret için** feriştelere idti, kamuğ ala atlıklar kördiler erse korktılar (KE 232r 6,7) " Allah (ac.) **yardım için** melekleri gönderdi, tüm ala atlıları görüp korktular."

Mundağ 'aziz elig **yarım altın için** kesilür. (KE 96v 19,20) "Böylece, ulu (yüce) eli **yarım altın için** kesilir."

Çavbaş **aşlıkdın 'azizrek için** burun köz aña teğer. (KE 95r 15) " Korkuluk, **zahireden daha yüce (önemli) olduğu için** önce göz onu görür."

Ya 'küb yalavaç bu küngge teğrū **bir oğul için** yığlamağdın közleri körmes boldı imdi **on oğul için** neteg kılgay. (KE 103r 12,13) "Yakup peygamber bugüne kadar **bir oğlu için** ağlamaktan közlerini kaybetti, şimdi **on oğlu için** ne yapacak ?"

Mevlī kudretin **körmeklik için** üze közin yaratdı. (KE 6v 12-14) "Mevla **gücünü görmek için** (bunun üzerine) gözünü (de) yarattı."

Kâfirler tamuğğa barmışda uçmakdağı körgen **ni'metler için** hasretleri artsun. (KE 10r 5,6) "Kâfirler cehenneme vardığında, cennetteki **nimetler için** özlemleri artsın."

Yünus yalavaçnı **emgetmişler için**. (KE 154r 15) "Yunus peygamberi **üzdükleri için** ."

2.1.2.2.2. Fiilimsi + için

KE'de fiilimsi + için örnekleri şu şekildedir :

Anı toktamak için tağları yaratdı anıñ basılduruķı boldı. (KE 3r 18,19) "**Onu sabitlemek, durdurmak için** dağları yarattı; (dağlar) onun direği oldu."

Yukarıdaki örnekte de, mastar ekli fiil olan "onu sabitlemek" için sebep bağlacıyla "dağları yarattı , dağlar onun direği oldu" yan cümlesine bağlanmıştır.

‘Avacnı **anı tutmak için** kiwürdi. (KE 26v 1)" Avac'ı, **onu yakalamak için** soktu."

Nemrüdniñ on eki miñ enbāri bar erdi tört miñi kamağ un erdi, kızlık bolsa **satmak için**. (KE 42v 10,11) "Nemrud'un on iki bin ambarı vardı – dört bini undu- kıtlık olursa (bu unları) **satmak için** ."

Yūsfıñ almak için ‘Azizge terğib kıldı. (KE 77r 7) "Aziz'i, Hz. Yusuf'u satın alması için heveslendirdi."

Biz keldimiz bularnı helāk kılıp seni **kutkarmak için**. (KE 61r 2) "Bunları yok edip seni **kurtarmak için** geldik."

Telim nevha birle **yıqlamış için** Nūh atandı. (KE 22 v 17,18) "Çok yüksek sesle **ağladığı için** Hz. Nuh olarak adlandırıldı."

Keç kalmış için korkup sözleyümes dedi. (KE 26r 3) "**Geç kaldığı için** korkup söylemez, dedi."

Tawuğ uğga **kirmiş için** . (KE 26v 16) " Tavuk çadırın üst yanındaki köşelerden birine **girdiği için**."

Halāyık **anı akartduk için** havārī atadılar. (KE 180r 6) "Yaradan **onu arındırdığı için** yardımcı atadılar."

butkâ katıg **tapnur için** Āzer atadılar. (KE 38r 5,6) "Puta çok **tapındığı için** adını Azer olarak adlandırdılar."

Bular arıgsızlık **kılur için** bizni melāmet kılurlar bizge sözlegüçi kalmasun tep. (KE 58v 8) "Bunlar bize, temiz olmadıkları için söyleyici kalmasın diye melanet kılarlar."

Süleymān **anı söwer için** kabül kıldı. (KE 142v 17) "Hz. Süleyman onu **sevdiği için** kabul etti."

Yārānlar **işitmesün için** meni yığılayur kördi. (KE 234v 3,4) "Yārānlar **duymasın diye** beni ağlarken gördü."

Mevlī didārın su'ālğa **tuş ermez için** bermedi. (KE 123r 11) "Mevla, yüzünü, isteğine **karşılık vermediği için** göstermedi."

Ḳıyāmet kün bolmışda tamām körkleri tamām bolur ammā menleri **bolmas için** körkleri bezekleri öksük turur. (KE 215r 15,16) "Kıyamet günü gelip çattığında güzellikleri tamamlanır ama yüzündeki benleri **tamamlanmadığı için** güzellikleri eksik kalmıştır."

Sen meni **sormas için** .(KE 234v 9) "Sen beni **sormadığın için**."

Eger Mūsī deryā kırağında **kirgeli için** korktı. (KE 199r 7,8) "Hz. Musa deniz kenarında (denize) **girmek için** korktu."

2.1.2.2.3. İyelik eki + için

KE'de iyelik eki + için örnekleri şu şekildedir:

Menin bahtım için İdrisni tirgüzgil. (KE 20v 2) "**Benim talihim için** İdris'i dirilt."

Menin hoş-nüdlüküm için 'ahdge hilāf kılmayın.(KE 185v 17) "**Benim hoşnut olmam için** yemine karşı gelmeyin."

Yūsuf kelmişde **menin könlüm için** bu türmeklerdin, қағунlardın yençip...(KE 85v 3,4) "Hz. Yusuf geldiğinde **benim gönlüm için** bu kadınbudu yemeğinden, kavunlardan kesip ..."

Ümmetlerim için kün yansa namāzlarımız қазā bolmasa ne bolğay. (KE 140v 14,15) "**Ümmetlerim için** gün dönse, namazlarımız kazaya kalmasa ne olacak ?"

Tevelerni **özüm için** қolar-men. (KE 180r 6) "Develeri **kendim için** istiyorum."

Altınç cevāb: Yūsuf қарındaşлары birle edgü mu‘āmelet қıldıқı тақı olarnıñ cefāsına **sabr kıldıқı için**. (KE 66r 9,10) " Altıncı cevap, Hz. Yusuf kardeşleriyle iyi anlaşığı ve onların cefasına **sabrettiği için**."

Dāvud **tefahhus kılmaduқı için** itāb keldi. (KE 135v 12) "Hz. Davud, **teftiş etmediği için** azarlama geldi."

Ol āh **tedükin için** қamuғ yazuқıñnı yarlıқadım. (KE 191r 19-20) " Ah **ettiğın için** tüm günahını bağışladım."

Senin tevbe kılğanın için ün kelgey işitgey-sen dedi (KE 134r 18) "**Senin tövbe kıldığın için** ses gelecek, sen işit dedi."

Senin kerāmetin için .(KE 140v 16) "**Senin kerametın için**..."

ol cihānnı, aynı, künni, қamuғ nerselerni **anın sewüglügi için** yaratdım. (KE 5r 14,15) "O cihanı, ayı, güneşi ve tüm nesneleri **onun sevgisi için** yarattım."

Mevli ta‘ālā rızası için āzād қıldım. (KE 109v 20) "**Tanrı'nın rızası için** serbest bıraktım ."

Öz tenrisi için қurbān қılır. (KE 143r 3) "**Öz Tanrı'sı için** kurban keser."

Atam rūhı için қurbān қılayın . (KE 143r 6) "**Babamın ruhu için** kurban keseyim."

*Ꞑamuđını **anıñ sewüklüki üçün** yaratdım. (KE 53r 10) "Hepsini **onun sevgisi için** yarattım."*

*Ey ırarındaşlarım, **atam hakkı üçün** köñlekimni maña bađışlañ .(KE 70v 3,4) "Ey kardeşlerim, **babamın hakkı için** gömleğimi (elbisemi) bana bağışlayın ."*

*Ꞑamuđını **Mevlī ta'ālā hoş-nüdlıki üçün** āzād ırıldım.(KE 93r 20) " Hepsini **Tanrı'nın hoşnutluğu için** serbest bıraktım."*

*Ya 'ķüb aydı: yā 'Azrā'ıl **İdi 'azze ve celle hakkı hürmeti üçün** ayđıl. (KE 101r 1,2) "Yakup söyledi: Yâ Azrail, **Allah (ac.) hakkı hürmeti için** söyle."*

*Buğdaydın yedi teseler ırıkmağğa **sebeb bolđusı üçün**. (KE 9v 19,20) " ırıkmaya **sebeb olacağı için** buğdaydan yedi deseler. "*

***Atası üçün** yığlar erdi. (KE 87v 2) "**Babası için** ağladı."*

*Dāvūd yalavaç kırk yıl yığladı **zilleti üçün**. (KE 100r 9) "Davud peygamber **alçaklığı (horluğu) için** kırk yıl ağladı."*

***Ꞑamuđnıñ öñi hem sonı üçün** . (KE 181v 2) "**Kamunun hem önü hem sonu için**."*

2.1.2.2.4. Zamir + İlgı eki + üçün

KE'de ilgi eki + *üçün* örnekleri şu şekildedir:

*Hāzer aydı : anı ot nelük köydürmedi bilmez mü-sen? **Anıñ üçün** kim bizniñ atalarımız otğa tapandı ol ma bizniñ uruğumuz turur, ot bizni tağı bizniñ uruğumızni köyürmes tedi. (KE 43r 1) "Hazer söyledi: Onu ateş niçin yakmaz bilmiyor musun? Bizim neslimiz olan atalarımız **ateşe taptığı içindir** ki ateş bizi de neslimizi de yakmaz, dedi."*

*Cühüdlar Tevrıtde haber berdiler kim zebīh İshāķ turur, **anıñ üçün** kim cühüdlar tersālar İshāķ uruğındın tururlar. (KE 49v 12,13) "Yahudiler Tevrat'ta,*

İshak'ın kurban edilen olduğunu haber verdiler; onun içindir ki Yahudiler, Hristiyanlar İshak'ın soyundandır."

İbrāhīm cevān-merd, anın için kim qurbān hitābı İbrāhīmğa keldi. (KE 52r 11,12) "İbrahim genç ve mert biri olduğu için kurban hitabı ona geldi."

*Ammā bu törtde üç ölgey İdrīs ölmegey, anın için kim bir öldi uçmahda qaldı. (KE 21r 1) "Ama bunların dördünden üçü ölecek, İdris ölmeyecek. **Bundan dolayı** ki biri öldü ve cennette kaldı ."*

Buğday alğalı barıp kelginçe on mañım mañdı anın için on kün boldı. (KE 12r 4,5) "Buğday almak için gidip gelince on adım atmış oldu; bunun için on gün geçti."

*Meniñ içimdeki ot sizin otuñuzdın ısığraq turur, anın için kim meniñ otum Mevlī otı turur, seniñ otuñ dünyā otı turur. (KE 41r 16,17) "İçimdeki ateş sizinkinden daha sıcaktır. **Onun içindir ki** benim ateşim Mevla ateşidir, seniñ ateşin dünya ateşidir."*

*Ey Ādem, saña yarlıqanmaq kerek erse Mekkege barğıl, meniñ için bir ew qoparğıl. (KE 13r 17,18) "Ey Ādem, sana başışlanmak gerekse Mekke'ye git. **Benim için** bir ev inşa et."*

*Meniñ için köp emgendiñ. (KE 47v 7) "**Benim için** çok zahmet çektin."*

*Meniñ için ta'ziyet kılğıl. (KE 73v 17) "**Benim için** taziye kıl."*

*Olar aydılar: biz me munuñ için sançışur-miz. (KE 221v 18-20) "Onlar (da) söylediler: biz de **bunun için** savaşıyoruz."*

*Bu kün seniñ için cān fidā qılğan men bolayın. (KE 246v 15) "Bugün **senin için** canını feda eden ben olacağım."*

*Anası aydı: ey oğlum atan mundağ türlüğ buzağunı tağda seniñ için qoymış erdi. (KE 128v 2) "Annesi söyledi, ey oğlum baban böylece buzağın dağda **senin için** bırakmıştı."*

Senin için hediyeler anuqlap keldim. (KE 161v 3) "**Senin için** hediyeler hazırlayıp geldim."

İdi saña rahmet kılsun, men seni **munun için** yarattım. (KE 6v 16,17)
"Tanrı sana rahmet kılsın, (ben) seni **bunun için** yarattım."

Bir yolu **bizin için** du`ā kılsun bu `azāb kitse müsülmān bolğay-miz.
(KE 114v 5) "Bir çaresi (var) **bizim için** dua etsin, bu azap kaybolursa Müslüman olacağız."

Oların için qadğurmağıl seni saqlağay-men. (KE 118r 21) "**Onlar için** üzülme , seni saklayacağım."

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BAĞLAÇLARLA İFADE EDİLEN SEBEPSELLİK ŞEKİLLERİ

KE'de bağlaçlarla ifade edilen sebepsellik şekillerini beş ana başlıkta inceledik. Bu bağlaçlar *kim*, *sebebdin*, *tep*, *teyü* ve *yoldın* bağlaçlarıdır. Ama bu bağlaçları işlemeden önce Türk dilinde bağlacın tanımının ne olduğuna ve işlevlerine yer verelim.

3.1. BAĞLAÇLARIN TANIMI VE İŞLEVLERİ

Bağlaç, dilbilgisel manasıyla öz olarak kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri bağlayan öğelerdir. Türk gramerciliğinde bağlaç öğesinin (veya bazı araştırmacılarca "bağlam", "bağlayıcı", "bağlama edatı" vb.) tanımının nasıl yapıldığına göz atalım.

Korkmaz (2005:118) Türkçede çok geniş bir yer tutan bağlaçları; kelimeleri, kelime gruplarını, cümleleri ve bazen de paragrafları şekil ve anlam bakımından birbirine bağlayan öğeler olarak tanımlamıştır. Korkmaz'a göre bağlaçlar yükledikleri işlevleri ile bağlandıkları sözler arasında türlü anlam ilişkileri kurar.

Korkmaz (2005:124) bağlaçların görevlerinden ve farklı işlevleri üstlendiklerinden bahsederken, bu işlevleri sıralama, denkleştirme, karşılaştırma, bağlama, pekiştirme, nöbetleşme, açıklama, sonuç bildirme, üsteleme, sebep ve zıtlık gösterme vb. olarak sıralamaktadır.

Ergin (1972:334) "bağlama edatları" olarak adlandırdığı bağlaçları, kelimedен küçük dil birliklerini, kelimeleri, kelime gruplarını ve cümleleri şekil ve mana bakımından birbirine bağlayan ve onlar arasında bir bağ kuran edatlar olarak tanımlamıştır:

Gencan ise (1979:446) bağlaçları, anlamca ilgili cümleleri, kavramları veya görevdaş öğeleri bağlamaya yarayan sözcükler olarak tanımlamıştır.

Görüldüğü üzere, bağlaçların birçok işlevi vardır. Bu işlevlerin arasında sebep bildirme de yer almaktadır. Bunun hakkında yapılan yorumlara değinelim.

Banguoğlu (2007: 390-392) "bağlam (conjonction)" tanımını söz içinde iki kelimeyi, aynı değerde iki cümle unsurunu, iki yargıyı ve bazan da iki paragrafı bağlamaya yarayan kelimeler olarak yapmıştır. "Sebeb bağlamları"nın tanımını ise iki unsurdan birini ötekine sebep gösteren bağlamlar (conjonction causale)" olarak yapmıştır ve *ki* bağlacını da bu tasnife dahil etmiştir : *çünkü, zira, ki* .

Banguoğlu, iki unsurdan biri öbürünün sonucu olduğunu gösteren bağlamlar olarak tanımladığı sonuç bağlamlarının işleyiş tarzının sebep bağlamlarının aksi şeklinde olduğunu belirtmiştir.

Adalı (1969:704) '*Türkçede Bağlaçlar*' adlı çalışmasında "sebeb anlamı kazandıran cümle bağlaçları"nı, başında bulunduğu cümlenin genellikle öteki cümlenin nedenini açıkladığı bağlaçlar olarak tanımlamıştır.

Korkmaz (2003:1131) "sebeb bildiren cümle bağlayıcıları"nı iki cümleden birini ötekine sebep gösterme ilişkisi ile bağlayan bağlaçlar olarak tanımlamıştır.

Akın (2004 : 172) '*Türkiye Türkçesinde Bağlaçlar*' adlı tezinde "sebeb anlamı taşıyan bağlaçlar" başlığı altına bizim KE'de de aldığımız *ki, diye, bu sebepten* bağlaçlarını dahil etmiştir :

*Bunlar böğürtlendir ve muhakkak ki Allah onları çalıkları gagalasın diye yaratmıştır. **Bu sebepten**, ümitsiz denizi bırakıyorum ve Müjân'ın kolundan tutup böğürtlenlere doğru sürüklemeye başlıyorum.*

*Bayram geldi **diye** oynuyor kızlar*

*Bu kadın gözümü o kadar yıldırmişti **ki**, yüzünü görünce korktum, görmezliğe geldim ve acele acele oradan sıvışmak istedim.*

Bağlaçlar ve onların işlevleri hakkında kısaca bahsettikten sonra, KE'de sebep bağlacı olarak ele aldığımız ilk bağlaç *kime* geçebiliriz.

3.1.1. *Kim* Bağlacıyla İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri

Öncelikle *kim* bağlacının mazisine gitmekte fayda vardır. Bu bağlacın Eski Türkçeden günümüze hangi şekillerde görüldüğüne ve bu bağlacın nasıl yorumlandığına yer verelim.

3.1.1.1. Türk Dilinde *Kim* Bağlacı

Türkçede Uygur Türkçesi döneminden sonra yardımcı cümleleri temel cümlelere bağlamak için bağlaç olarak kullanılmaya başlanan *kim*, Köktürk Türkçesi döneminde soru zamiri görevinde kullanılmıştır. Uygur Türkçesi devrinde yabancı dillerden çevirilerin de etkisiyle yeni anlamlar kazanan *kim* bağlacı, bir süre aralarında fonetik benzerlik olan Farsça *ki* bağlacı ile yan yana kullanılmış ve bu bağlacın görevlerini de üstlenmiştir. Osmanlı Türkçesinin son dönemlerine kadar varlığını sürdüren ve günümüzde soru zamiri olarak kullanılan *kim* artık Türkiye Türkçesinde bağlaç vazifesiyle kullanılmamaktadır. Şimdi bu bağlaç hakkında araştırmacıların görüşleri ve verdikleri örneklere göz atalım.

Clauson (1972:720) Türkçedeki *kim* bağlacının, Hint-Avrupa dillerindeki *ki* bağlacının (İng. 'that') zamanla fonetik benzerlikle Türkçedeki *kim* soru bağlacının yerini alarak oluştuğundan bahsetmiştir.

Clauson (1972 : 721) *kim* bağlacının *interrogative* (soru zamiri), *conditional conjunction* (koşul bağlacı) gibi anlamlarını verirken bunlara ek olarak Türkçedeki karşılığı "-mak için" olan *in order* (that) bağlacını da vermiştir.

Ol tıltağın kim inça eşidti (for the reason that he heard the following)

Tekin (1965:47) Uygur Türkçesinde sebep yardımcı cümlelerinin *kim* bağlacı vasıtasıyla yapıldığını belirtmiştir. *Kim* bağlacının sebepsellik ifade ettiğini, Şinasi Tekin'in Eski Türkçe adlı makalesindeki örneklerde de tanımlayabiliriz.

Antağ bar, kim ol tınlıg örtke örtenmez. "Bu canlı ateşte yanmaz (diye) bunca (rivayet) vardır."

İnce katıglanang, kim ürke od'uğun saklanmağan erengler." Gayretleriniz öyle olsun ki daima uyanık ve müteyakkız olunuz."

Gabain'in (2007:124) "nisbet cümleleri ve soru kelime ve şartlı yan cümleler" başlığı altında örneklerinden de *kim* bağlacının sebep bildirdiği anlaşılmaktadır.

Öni aş içgü yok, kim barsıg tırgürgülük "Parsı diriltmek için başka yiyecek ve içecek yok."

Ögirmäk, kim ögirdi, artuğ ärüş ärür "Sevinçlerine sebep olan mutluluklar çoktur."

Köñülü az koğşadı ol tıltağın, kim inçä äşidti "Gönlü şu sebepten biraz zayıfladı, çünkü böyle işitti. (böyle işittiği için gönlü biraz zayıfladı)"

Män bo.. ärdini alğalı barayın, kim ... asıg tusu kılu usar män. "Bu mücevheri götüreyim , ki ... faydalı olayım ."

Eraslan ise (2012 : 283) *kim* bağlacının aslında soru zamiri olduğunu ancak Uygur Türkçesinde sınırlı olarak cümle başı edatı olarak kullanıldığını belirtir.

Kim bağlacının Uygur Türkçesinde de sebepsellik ifade ettiğini Eraslan'ın gramerinde verdiği örnekten de anlamaktayız:

Yükünür m(e)n ontın sınağrı orun-larta erigme uluğ küçlüg erklighning soğançığ tatıglıg tılangurmağ edreminge kim bolar-ning neçe bar erser yig edrem-ning iş ködügleri art basut kılsunlar manga "On cihetteki,

yerlerde olan ulu güçlü kudretlilerin sevimli tatlı güzel konuşma fazileti önünde saygıyla eğilirim ki bunların var olan nice üstün faziletleri bana yardım etsinler diye saygıyla eğilirim."

Hacıeminoğlu, *kim* bağlacının sebep bildirdiği örnekleri Eski Türkçeden itibaren çeşitli Türk dili sahalarında sıralamıştır.

Eski Türkçedeki örnekler:

*İçkü yok **kim** turgürgülüg*

*Körklüg irdi **kim** külse kök dengri küle durur*

Harezmi Sahasındaki örnekler:

*Boyundın koymağaymen **kim** dem ursa*

*Hamd u sipas ü minnet ve öküş ögdi tengri azze ve celleka **kim** ulugluk idisi tükel kudretlig padişah turur*

Hacıeminoğlu (1984:172) *kim* bağlacının Batı Türkçesinde Eski Anadolu ve Osmanlıca devrelerinde Farsça *ki* ile yan yana yaşadığını ve sebep bildirdiğini ama artık Türkiye Türkçesinde artık tamamen kaybolduğunu belirtmiştir. Bunu örneklerden de görebilmekteyiz :

*Gözümden çıkma **kim** bu yer sinüñdür .*

*Eger heybeti ola vü erligi kaçarlar **kim** uslu degül dirligi .*

Köktürk Türkçesinde soru zamiri vazifesindeki *kimin* Uygur Türkçesinden itibaren Farsça *ki* bağlacının işlevinde kullanıldığından söz etmiştik. Yani *kim* bağlacına sebep bağlacı hüviyeti kazandıran aslında *kidir*. Bunun için biraz da *ki* bağlacı ve işlevlerinden söz etmekte fayda vardır.

Hacıeminoğlu (1984 : 167) Farsça *ki* bağlacının sebep bildirdiği hakkındaki görüşlerini bize şöyle sunmaktadır :

"*Ki*, Farsçadır. Türkçenin Kıpçak, Çağatay ve Batı Türkçesi sahalarında yardımcı cümleyi asıl cümleye bağlama vazifesini görmek üzere kullanılmıştır. Ancak bu vazifeyi görürken yardımcı cümle ile asıl cümle arasında kurduğu ilgi sebep, sonuç, açıklama, belirtme ve kuvvetlendirme bakımlarındandır."

Mustafa Özkan da bu hususta görüşler belirtmiştir. Özkan (2004 : 244) Eski Türkçe devresinden beri, Türk dilini her sahasında görülen *kim* soru zamirinin *ki* bağlacının etkisiyle bağlaç olarak kullanılmaya başlandığını belirtmiştir.

Ergin ise (2002:317) *kimi* kuvvetlendirme fonksiyonu sebebiyle "kuvvetlendirme edatı" olarak adletmiştir. Ergin'in *ki* bağlacı hakkındaki yorumları ise şöyledir:

"*Ki* tipik bir bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır. Sonuna geldiği unsuru kendisinden sonra gelen bir unsura bağlar. Bu bağlama izah ve netice ifadesi içinde olur. Yani *ki*'den sonra gelen unsur kendisinden önce gelen unsurun izahı ve neticesi mahiyetindedir. Böylece *ki* sonuna geldiği unsuru bir izaha ve neticeye bağlayarak belirtir. Onun için bu bağlama ve kuvvetlendirme edatına izah edatı adını verebiliriz." (Ergin, 1972 : 343-344)

Aşağıda da *ki* bağlacının Batı Türkçesinde sebep bildirdiği ve bunun yanı sıra "çünkü, zira, -dığı için" anlamlarına geldiği örnekleri görmemiz mümkündür .

Gözlerün ben açam ki görsem

vefâ umma ki yoğdur hiç vefâsı

Sakalım yok ki sözüm tutulsun .

Korkmaz (1995 : 621) *ki* bağlacı hakkında şunları belirtmiştir:

" *ki* bağlacı, belirli kullanım şekilleri ile Türkçenin sentaksına ve ifade tarzına, kendine özgü birtakım anlam incelikleri kazandırmıştır. Türkçede duraklama yerleri bakımından temel cümlelerin sonuna düşen *ki* bağlacı, yardımcı cümleyi temel cümleye, başlıca sebep, sonuç, açıklama ve belirtme ilişkileri ile bağlamaktadır. *ki* bağlacının 'sonuç' ve 'açıklama' görevi çok kuvvetli olduğu ve biraz önce geçen bir söz veya cümleyi açıkladığı için, kimi zaman, dilde yardımcı cümle söylemeden de bırakılır."

Aydın (2004 : 37) "Temel cümleye *ki* bağlacıyla bağlanan yan tümceler" başlığı altında bu bağlacın sonuna geldiği cümleyi, bir temel cümleye neden, sonuç ve açıklama belirterek bağladığını belirtmiştir.

Çalışmalısın ki başarıya eresin.

Görüp beğensin ki sonra, aldandım demesin.

Gencan, (1979:125) *ki* ile bağlanan "önergeler"den dilek kipleriyle kurulan temel "önerme"lerin sebepsellik anlamı verdiğini göstermiştir.

Gencan, (1979:462) *ki* bağlacından bahsederken, bu bağlacın kendinden önce ve sonra gelen cümleyi "bu sebepten, bu yüzden" anlamı katarak bağladığını da belirtmiştir.

Ki bağlacı ve işlevi hakkında kısa bir bilgilendirme yaptıktan sonra tekrar *kim* bağlacına dönebiliriz.

Aktan (2006 : 53) *kim* bağlacının bir Harezmi Türkçesi eseri olan NF'de de sebep bildirdiğini belirtmiştir.

*Bu keçe men endişe kıldım **kim** maña ölüm keldi "Bu gece kaygılandım, çünkü bana ölüm geldi."*

*Zinhār ve zinhār meni kaytarğıl **kim** iñen zulmetke tüşüm. "Çok zulmete düştüğüm için beni kesinlikle döndür."*

Yukarıdaki açıklamalar ve örneklerden de görüldüğü üzere, *kim* bağlacı yan cümleyi temel cümleye sebep ifade ederek de bağlayan bir sebep bağlacıdır. Bu bağlacın KE'deki görünümünü inceleyelim.

3.1.1.2. KE'de *Kim* Bağlacıyla İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri

KE'de *kim* bağlacının sebepsellik ifade ettiğini örneklerine rastlamak mümkündür. Bu örnekler genelde Arapça dua kısımlarından sonra bu duaların Türkçeye çevirisinde Allah'a şükranlarını iletme için *kim* bağlacılı cümlelerle sebepsellik ifade edilmiştir. Aşağıda bunu tanımlayabileceğimiz ve daha iyi anlayabileceğimiz uzun bir parçaya göz atabiliriz.

*(1)Ma'nīsi ol bolur kim aydım: hamd u senā ol İdige **kim** 'arş kürsini, hicābları yaratırda meniñ atımnı öz atıñğa çoşa yarlıqadı, uçmah kapuğınğa meniñ atımnı bitidi, uçmah yapurğaklarında hullerinde meniñ atımnı bitidi.Hamd u senā ol İdige **kim** maña Qur'ān yiberdi, hamd u senā ol Tenrige*

*kim meniñ keçmiş keçmedük yazuqlarımni yarlıqadı, hamd u senā ol İdige **kim** ümmetlerimni özge ümmetlerdin bihrek tedi, ‘ayblarımni örte yarlıqadı, peygamberler allında rüsvā kılmadı, hamd u senā ol İdi ‘azze ve celleğa **kim** yer yüzini maña mescid kıldı, topraqını maña arıq kıldı, qayda namāz vaqti bolsa teyemmüm kılip namāz kıılır-men, hamd u senā Tenrige **kim** kevserni maña ‘atā kıldı, maqām-ı mahmūdnu maña kerāmet kıldı. (KE 210v 15-21, 211r 1-3)*

Yukarıdaki parçada, Allah’a şükranlar "Ol İdige kim" veya "Ol Tenrige kim" şeklinde ifadelerle ve devamında bu şükranın sebebini bildiren cümleyle devam etmiştir. Bu parçanın Türkiye Türkçesine aktarımı şöyledir :

*"Manası budur, söyledim: Cennet yapraklarında, cennette giyilen elbiselerde ve cennet kapısında **benim adımı yazdığı için** ve arş kürsüsünü, perdelerini yaratırken **benim adımı kendi adıyla eşit tuttuğu için** O Tanrı'ya hamdüsenalar olsun. **Bana Kur'an-ı Kerim gönderdiği için** O Tanrı'ya hamdüsenalar olsun. **Benim geçmişteki tüm günahlarımı bağışladığı için** O Tanrı'ya hamdüsenalar olsun. **Ümmetime diğer ümmetlerden daha iyi dediği için, ayıplarımı örterek bağışladığı, peygamberler önünde beni utandırmadığı için** O Tanrı'ya hamdüsenalar olsun. **Bana yeryüzünü mescid, toprağı arı kıldığı için** Tanrı'ya hamdüsenalar olsun. Ne zaman namaz vakti gelse teyemmüm edip namaz kılırım. **Kurbanını ateşlere atmadığı için** O Tanrı'ya hamdüsenalar olsun. **Bana Kevser suyunu bağışladığı için, Makam-ı Mahmud'u layık gördüğü için** O Tanrı'ya hamdüsenalar olsun.*

Eserimizde *kim* bağlaçlı cümleler genelde açıklama cümleleridir. KE'de yukarıdaki parça gibi *kim* bağlacıyla ifade edilen birçok sebepsellik ifadesi örneğine rastlamak mümkündür. Bunlardan bazıları şöyledir :

(2)*Sansız hamd u senālar ve saqışsız köp şükrler ol Tenriğa kim celle celālehu **kim** kudreti birle bizni ādem yaratdı yılqı qara yaratmadı. (KE 1v 2,3)*
*"Tanrı'ya kudretiyle **bizi hayvan olarak değil de insan olarak yarattığı için** sayısız hamdüsenalar ve şükürler olsun."*

Yukarıdaki örneğimizde, "Tanrı'ya sayısız/çok şekilde şükranlar" sunulmuştur. Bu şükran sunuşun sebebi ise "Tanrı'nın kudretiyle bizleri hayvan değil de insan olarak yaratması"dır. Görüldüğü gibi sebep ve sonuç ifade edilen iki cümle *kim* bağlacı vasıtasıyla bağlanmıştır. Aşağıda değineceğimiz cümle yapıları da bu cümleye benzer niteliktedir. Tanrı'ya şükranlar belirtilmiş ve *kim* bağlacıyla bunun sebep cümlesi izah edilmiştir.

(3)Şükr Mevlîka ***kim*** İdi 'azze ve celleka secde kılgan kimersenin elginde bolmadım. (KE 242r 10) "**Tanrı'ya (ac.) secde eden birinin elinde olmadığım için Mevla'ya şükürler olsun.**"

(4)Hamd u senā ol idi 'azze ve cellega ***kim*** meni neciyy yarattı.(KE 210r 2,3) "**O Tanrı'ya (ac.) beni sırdaş olarak yarattığı için hamdüsenalar olsun.**"

(5)Şükr ol Tenriğa ***kim*** kullarını sabr birle pād-şāh kıılır ve pād-şāhlarını evmeklik birle şehvet hevāsıdın kulluğa tegürür. (KE108v 9,10) "**Kullarını sabırla padişahlık mevkisine layık gördüğü ve padişahlarını ivedilikle şehvet havasından kulluğa ulaştırdığı için O Tanrı'ya şükürler olsun.**"

(6)Hamd u senā ol İdi 'azze ve cellega ***kim*** meni halil tedi, kavmi meniğin için yarlıkğa evürdi. (KE 210r 9,10) "**Bana samimi dost dediği ve kavmi benim için buyruğa çevirdiği için O Tanrı'ya (ac.) hamdüsenalar olsun.**"

Sırasıyla, 3 numaralı cümlede "Tanrı'ya secde eden birinin elinde olmadığı için ", 4 numaralı cümlede "sırdaş olarak yaratıldığı için", 5 numaralı cümlede "kullarını sabırla padişahlık mevkisine layık gördüğü ve bunları kulluğa ulaştırdığı için", son olarak da 6 numaralı cümlede "samimi dost dendiği ve kavmi buyruğuna çevirdiği için" sebepleriyle Tanrı'ya şükranlar sunulmuştur.

Aşağıda sunduğumuz cümleler ise, yine temel manada sebepsellik bildiren cümlelerdir. Bu tip cümlelere metinde çok sık rastlanmamıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi KE'de *kim* bağlacı cümleler genelde açıklama

cümleleridir. Bunun yanı sıra Arapça dua kısımlarından sonra Türkçeye çeviride Tanrı'ya şükran sunmak için de sebep-sonuç cümleleri *kim* bağlacıyla bağlanmıştır. Fakat nadir de olsa aşağıdaki gibi cümleler mevcuttur.

(7)Yüz öwürdüm ol kimerselerge **kim** yeti kat yer yeti kat kökni yaratdı, ol [yoldın] müsülmān-men...(KE 38v 16,17) "(Tanrı) yedi kat yeri göğü yarattığı için ben Müslüman oldum. **Bu yüzden** o kimselere yüz çevirdim."

Yukarıdaki cümlede, "Tanrı'nın yedi kat yeri göğü yaratması" sebebiyle "Müslüman olunması" ve Müslüman olunduktan sonra" o kimselere yüz çevirilmesi" cümlecikleri bulunmaktadır. Kendi içinde yine sebep-sonuç cümlesi olan bir cümleden sonraki durum sebebiyle "o kimselere yüz çevirme" durumu vardır. Yani cümleyi kısalttığımızda bu cümleden "Müslüman olduğum için o kimselere yüz çevirdim" yorumunu çıkarmak mümkündür.

(8)İbrāhīm yalawaçğa küç tegürdin **kim** Nemrūd anıñ elginde helāk boldı.(KE 46r 8) "İbrahim peygambere güç verdin **ki** (bu sayede) Nemrut onun elinde helak oldu ."

(9)İlāhî, bu Yūsuf berekātında maña kerāmetî bergil **kim** adın balıķ arasında maña edgü at bolsun. (KE 74r 10,11) "Allah'ım, bu Yusuf bolluğunda bana bir keramet ver **ki**, diğer balıklar arasında bana iyi bir isim olsun ."

8 numaralı cümlede, "İbrahim peygambere güç verilmesi" ve "Nemrut'un onun elinde helak olması"; 9 numaralı cümledeyse "keramet verilmesi" ve bunun sayesinde "diğer balıklar arasında bana iyi bir isim olsun" sebep ve sonuç ifadeleri yine *kim* sebep bağlacıyla bağlanmıştır.

(10) Bularğa ol çaķlığ azuķ berinjiz **kim** yolda kapların açmasunlar. (KE 94r 16) " Bunlara, **yolda kaplarını açmamaları için** (o kadar) azık verin."

Yukarıda cümlede, "azık verilmesi" durumunun sebebi" yolda kaplarını açmamaları" isteğidir.

Aşağıdaki 11 ve 12 numaralı birleşik cümleler, bir basit cümle *kim* bağlacı ve şart cümlesi şeklindedir.

(11) *Âdem Mevlîdin tiledi **kim** yer meniñ erkimde olsa. (KE17r 20,21) "Âdem peygamber Tanrı'dan yer benim yetkimde olsa (olsun) **diye** diledi."*

Bu cümlede, Âdem peygamber yeryüzünün yetkisinin kendisine verilmesi için Tanrı'dan bir istekte bulunmaktadır.

(12) *Meniñ mâlım yođ **kim** saña ğalıñ bersem. (KE 43v 1) "Sana **çeyiz vermek için** benim malım yok."*

3.1.2. *Sebedin* Bağlacıyla İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri

Türkçeye Arapçadan alıntılanan "sebeb" sözcüğü, KE'de sözcüksel sebepsellik işaretleyicisi olarak görülmektedir. Eserde "sebeb" sözcüğü, yalın hâlde, "sebeb erdim", "sebeb bol-", "sebeb kıl-" gibi çeşitli şekillerde görülmektedir. Bunu örneklerden de tanıklamaktayız.

*'Alîli 'Ayışeli ara 'adâvet bolmağınğa **sebeb** bu söz erdi. (KE 234v 16) "Alili ve Ayşeli arasındaki düşmanlığa **sebeb** bu sözdü."*

***Sebeb** birle altun Loğmân ğolonğa kirdi. (KE 164r 6) "Bir sebeple altın Hz. Lokman'ın koluna girdi."*

*Ğābîl Hābîlni öltürmekine men **sebeb** erdim. (KE 33r 12) "Kabil'in Habil'i öldürmesine ben **sebeb** oldum."*

*Buğdaydın yedi teseler çığmağğa **sebeb bolğusu** üçün. (KE 9v 19,20) "Çıkmasına **sebeb** olacağı için buğdaydan yedi desinler."*

*Butlarınğ âdemîni azdururğğa ğudreti yoğ, velîkin azdurmağğa **sebeb bolur**. (KE 95v 6) "Putların insanları yoldan çıkarmaya gücü yoktu, fakat onların yoldan çıkmasına **sebeb** olabilirler."*

Yūsufnı Mālik Ze'rğa satdurup yana Mālik Ze'r Mısrğa keltürüp Yūsufnı satğuğa **sebeb kıldı**. (KE 75r 2) "Yusuf'u Malik Ze'r'e sattırıp ve Malik Ze'r ile Mısır'a getirip, tekrar satmak için **sebeb yarattı**."

Eserde, yukarıdaki gibi örneklerin yanı sıra "sebeb ne erdi", "sebeb ol turur", "sebeb ol erdi (kim) ", yapılarına da rastlarız.

*Ol ekegüniñ zindānğa kirmekine **sebeb ne erdi** ?* (KE 87v 14) "O ikisinin zindana atılmasının **sebebi neydi** ?"

*Seksen yıl ayrılmakda **sebeb ne erdi** ?* (KE 105r 14) "Seksen yıl ayrı kalmasının **sebebi neydi**? "

*Bu kün toñuznuñ eti harām bolğan **sebeb ol turur** temişler.* (KE 26r 20) "Bugün domuz etinin haram olmasının **sebebi odur** demişler."

Sebeb ol erdi kim Ādem yaratılmazda aşnu Ādem oğlanları fesād kılganlar , kan tökkenler tep gıybet kıldılar. (KE 8v 4-6) "**Sebeb şuydu ki**, Hz. Ādem yaratılmadığında, önce insanoğlu fesatlık yapıyor ve kan döküyor diye gıybet ettiler."

*Aymışlar: nevhasıña **sebeb ol erdi kim** künlerde bir kün İblisge nidā aydı .*(KE 22v 18) " Söylemişler: yüksek sesle ağlamasına **sebeb şuydu ki**, günlerden bir gün İblis'e seslendi."

*Ol 'itābda telim **sebepler** bar. Aymışlar: ba'zı **sebeb ol erdi kim** Tebşāna'nı Üvreyā almış erdi Davūd Tebşāna'nı almak için Üvreyāni çerigge ıddı.* (KE135 v 7,8) "O azarlamada **sebepler** var. Söylemişler: Bazı **sebepler şudur ki**; Tebşāna'yı Üvreyā almıştı, Davut Tebşāna'yı almak için Üvreyā'yı askere gönderdi."

*Bu sūre aymağınğa **sebeb ol erdi kim** Resūl 'aleyhi's-selām bir tünle Mekke içinde yörüyür erdi.* (KE 208r 10) "Bu sureyi söylemesine **sebeb şuydu ki**; Resul (as.) bir gece Mekke'de yürüyordu ..."

KE'de Arapça kökenli "sebeb" sözcüğü ve eklendiği sözcüğe sebepsellik işlevi de kazandıran ablatif +(DIn) ile birleşerek "sebebdin" sözcüğünün kalıplaşmasını ve bu sözcüğün sebep bağlacı olmasını

sağlamıştır. KE'de "sebebdin" sözcüğü yalın hâlde ve "ol, bu" gibi işaret sıfatlarını önüne alarak da sebep bildirmiştir.

Korkmaz (2003:158) ablatifle sağlanan ek kalıplaşması hususunda görüşler paylaşmıştır. Korkmaz'a göre, kalıplaşmada ekler ve yanlarına getirildikleri sözlerin nitelikleri ve ne anlam ifade ettikleri kalıplaşmada etkili olmuştur.

"Sebep" sözcüğüne eklenen ablatifin Türkçede birçok işlevde kullanıldığını ve bu işlevlerden birinin de sebep bildirme olduğunu bilmekteyiz. Korkmaz'ın da ifade ettiği gibi bu ablatifin sebep bildiren yapısı, bağlacın oluşumunda şüphesiz bir etkiye sahiptir. Keza başlı başına "sebep" sözcüğü de bu bağlacın oluşumunda direkt etkilidir.

Yukarıda dikkat çektiğimiz durumdaki gibi, Korkmaz (2003:161) da ablatifin bazı yerlerdeki kullanımıyla geçici anlam ilişkisi kurma görevinden uzaklaşarak kalıcı zarflar ve bağlaçlar kurulumunda etkili olduğunu vurgulamaktadır.

Zeynep Korkmaz, '*Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*' adlı çalışmasında *sebebdin* sözcüğünün kalıplaşma ve bağlaç olma öyküsüne tanıklık edercesine ifadeler sarfetmiştir.

"Ayrılma hâli eki ile kaynamış kelimeler arasında tarz ve sebep zarfı olanlar da vardır : Türkiye Tkç. Gerçekten , Kaz. Şunlıktan 'şundan dolayı', Osm. neden?; başka yerlerde niden? ..." (Korkmaz, 2011 : 17)

Korkmaz'ın da ifade ettiği gibi, bugün söz gelimi Türkiye Türkçesinde aktif olarak kullanılan *gerçekten* bağlacı ve örneğin Kazak Türkçesinde *şunlıktan* veya Osmanlı Türkçesinde *neden* vb. örneklerde gördüğümüz gibi ablatifle kalıplaşan sözcükler eklendikleri sözcüklere sebepsellik ifadesi katmışlardır.

Sebebdin sözcüğüne, özellikle Türkler İslamiyet'le tanıştıktan sonra Arapçadan alınan "sebep" sözcüğünün Türkçeye girmesi dolayısıyla, Hakaniye Türkçesi döneminden sonra rastlanmaktadır. İslamî devir Türk eserleri olan Kutadgu Bilig ve Divanü Lügati't-Türk'te tanıklayamamıza rağmen

gerek bir başka Harezmi Türkçesi mahsulü olan NF'de *sebebdin* sözcüğünü tanımlamaktayız.

Sebebdin sözcüğünün NF'de daha çok bağlaç vazifesinde kullanıldığını görmekteyiz. Aynı zamanda *sebebdin* sözcüğüne Kutadgu Bilig ve Divanü Lügati't-Türk gibi iki hacimli eserde de rastlamadığımız fakat; buna karşın Harezmi Türkçesi eserlerinde sıkça rastladığımız için bu sözcüğün Harezmi Türkçesi döneminde kalıplaşarak bağlaçlaşma sürecinde olduğunu söyleyebiliriz.

Sebebdin sözcüğüne, NF'de beş örnekte *ne sebebdin* bir örnekte *bu sebebdin* ve yine bir örnekte *ol sebebdin* şeklinde rastlamaktayız.

*Neteg kim otun sebeb turur ot yanmağğa, bu ğammāzlık tağı sebeb turur ekki kimerse arasında duşmanlık otı yanmağğa. **Bu sebebdin** ötrü Hağ te 'ālā Umm-i Cemīlke, hammālatu'l-hatab tedi tep. (NF 17-18)*

***Ne sebebdin** ey qarındaşım? ...Men ğāyat sewündüm, bir qaravaşnı āzād kıldım. **Ol sebebdin** 'azābum duşenbe kün keter tep aydı. (NF 18-11,12)*

*Ey Resūlnuñ halıfası, **ne sebebdin** munça üküş yığladırız? (NF 99-14)*

3.1.2.1.KE'de *Sebebdin* Bağlacıyla İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri

KE'de *sebebdin* bağlacının bulunduğu birçok cümle mevcuttur. Bu bağlaçlar başına "ol" ve "bu" işaret sıfatlarını almıştır.

3.1.2.1.1. *Ol Sebebdin*

Ol Sebebdin içeren cümlelerde, önceki cümlede sebep bildirilmiş ve sebep bağlacıyla, onun akabinde sonuç cümlesi getirilmiştir. Bunu aşağıdaki örneklerle daha iyi görmekteyiz.

*Âdem odağ bolsa eyegüsi ağırıgay erdi **ol sebebdin** Havvānı düşmān tutğay erdi. (KE 7v 8,9) "Hz. Âdem uyanık olsaydı kaburga kemiği ağrıyacaktı; **bu sebepten** Hz. Havva'yı düşman yakalayacaktı."*

Yukarıda cümlede, "Hz. Âdem uyanık olsaydı kaburga kemiği ağrıyacaktı" ilk cümlesinde Hz. Âdem'in kaburga kemiğinin ağrması, Hz. Havva'yı düşmanın yakalamasını önleyememesi sonucunu doğurmuştur. İlki sebep ikincisi sonuç cümlesi sebep bağlacı "ol sebebdin"le bağlanmıştır.

*Ol öwün boğzınğa yanda yumğaq kıldı. **Ol sebebdin** erenler boğuzında ol yumğaq bar, tişilerde yok. (KE 11v 8-10) "O öğünde boğazında yumak kaldı. **Bu sebepten**, erkeklerin boğazında o yumak var, kadınlarınkinde yok ."*

*Âdem yügrüp barurda yigdeniñ yığaçı sunup Âdemnüñ saçın tutdı, kanda barur-sen? Tedi, qodmaz-men tedi, qodsam Mevlîğa 'āsī bolur-men tedi. **Ol sebebdin** Âdem oğlanları yığaçları tikgende yigde yığacını suwdın ırak tikdiler suwsuz kalsun tep. (KE 12r 15-18) "Hz. Âdem koşarak gittiğinde iğde ağacının (dalları) uzayıp Hz. Âdem'in saçını tutup 'nereye gidiyorsun, ben seni bırakmam; eğer bırakırsam Mevlâ'ya isyan etmiş olurum' dedi. **Bu sebepten**, insanoğlu ağaçları diktiği zaman iğde ağacını susuz kalsın diye sudan uzağa diktiler ."*

Yukarıda uzun bir örneğe tanıklık etmekteyiz. Bu örnek özünde "insanoğlunun iğde ağacını *neden* uzağa diktiği"nin bir hikâyesidir. Kısaca ifade edecek olursak, iğde ağacının Hz. Âdem'i bırakmaması sebep cümlesi, sebep bağlacı ve sonrasında insanların iğde ağacına davranışını göstermektedir.

*Nūh 'aleyhi's-selām tavuḡnı alıp aldı, **ol sebebdin** tavuḡ umas bolup ādemīler birle aldı. (KE 26v 17,18) "Hz. Nuh (as.) tavuḡu alıp, kaldı; **bu sebepten** tavuk uamadı, insanlarla kaldı."*

Bir önceki cümlede iḡde aḡacının hikāyesine tanıklık etmiştik. Burada da tavuḡun uamama hikāyesine rastlıyoruz. "tavuḡun uamayıp, insanlar gibi yaya kalması"nın sebebi, Hz. Nuh'un tavuḡu tutmasıyla ilişkilendirilmiştir. Burada da yine bu iki sebep ve sonuç cümlesini *ol sebebdin* bağlacı bağlamıştır.

*Meni andın adırdın saḡa bu belā emḡek **ol sebebdin** tegdi.(KE 46r 9,10) "Beni ondan ayırdın, **bu sebepten** sana bu bela ve eziyetler geldi ."*

Bu cümlede, "bela ve eziyetler"ın sebebi, "ondan ayrılmak" olarak gösterilmiştir. Burada cümle kurgusu, diḡer cümlelerdeki gibi sebep cümlesi + bağla + sonuç cümlesi gibi olmamış, sebep bağlacı sonuç cümlesinin iinde verilmiştir.

*Ammā artlını amuḡ dīnlerde aḡırlayurlar. **Ol sebebdin** art tediler, yalava temediler. (KE 98r 6) "Ama yaşılıa tüm dinlerde sayḡı gösterirler. **Bu sebepten** yaşılı dediler, peygamber demediler ."*

Yukarıdaki cümlede, "peygamber deḡil de yaşılı denmesi"nin sebebi "yaşılıa tüm dinlerde sayḡı gösterilmesi"dir.

*Dāvūd yazu ılḡan 'asīlerni arḡar erdi. Ha ta'ālā **ol sebebdin** belā berdi. (KE 134 v 13,14) "Hz. Davut, günah işleyen asileri lanetlerdi. Hak **bu sebepten** bela verdi."*

Yukarıdaki cümlede "Hz. Davut'un günah işleyen asileri lanetlemesi" sebebi "Tanrı'nın bela vermesi" sonucunu doğurmuştur.

Aşaḡıdaki cümlelerde de durum aşağı yukarı aynıdır. Önce sebep bildiren bir cümle verilmiş ve sonra bunu sebep bağlacı ve sonuç bildiren bir cümle takip etmiştir.

*...Yūsufnı alıp aldı. **Ol sebebdin** Yūsufnı oḡrılı ıldı tediler. (KE 97v 18-19) "Hz. Yusuf'u alıp kaldı. **Bu sebepten** Yusuf'u aldı dediler."*

*Musîdin son fâhişe işleri herr kıldılar, halâyık **ol sebedin** kadguluğ boldılar. (KE 216r 8) "Hz. Musa'dan sonra akıl ve mantığın kabul edemeyeceği işleri nefretlediler. Halk **bu sebepten** kaygılandı.*

*Ol toprakda ... süçüg açığ, sarıg, yaşıl, kızıl, kök katıg yumşak ve arıg arıgsız, tatlıgsız kamuğ bar erdi. **Ol sebedin** Âdem oğlanları biri birine menzemezler. (KE 6r 1-3) "O yerde ... siyah-beyaz, acı-tatlı, sarı, yeşil, kırmızı, mavi, katı, yumuşak ve temiz-pis halk vardı. **Bu sebepten** Âdemoğulları birbirilerine benzemezler. "*

*... māl mülkin saña berdi, saña îsâr kıldı, **ol sebedin** Hadîce yolu artuğ boldı. (KE 193v 4) "Mal ve mülkünü sana verdi. Sana ikramlarda bulundu. **Bu sebepten**, Hz. Hadice yolu değerli oldu.*

3.1.2.1.2. **Bu Sebedin**

*Biz anja uzun yaş kerāmet kılduğ. Tirig kalğanı **bu sebedin** erdi. (KE 160r 9,10) "Biz ona uzun yaşama kerametinde bulduk. **Bu sebepten** canlı kaldı."*

İlk örneğimizde, *bu sebedin* bağlacı iki cümleyi bağlamak yerine, sonuç cümlesinin yüklemi görevindedir. Bu durum cümle kurgusu dışında sebepsellik bildirme anlamında bir değişiklik yaratmamaktadır. "canlı kalma" sonucunun sebebi yine ilk cümlede yer alan "uzun yaşama kerameti bulunulması" söz öbeğidir.

Aşağıdaki diğer cümlelerde ise cümle kurgusu sebep cümlesi + sebep bağlacı + sonuç cümlesi olarak sağlanmaktadır.

*Ey Ebū Mūsī men munça tenlig mekr ü hîle kıldım sen kamuğını buzduñ bātıl kıldıñ, tedi. **Bu sebedin** Hüseyñ düşmanlığı Mu'aviye birle berkidi. (KE 244r 1,2) "Ey Ebu Musa, ben bu kadar hile yaptım, sen hepsini bozdun . **Bu sebepten** Hüseyin düşmanlığı Muaviye ile güçlendi."*

*Aymışlar Ol künge tegi körmes bolur erdi, **bu sebebdin** Mūsī niḳāb birle yörür erdi yüzini kimerse körmes erdi. (KE 123v 16) "O güne dek görmediğini söylemişler, **bu sebepten** Hz. Musa peçe ile yürürdü, yüzünü kimse görmezdi."*

*Reyyān aḳrınlĳ birle sorḡay-miz tep aşçı, ayaḡcını ekilerin hem zindānḡa saldurdı. **Bu sebebdin** zindānḡa kirdiler. (KE 88r 9,10) "Reyyan yavaşlıkla soracaḡız deyip, aşçı ve ayakcısını zindana attı. **Bu sebepten** zindana atıldılar."*

*Mevlī ta'ālā 'Üzeyr atını yalavaçlar dīvānından çıkardı, siddīḡlar dīvānında bitidi. Aymışlar: **bu sebebdin** yalavaçlığında ihtilāf boldı. (KE 166r 17,18) "Mevla, Üzeyr adını peygamberler divanından çıkarıp dostlar divanına yazdı. **Bu sebepten** (onun) peygamberliğinde uyuşmazlık oldu."*

3.1.3. *Tep* Bağlacıyla İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri

Köktürk Türkçesinden itibaren Türkçenin her devresinde bulunan, bulunduğu cümleye sebepsellik ifadesi katan "tep" sebep bağlacı; te- fiili ve – p zarf-fiilinin kalıplaşmasıyla oluşmuştur.

Tekin'in (2003:159) "tip < *tē-p " diye , için , amacıyla" anlamlarını veren yan bağlaç" olarak ele aldığı bu sözcük Köktürk Yazıtları'nda da sebepsellik işaretleyicisi olarak görülmektedir.

*Anı ayıtayin **tip** sülādim "(Kervanları gelmedi); onu sorayım diye sefer ettim."*

*kara bodun kaganım kelti **tip** öḡirip sebinti "Avam (ise) "Hakanım geldi ' diye kıvanıp sevindi."*

Tulum'a göre (1990:204-205) "*tip* zarf-fiili" bir yan cümle hâlinde Türkiye Türkçesinde –erek ile karşılandığı bir durum cümlesi kurmaya yaramaktadır. Tulum, duruma bitişik olarak "sebepten" ve "gaye" ve daha kavramları karşılayan bir zarf-fiil olduğundan söz etmektedir.

Eraslan (2012:416) bu sözcüğün, "ti-" fillinin "-p" zarf-fiil ekini alarak Eski Türkçeden beri bütün Türk lehçe ve şivelerinde aynen veya bazı ses değişiklikleri ile kullanılagelen ve tek ünsüzden ibaret zarf-fiil eki olduğunu belirtmiştir. Eraslan bu sözcüğün kullanılma işlevinden bahsederken Uygur Türkçesinde dört türlü kullanımının olduğundan ve "diye" şeklinin edat olarak kullanıldığından söz etmiştir. "tep" sözcüğünün Uygur Türkçesi örneklerini aşağıda görmekteyiz.

*Kaçan ol yirke tegdükte bodis(a)t(a)w yana inçe **tip** saķıntı: İnçip bo bars toruğı küçsüzi ugrınta, anın mini yigeli umaz **tip**. "O yere ulaşınca bodhisattva yine şöyle düşündü: Bu pars zayıflığı ve güçsüzlüğü sebebiyle beni yiyemez."*

*Amraqların adırılğuluķ emgek bolmazun erdi **tip**, ķorkar m(e)n . "Sevgililerden ayrılma eziyeti olmasın diye, korkarım."*

*Ötrü nigranti köreyin **tip** bir aķ taş ķoltı. "Bunun üzerine Nirgrantha fala bakayım diye beyaz bir taş istedi."*

Tep bağlacı KE'de de yine Eski Türkçedeki gibi sebepsellik ifadesi sağlayan bir sözcüktür.

3.1.3.1.KE'de Tep Bağlacıyla İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri

*Halāyıķ yarattım mendin asiğ alsunlar **tep**, men alardın asiğ alayın teyü yaratmam tedi. (KE 3r 7,8) "**Benden yararlansınlar diye** insanlar yarattım, ben (onları) onlardan yararlanayım diye yaratmam, dedi."*

*Mūsī yalavaç erdi, nelük ķorktı? Cevāb: Mūsī ol cādūlardın ķorkmadı, halāyıķ anı körüp arsiķmasunlar **tep** ķorktı.(KE 112v 13-15) "Musa peygamberdi, niçin korktu? Cevap: Musa o cadılardan korkmadı, halk onu görüp kanmasın **diye** korktu."*

ullarıma ta'lim bolsun **tep** men bu adirlıkım birleñ aşı iş kıldadım.
(KE 3v 7,8) "**Kullarıma talim olsun diye** , güçlölüğümü kullanarak acele etmedim ."

Ey Ādem, uşmah yaratdım aña kirgüçiler ma yaratdım, tamuğ yaratdım aña kürgüçiler ma yaratdım, maña şükr ılsunlar **tep**. (KE 10v 5,6) " Ey Ādem, **bana şükretsınler diye**; cenneti, cehennemi ve ona girenleri de yarattım."

Kirmesün **tep** elgi birle boàuzın tuttu. (KE 11v 8) "**Girmesın diye** eliyle boğazını tuttu."

Ol sebebdin Ādem oğlanları yığaçları tikgende yigde yığacını suwdın iraq tıkdiler suwsuz alsun **tep**. (KE 12r 17,18) "Bu sebepten, insanoğlu ağaçları diktiği zaman iğde ağacını **susuz kalsın diye** sudan uzağa diktiler."

Yazıa ıalıñ köñlüñ açılıñ **tep** (KE 20r 9,10) "**Gönlünün açılması için** kıra ıkalım ."

Yā Muhammed ne üçün keldiñ? Aydı: hac ve 'umre öteyin, ardaşlarımın köreyin, urbān ılayın **tep** keldim. (KE 225v 11) "Yā Muhammed niçin geldin? Söyledi: Hac ve umre vazifemi yerine getireyim ve kurban keseyim **diye** geldim."

Ne üçün andağ ıldın? Mūsī aydı: Ağzım sasıı kitsün **tep** andağ ıldım. (KE 120r 20,21) "Niçin öyle yaptın? Musa söyledi: Ağzımın kokusu gitsin **diye** öyle yaptım."

Bular arıqsızlık ılur üçün bizni melāmet ılurlar bizge sözlegüçi almasun **tep**. (KE 58v 8) "Bunlar bize, temiz olmadıkları için söyleyici kalmasın **diye** melanet kırlarlar ."

3.1.4. Teyü Bağlacıyla İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri

Köktürk ve Uygur Türkçesinde "tiyin" Eski Anadolu Türkçesinde "deyü, diyü, deyi" ve yine Türkiye Türkçesinde "diye" ve Harezmi Türkçesinde "teyü" biçimine tanıklık ettiğimiz bu sözcük, Eski Türkçeden itibaren sebepsellik bildiren bir ögedir.

Tekin'in (2003 :159) "yan cümle bağlacı" (tiyin "diye, için, amacıyla" < *tē-yin) olarak ele aldığı bu sözcük yine Orhon Türkçesinde sebepsellik işaretleyicisidir. Bunu örneklerden de görebiliriz :

*Arkış ıdmaz **tiyin** sülädim. "Kervan göndermiyor diye sefer ettim "*

*Türk budun atı küsi yok bolmazun **tiyin** "Türk ulusunun adı ve sanı yok olmasın diye"*

*"türük bodun yok bolmazun **tiyin** bodun bolçun **tiyin** kanım İteriş kaganıg ... yügerü kötürmiş erinç "Türk halkı yok olmasın diye, halk olsun diye , babam İteriş Hakan'ı ... yükseğe kaldırmışlar şüphesiz."*

Tulum da (1990:201) "tiyin"e Köktürk Türkçesinde "gaye ve maksat ilişkisi" içerisinde değinmiştir.

Gabain (2007:97) "tiyin" sözcüğünün, *ti-* (demek) mastarı ve ünlü ile biten zarf-fiil eki *-yü* (diye, diyerek) ekinin birleşmesiyle oluştuğunu belirtmiştir.

Eraslan (2012:413) "tiyin" sözcüğünü "<ti-y-in" (diyerek, diye" olarak göstermiştir.

Hacıeminoğlu (1984 : 198) "tiyin edatı"nı (tiyin<tiyi-n< ti-y-i+n "diye") Eski Türkçede görülen bir bağlama edatı" olarak tanımlar ve Eski Türkçeden örnekler verir.

Korkmaz'ın ise (2003:510-511) Türkiye Türkçesinde "durum bildirme zarfı" olarak ele aldığı bu sözcük, fiildeki oluş ve kılışın sebebini açıklar ve

"neden, niçin?" sorularına karşılık verir. Bu sözcüğün Türkiye Türkçesindeki örneklerinden bazıları aşağıda verilmiştir.

*En güzel mabedi olsun **diye** en son dinin...*

*Kurşunları rutubet olmasın **diye** bezlere sardılar...*

Banguoğlu (2007:393) "diye" sözcüğünü iki unsurdan birinin ötekini gerçekleştirme amacı güttüğünü göstermeye yarayan "amaç bağlamları" başlığı altında incelemiştir.

Gencan da (1979:405) "diye" bağlacınının sebep ve sonuç ayırtısıyla "önergeler"i bağladığından bahsetmiştir.

*Erken uyursunuz **diye** rahatsız etmekten çekindim.*

Özsoy ve Taylan (1998:117) "diye"nin dilbilgisel sebepsellik bildirdiğine değinirken bu sözcüğün "neden gösteren bir ilgeç" yapısı olduğunun ilk kez Robert Underhill'in 'Turkish Grammar' (1976) adlı eserinde rastlandığını belirtmişlerdir.

Göğüş'ün (1968:121-122) "zarf-fiil ekli yapılar"da ele aldığı bu sözcüğün, çekimli fiillerle kurulan yan cümleleri, temel cümleye amaç, sebep anlamlarıyla bağladığını vurgulamaktadır.

*Kendilerini övdüğüm yazarlar az övdüm **diye** isimlerini anmadıklarım da isimlerini anmadım **diye** bana içerlediler.*

*Çalışayım **diye** başa gitmiştim.*

3.1.4.1.KE'de Teyü Bağlacıyla İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri

Eski Türkçede "tiyin", Türkiye Türkçesinde "diye" olarak gördüğümüz bu sözcük KE'de de birçok örnekte sebepsellik ifadesi sağlayan bir yapıdadır.

*Halâyık yarattım mendin asiğ alsunlar tep, men alardın asiğ alayın **teyü** yaratmam dedi.* (KE 3r 7,8) "*Benden yararlansınlar diye insanlar yarattım, ben (onları) **onlardan yararlanayım diye** yaratmam, dedi.*"

Telim halāyık İbrāhīmni köreliñ **teyü** keldiler. (KE 42v 8) "Tüm halk İbrahim'i **görmek için** geldi."

Munı neteg öltürelñ **teyü** keñeştiler. (KE 69v 13) "Bunu nasıl öldürelim **diye** istişare ettiler."

...maña **kul bolsun teyü** nezzāre kılğanları ... (KE76v 17-18) "Bana **kul olması için** bakanları ..."

'Aybımni aytmadı **teyü** perdedin çıka keldi. (KE 90v 18) "Ayıbımı söylemedi **diye** perdeden çıkıp geldi."

Men ol buğdaynı kabul kıldım **teyü** münādī kıldurdı. (KE 97r 4,5) "Ben o buğdayı **kabul ettiğim için**, bağırtı kopardı."

Nelük tandıñ könmediñ tegeyler **teyü** kórktum. (KE126v 12,13) "Niçin inkâr ettin de doğru yola yöneldin diyecekler **diye** korktum."

Men seniñ birle turayın 'ilm öğreneyin **teyü** keldim. (KE 130r 2) "Ben senle birlikte durayım, ilim öğreneyim **diye** geldim."

İdiyā kamuğ halāyıkñı bir kün konuqlağayın **teyü** saşınçım bar. (KE 138r 20,21) "Ey Tanrı'm! Tüm yarattıklarını bir gün **ağırlayacağım diye** çekincem var."

...kórktı, meni bu helāk kılğay **teyü** kaçtı. (KE 143r 20) "Korktu; Bu, beni helak edecek **diye** kaçtı."

Teñri yibergeñ ferişte-men, saña oğul bağışlağayın **teyü** keldim. (KE 168v 21, 169r 1) "Tanrı'nın gönderdiği meleğim (Cebrail'im). Sana **oğul bağışlamak için** geldim."

3.5.1. KE'de *Yoldın* Bağlacıyla İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri

Harezmi Türkçesinde çare, üsul, defa anlamlarının yanı sıra "sebebi" anlamına da sahip *yol* sözcüğü KE'de de sözcüksel sebepsellik işaretleyicisidir.

Aynı sözcük, NF'de de yine sebep (Ata, 1998 : 489) anlamına sahiptir. Bunu aşağıdaki örnekte de saptamaktayız.

*Meni ne **yoldın** öltüreyin tep aytur-siz? (NF 135-2) "Beni hangi sebepten dolayı, öldüreceğinizi söylüyorsunuz?"*

Yukarıdaki cümledeki gibi KE'de de bu şekilde rastladığımız örnekler mevcuttur. *Yol* sözcüğü bir örnekte yalın hâlde, diğer örneklerde de kök isim + iyelik eki + ablatif şeklindeki yapıyla cümlede sebepsellik bildiren bir yapıya bürünmüştür.

Tekin (1992:81) "+DIn" ekinin aslında "çıkma hâli eki" olup yön gösteren kelimelere getirilerek kalıplaştığını ve çeşitli fonksiyonları ile ad olarak kullanıldığını belirtirken bize adeta bu durumu işaret etmektedir. Yön bildiren *yol* sözcüğü ablatifi de alarak aşağıdaki örneklerde de gördüğümüz gibi sözcüksel sebepsellik işaretleyicisi olmuştur.

*Su'âl: İblîs mel'ün bolmışda kedin uçmahğa kirgüğe **ne yol** bar erdi. (KE 9v 14,15) "Soru: Şeytanın lanetlendikten sonra cennete girmesi için sebebi neydi?"*

*Yandura berdiler, **bularnın yoldın** meniñ namâzım keçikti. (KE 140v 5,6) "Geri çevirdiler, bunların yüzünden benim namazım gecikti."*

*Meliklikge yararın bileliñ, bizge nişâñı bar **munun yolındın** bersün. (KE 132v 4,5) "Hükümdarlığa faydanı bilelim, bize sözü var **bunun yüzünden** versin."*

*Resül 'aleyhi's-selâmñın kayın ataları erdiler, '**Âyişe ve Hafsa yolındın**. (KE 201r 10) "Resul'ün (as.) **Âyişe ve Hafsa sebebiyle** kayın atalarıydılar."*

'Alī raziya'llāhu 'anhu **Fātıma yolındın** küvey erdi. (KE 201r 12) "Ali (razhu) **Fātıma sebebiyle damattı.**"

Resūlğa **eki kız yolındın** küvey-men. (KE 201v 7) "Resul'e **iki kız sebebiyle damadım.**"

KE'de sözcüksel sebepsellik işaretleyici olarak da incelediğimiz "yol" sözcüğüne ablatifin eklenip kalıplaşmasıyla oluşan bu bağlacın öyküsü "sebebdin" bağlacının öyküsüyle aşağı yukarı aynı mahiyettedir.

Yoldın bağlacı önüne "ol, bu" işaret sıfatları alarak sebepsellik bildiren bir yapıda görünmektedir.

3.5.1.1. Ol Yoldın

Bu cümlelerin kurgusu; sebep cümlesi + sebep bağlacı "*ol yoldın*" + sonuç cümlesi şeklindedir. Örneğin aşağıdaki 1. numaralı cümleyi ele alalım. "Türklerin aziz ve mükerrem olması" sonucu, "Tüm Türklerin Yafes'in soyundan olması" sebebiyledir. Bu sebep cümlesinin devamında *ol yoldın* bağlacı bu cümleyi sonuç cümlesine bağlamıştır.

(1) *Ḳamuğ Türkler Yāfes uruğı turur, **ol yoldın** Türkler 'azīz ü mükerrem boldılar.* (KE 27v 3) "Tüm Türkler Yafes'in soyundandır ; **bundan dolayı** Türkler aziz ve mükerrem oldular."

Yukarıdaki cümledeki gibi, aşağıdaki cümlelerde de durum aynıdır. 2. numaralı cümlede, "müslüman olma" durumunun sebebi açıklanmıştır. "Tanrı'nın yedi kat yeri ve göğü yaratması" sebebiyle müslüman olunmuştur. Bu sonuç yine *ol yoldın* bağlacıyla sebebe bağlanmıştır.

(2) *Yüz öwürdüüm ol kimerselerge kim yeti Ḳat yer yeti Ḳat kökni yaratdı, **ol [yoldın]** müsülmān-men...* (KE 38v 16,17) "Ona yüz çevirdiğim için yedi kat yeri ve göğü yarattı, ben **bundan dolayı** müslüman oldum."

(3)Kırk yıl ol toprak üze yağmur yağdı, otuz toköz yıl kadğu yağmuru yağdı, bir yıl sewünç yağmuru yağdı. **Ol yoldın** Ādemğa sewünçdin kadğu artukrak boldı. (KE 6r 6,7) "Kırk yıl (boyunca) o toprak üzerine yağmur yağdı, bunları otuz dokuz yılında kaygı yağmuru bir yılındaysa sevinç yağmuru. **Bundan dolayı** Hz. Ādem'de kaygı sevinçten daha çoktu."

3. numaralı cümlede, "Hz. Ādem'in üzüntülerinin sevinçlerinden daha çok olması" durumu vardır. Bunun sebebi ise "kırk yılın otuz dokuz yılında kaygı yağmuru yağması"dır.

(4)Nūh 'aleyhi's-selām kargağa du'ā kıldı; Mevlī 'azze ve celle saña katıglık emgekde korğunçda 'ömri āhir boldı. **Ol yoldın** konmuşda önünde soñunda bakar demişler. (KE 26v 21, 27r 1) "Hz. Nuh (as.) karga için dua etti: Mevla (ac.) sana zor zahmet ve korkuda (senin) ömrünü sonsuz kıldı. **Bundan dolayı** (karga) konduğunda, önünde ve arkasında bakar, demişler."

4. numaralı cümlede, "karganın önü ve arkasına bakması"nın sebebi, "Hz. Nuh'un karga için dua etmesi" olarak verilmiştir.

Aşağıdaki 5. numaralı cümlede, "erkeklerin kadınlara gitmesinin sünnet olarak kılınması"nın öyküsü anlatılmaktadır. "Hz. Ādem'in, Hz. Havva'ya –sabretmeyip- gitmesi" sebebi *ol yoldın* bağlacıyla sonuç cümlesine bağlanmıştır.

(5)Ādem kopty Havvağa keldi, eger Ādem bir sā'at sabr kılsa erdi Havva Ādemğa kelür erdi. **Ol yoldın** er hatunlarğa barmağ sünnet kıldı. (KE 7v 17,18) "Hz. Ādem kalkıp Hz. Havva'ya geldi. Eğer Hz. Ādem bir saat sabretseydi Hz. Havva ona gelecekti. **Bundan dolayı**, erkeklerin kadınlara gitmesi sünnet kılındı. "

(6)İbrāhīm anı körüp turur erdi, kaçırğa la'net kıldı, **ol yoldın** uruğlamas tediler. (KE 40v 16-17) "Hz. İbrahim onu görüyordu, katıra lanette bulundu. **Bundan dolayı**, doğuramadığını söylediler."

(7)İdiyā işitgil temek bolur. **Ol yoldın** İsmā'īl at verildi. (KE 48v 12) "Ey Tanrı'm duy demektir. **Bundan dolayı** (ona) İsmail adı verildi."

Yukarıdaki 6 ve 7 numaralı cümlelerde de durum aynıdır. 6 numaralı cümlede "katırın neden doğuramadığı" ve 7 numaralı cümlede "İsmail adının neden verildiği" durumlarının izahı yapılmıştır.

3.5.1.2 *Bu Yoldın*

Sebeup cümlesi + *bu yoldın* + sonuç cümlesi şeklinde kurulan cümlelerden KE'de iki tane tanıklamaktayız.

(1) *İshāk aydı : ey 'Ayaz saña bu mekrni Ya 'ķūb ķıldı anası birle. Anda kedin 'Ayazğa edgü du 'ā ķıldı, yalawaç du 'āsın ķılmadı. **Bu yoldın** 'Ayazlı Ya 'ķūbli ara 'adāvet boldı. (KE 54v 7,9) "Hz. İshak söyledi: Ey Ayaz, bu hileyi Yakup sana annesi ile yaptı. Ondan sonra, Yakup senin iyiliği için dua etti ama peygamberlik duasını etmedi. İşte **bundan dolayı**, Ayaz ve Yakup arasında düşmanlık oldu."*

(2) *Aymışlar: iñen öldürgen Murād ķabīleliğ erdi, atı Қazzār bin Sālif erdi, 'Alīni me öltürgen Murād ķabīleliğ erdi. **Bu yoldın** bu yerde yād ķılındı. (KE 241v 13-15) "Söylemişler ki; dişi deveyi öldüren Murād kabilesinden Kazzar bin Sâlif'ti. Keza Hz. Ali'yi de öldüren bu kabiledendi. **Bundan dolayı** bu yerde yadedildi."*

1. cümlede, "Ayaz ve Yakup arasında çıkan düşmanlık" durumunun sebebi "Yakup'un annesi ile Ayaz'a hile yapması ve Yakup'un Ayaz için peygamberlik duasını etmemesi" olarak gösterilmiştir. Keza 2. cümlede de durum aynıdır." o yerde yadedilmesi"nin sebebi, cümlede izah edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKLERLE İFADE EDİLEN SEBEPSELLİK ŞEKİLLERİ

KE'de zarf-fiil ve isim çekim ekleriyle ifade edilen sebepsellik şekillerine rastlanmaktadır. Zarf-fiil ekleri *-gAll* ve *-gUgA*, isim çekim ekleri de datif ve ablatiftir.

4.1.ZARF-FİİL EKLERİYLE İFADE EDİLEN SEBEPSELLİK ŞEKİLLERİ

Türkçede zarf-fiil ekleri fiilleri yan cümleye sebep ifadesiyle bağlarken onlara sebep bildirme işlevi kazandırmıştır. Aşağıda, zarf-fiillerin ve zarf-fiil yan cümlelerinin Türkçede görünümüne, işlevlerine ve sebep bildirip bildirmediğine değinilecektir.

Banguoğlu (2007:436) "sebeb zarf-fiilleri"nin tanımını, yüklemi oldukları iç cümleyi sebep ve sonuç ilişkileriyle baş cümleye bağlayan zarf-fiiller olarak yapmıştır. Banguoğlu, *-dik* ve *-ecek* fiilimsilerinin iyelik eki almış "kimden" hâlleri olan *-diğinden* ve *-ceğinden* yapılarının Türkçede en yaygın zarf-fiiller olduğunu da belirtmektedir.

Banguoğlu, (2007:582) zarf-fiil cümlelerinin tanımını ise, iç cümlenin yüklemi bir zarf-fiil olursa bu birleşik cümleye zarf-fiil cümlesi adını veririz şeklinde yapmıştır. Banguoğlu, "iç cümle"nin tamamen bir zarf hükmünde olduğunu ve "baş cümle" içinde zarfın alabileceği bütün işleyişleri aldığını da vurgulamıştır. Banguoğlu, ayrıca zarf-fiil cümlelerini işlerken, "baş cümle" deyişinin ne gibi sebeplerle oluştuğunu belirten bir "iç cümle"yle kurulmuş cümlelere de "zarf-fiil sebep cümlesi" demiştir.

Aydın (2004:50-51) zarf-fiil yan cümlelerini, zarf-fiillerle kurulan cümleler olarak tanımlamıştır. Aydın'a göre, zarf-fiiller kurduğu önermeyi

başka bir önermeye bağlayan fiilimsilerdir. Aydın, bu cümlelerin; durum, zaman, neden kavramı taşıdıklarını da sözlerine eklemiştir.

Göğüş, (1968:117) bu konuyu "ulaçlarla kurulmuş cümlelerin bağlantıları" başlığı adı altında incelemiştir. Göğüş, zarf-fiil yan cümlelerinin işlevlerinden bahsederken, bu cümlelerin durum, sebep, sonuç, sıra ilgisi ve anlamlarıyla bağlandığına değinmiştir.

Göğüş'e göre (1969:119) zarf-fiil eklerinde genel manada zaman anlamı üstündür. Ama bazı cümlelerde sebepsellik de bildirmiştir. Sebepsellik bildiren bu eklere aşağıda örneklerle değinmekte yarar görmekteyiz.

Örneğin *-p* zarf-fiil ekini ele alalım. Bu ek eklendiği fiile sebepsellik ifadesi katan bir zarf-fiil ekidir. Göğüş'ün de ifade ettiği gibi aşağıda cümlelerde aslen bir zaman anlamı üstünlüğü görülse de bu cümlelere semantik biçimde yaklaştığımızda sebepsellik ifadesi de görmekteyiz. Ayrıca bu zarf-fiil eki, bizim de çalışmamızda sebep bağlacı olarak ele aldığımız *tep* bağlacında *te-* mastarına gelen ekten başkası değildir.

Koşturup yordu.

Zehir içip öldü.

Yukarıdaki örnekteki gibi *-dikçe*, *ince*, *-erek* vb. zarf-fiil ekleri de cümleye zaman anlamının yanı sıra sebep anlamı da kazandırırılar.

*Sende evlat acısı bende kuyruk acısı **yaşa-dıkça** dost olamayız.*

*Börk **düş-ünce** kel ayaza çıktı.*

*Yadigârınıza **bak-arak** sizi hatırlarım.*

4.1.1.-gAll Zarf-Fiil Ekiyle İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri

-gAll zarf-fiil eki, Türkçede Köktürk Türkçesinden itibaren kullanımda olan ve sebepsellik bildirme işlevi olan bir ektir. Şimdi bu ekin Türk dilindeki görünümüne göz atalım.

4.1.1.1.Türk Dilinde -gAll Zarf-fiil Eki

Bugün Türkiye Türkçesinde "bir zamandan beri" anlamınıda kullanılan zarf-fiil eki Eski Türkçede "-ğAll" şeklinde görülmektedir. Eski Türkçe devresinden beri çeşitli işlevleriyle kullanıldığını gördüğümüz bu zarf-fiil ekinin bir işlevi de eklendiği fiile sebep ifadesi (-mak için) katmasıdır. KE'de bu zarf-fiil ekiyle yapılmış sebepsellik şekillerine birçok örnekte rastlamaktayız.

Clauson (1972 :66) fiile eklenen "-gAli" ekinin anlamını " to+verb, in order to (-mak için) olarak vermektedir.

Yarukuğ karağ adırğalı " to seperate" (ayırmaq için) the light and darkness

Béş tenrig boşuğalı "in order to liberate the five gods"

Tekin (1992:99) "Gali" ekini Eski Türkçede yardımcı fiiller ile esas fiilleri birleştiren bir ek olarak ele almıştır. Tekin, bu ekin ayrıca "-mak için" anlamına geldiğini de belirtir.

Tilegeli taluy ögüzke kir- " aramak için denize açılmak"

Talât Tekin ise (2003:176) Orhon Türkçesinde "-gAli" ekinin iki farklı görevine değinmiştir. Bunlar asıl fiilin amacını ifade etmek ve asıl fiilin başlangıç noktası olan bir fiili ifade etmektir. Asıl fiilin amacını ifade eden örneklere de Orhon Türkçesinde rastlamaktayız:

Asın-galı tüşürtümüz "(Dağa) tırmanmak için (askerleri atlarından) indirdik "

Yadak yabız boltı tip al-galı kälti "(Oğuzlar) Türklerin piyadesi bozuldu deyip (bizi tutsak) almak için geldiler ."

Gabain de (2007 : 86) bu ekin "-mak için" anlamına geldiğinde gramerinde örneklerle göstermiştir:

Eraslan (2012 : 404) "-ğalı / -geli, ıalı /-keli" ekiyle teşkil edilen zarf-fiillerin zaman yanında sebep de ifade ettiğini ve cümlelerin sebep bildiren zarf unsurunu teşkil ettiğini vurgulamıştır. Bunu aşağıdaki Uygur Türkçesi örnekleriyle de görmekteyiz.

Yoı ıığay irinç yarlığ tınlıglarıa asağ tusu ıılğalı ııntemani erdini ıolu poşııa keltim tep ötünti. "Yoksul, fakir, zavallı canlılara faydalı olmak için ııntemani cevheri isteyerek sadakaya geldim , diye arz etti."

Ol üç tigitler xua çeçek tüş yimiş idigeli ataları ilig begke ötünp ayıtıp ıaltılar. "O üç prens ııçek ve yemiş toplamak için ataları hükümdara ricada bulundular."

Hacıeminoğlu (1996 : 175) -galı / -geli ekinin Karahanlı Türkçesinde nadir kullanıldığını belirtmiştir.

Tabaklar (2011:272) "-gAll" zarf-fiil ekinin "-mAk için", "-mAk üzere " anlamlarıyla sebepsellik ifade ettiğini ve Göktürk Yazıtları'ndan beri kullanılageldiğini belirtmiştir.

Ercan Alkaya'nın '–gAll Ekinin Sibiryada Tatar Türkçesindeki Kullanımı Üzerine' adlı makalesinde bu ekin kullanıldığı dönemlere, kullanım çeşitliliğine dair önemli bilgilere rastlamak mümkündür. Alkaya (2011: 156) bu zarf-fiil ekinin Eski Türkçede en çok görülen işlevinin asıl fiilin amacını, asıl fiildeki iş, oluş ve hareketin meydana geliş sebebini bildirmesi olduğunu da vurgulamıştır. Alkaya (2011:157) ayrıca, bu zarf-fiil ekinin Harezmi Türkçesi eserlerinde de "–mAk" için anlamıyla isim, hareketin yapılma amacını ve sebebini bildirdiğini de belirtmektedir.

Türk dilinin en eski örneklerinden itibaren çeşitli yazılı eserlerde de rastlandığı üzere –ğAll zarf-fiil eki eklendiği fiile "-mak için" anlamı katan, sebepsellik ifade eden bir zarf-fiil ekidir. Çeşitli araştırmacıların buna dair görüşlerini ve tanıklamalarını gösterdikten sonra KE'da da bu şekilde kullanılan örneklere geçebiliriz.

4.1.1.2.KE'de -gAll Zarf-fiil Ekiyle İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri

KE'deki örneklerde de gördüğümüz gibi; –ğAll zarf-fiil eki eklendiği fiile "-mak için" anlamıyla sebep ve amaç ifadesi kazandırmıştır.

*eger namāz içinde sıhhat bolsa oturup **namāz kılğalı** kopsa yüzi kıble sınar bolsun. (KE 6r 13,14) "Eğer bir kişi namazda sağlıklı olup oturup, **namaz kılmak için** kalkarsa (onun) yüzü kibleye doğru olsun."*

*...**kopğalı** oğradı, kopa bilmedi. (KE 6v 18) "**Kalkmak için** niyetlendi, (ama) kalkamadı."*

*Buğday **alğalı** barıp kelginçe on mañım mañdı anıñ üçün on kün boldı. (KE 12r 4,5) "Buğday **almak için** gidip gelince on adım atmış oldu; bunun için on gün geçti."*

*Ƙamuğları yığılıp anı **öldürğeli** keldiler . (KE 35r 19,20) "Hepsi birleşip **onu öldürmek için** geldi."*

*Bir kün İbrāhīm aşılkı **alğalı** Nemrūdğa keldi. (KE 39v 16,17) "Hz. İbrahim bir gün , buğday **almak için** Nemrud'a geldi."*

*Tahtdın inip utru **barğalı** oğradı. (KE 47r 11) "Tahttan inip, **karşıya geçmek için** niyetlendi."*

*Kisrā aydı : ne işke keldiñ ? Aydı : seni **öldürğeli** keldim. (KE 231v 13) "Kisra sordu: hangi iş için geldin? Söyledi: seni **öldürmek için** geldim."*

*Bir kün Hācer inek sağarda kelip Hācerniñ burnın, kulağın, **kesgeli** oğradı erse Hācer feryād kıldı. (KE 48r 7,8) "Bir gün Hacer inek sağarken geldi,*

Hacerin burnunu ve kulağını **kesmek için** yöneldi, bunun üzerine Hacer feryat etti."

'Abdu'l-Muttalib bıçak aldı **kurbān kılqalı** 'Abdu'llāhğa ogradı. (KE 50r 9,10) "Abdülmuttalip, Abdullah'ı **kurban etmek için** bıçak aldı."

Ördek suw **içgeli** kelip barğınça kabaq yığaçınıñ yulduzın kesdi (KE 54v 16,17) "Ördek su **içmek için** gelinceye kadar, kavak ağacının kökünü kesti."

Kuşlar üstün etni kördiler erse anı **alqalı** uçdılar. (KE 44r 5) "Kuşlar değerli eti gördüler ve onu **almak için** uçtular."

Seni bu arıqsızlardın **kutqarqalı** keldimiz. (KE 60v 6) "Seni, bu kötü huylulardan **kurtarmak için** geldik."

Ya k̄ūb oğlanları aşlıq **alqalu** ogradılar, Katramğa keldiler.(KE 62v 17) "Yakup'un çocukları, **buğday almak için** niyetlenip , Katram'a geldiler ."

Ey qarındaşıñ körmes mü-sen meni **öltürgeli** ogradılar. (KE 69v 19) "Ey kardeşim ben **öldürmek için** niyetlendikleri görmüyor musun ?"

Mısır uluğları kamuğ Yūsufnı **körgeli** keldiler .(KE 75r 5) "Mısırın büyük kişilerinin hepsi Hz. Yusuf'u **görmek için** geldi."

Satıgdın peşimān boldı, satıq **buzqalu** tegdi. (KE 77r 11,12) "Satıştan pişman oldu, **satışı bozmak için** geldi."

4.1.2. -gUgA Zarf-Fiil Ekiyle İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri

KE'de -gUgA zarf-fiil eki -Eski Türkçedeki gibi- eklendiği fiile "-mak için" anlamı kazandırarak sebepsellik bildirmektedir.

Clauson (1972 :371) "-guka" zarf-fiil ekinin sözcüğe kattığı anlamı "in order to, to + verb" (-mak için) anlamıyla sunmuştur. Bunu tanıkladığımız örnekler de Clauson'un etimolojik sözlüğünde mevcuttur.

Bodun basguka "in order to keep the people in order" (Halkı düzen içinde tutmak için)

Adınağuka boşğut boşğurmakın sever "he loves to give instruction to others"

Tapuğ kılğuka "to one who serves him"

Kiçiglik anuk tut ürüñ bolğuka retain humility until you become white-haired (or 'in order that you may live to become ....')

Clauson'dan başka Gabain de bu konuya değinen bir başka kişidir. Gabain (2007 : 83) "-gUkA" ekini; -gu şeklinin yüklem olarak +ka eki ile genişletilerek oluştuğunu ileri sürmüştür. Gabain, bu zarf-fiil ekinin yaygın olarak "-u" veya "-galı" zarf-fiillerinin manasını verdiğini de vurgulamıştır. Bilindiği gibi -galı zarf-fiil eki eserimizde bir başka sebepsellik işaretleyicisi bir zarf-fiil ekidir.

Sağın-ğuka küsâyür biz "korumayı (erwägen) arzu ediyoruz"

Oğı-ğuka tutuzur män "okumayı emrediyorum"

4.1.2.1.KE'de -gUgA Zarf-fiil Ekiyle İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri

KE'de -gUgA zarf-fiil eki aynı -gAll eki gibi eklendiği fiile "-mak için" anlamı katmaktadır. Bu zarf-fiillerle yapılan sebepsellik şekilleri -gAll ekiyle yapılanlar kadar sık olmasa bile eserde birçok örnekte karşımıza çıkar.

*Yūsufnı Mālik Ze`rga satdurup yana Mālik Ze`r Mısrğa keltürüp Yūsufnı **satquğa** sebep kıldı. (KE 75r 2) "Yusuf'u Malik Ze'r'e sattırıp ve Malik Ze'r ile Mısır'a getirip, tekrar **satmak için** sebep yarattı."*

*Mısr eliniñ şehri rüstası, bayı çığayı, erkegi tişisi kim **satqın alquğa** kim nezzāreğa yığıldılar. (KE 75 r 10) "Mısır ilinin şehirlisi köylüsü, zengini fakiri, erkeği dişisi **satın almak için** bakmaya toplandılar."*

*Müsülmān **bolquğa** köñülsindi çatındaqılar unamadılar. (KE 43v 7) "Müslüman **olmaya** gönüllendi, (ama) yanındakilerin rızası olmadı."*

Yūsuf Zeliḥādın **kaçquğa** yüz öwürdi. (KE83v 3) "Hz. Yusuf, Zeliha'dan **uzaklaşmak için** yüz çevirdi."

Su'āl: İblīs mel'ün bolmışda kedin uçmahğa **kirgüğe** ne yol bar erdi. (KE 9v 14,15) "Soru: Şeytan, lanetlendikten sonra **cennete girmek için** ne sebep vardı."

İbrāhīmni otğa **atquğa** keşeştiler. (KE 40v 13) "Hz. İbrahim'i **ateşe atmak için** toplandılar."

Bu dört kuşnı **boğuzlaquğa** yarlıg boldı. (KE 55r 8) "Bu dört kuşun **boğazlanması (öldürülmesi) için** buyruk verdi."

4.2.İSİM ÇEKİM EKLERİYLE İFADE EDİLEN SEBEPSELLİK ŞEKİLLERİ

Türkçede, bilindiği gibi ekler kendi işlevleri dışında başka işlevlerde de bulunup anlam çeşitliliği sağlamada faydalı olmuş bir gramer ögesidir. İsim çekim ekleri de bunlara dahildir.

Eserimizde sapağımız verilere dayanarak datif ("yönelme hâli, yaklaşma hâli" vb.) ve ablatif ("çıkma hâli", "ayrılma hâli" vb.) sebepsellik işaretleyicisi unsurlardır.

4.2.1.Datifle İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri

KE'de datifin asıl işlevi yine ismi fiile, ismi edata ve ismi isme bağlamaktır. Datif bu bağlamda isme birçok anlam ifadesi de katan bir ögedir. Aşağıda, bu ekin Eski Türkçedeki işlevine, Türkiye Türkçesi gramerlerinde nasıl ele alındığına ve eserimizde nasıl sebepsellik ifadesi kazandırdığını işleyeceğiz.

4.2.1.1. Türk Dilinde Datif

Türkiye Türkçesinde datif veya diğer isimleriyle "yönelme/yaklaşma hâli eki; +{A} Durum Biçimbirimi" Eski Türkçeden itibaren ana işlevinin yanında birçok işlevde kullanılmıştır. Türkçenin diğer dönemlerinde olduğu gibi Harezmi Türkçesinde de bu işlevlerin arasında sebep bildirme işlevi görülmektedir. Türk dilinin tarihsel dönemlerinde datifin görünümüne, işlevlerine aşağıda yer verilmiştir.

Tekin (2003:110) Orhon Türkçesinde "adların verme-bulunma durumu"nun genellikle {+kA} eki ile kurulduğunu belirtmiştir.

atıg ı+ka bayur ärtimiz "Atları ağaçlara bağlıyorduk ."

çorak+ka tägip "çorak araziye varıp"

Gabain (2007 :63) Eski Türkçede "yaklaşma hâli"nin +ça ,+kä nadiren +a,+ä; ünlülerden sonra da : +ya , +yä. ekleriyle yapıldığını göstermiştir.

bäg+ kä, ata+ka, oğullar + ka .

Gabain (2007:112) bu ekin işlevleri arasında sebepselliği de sıralamış ve bunu tanımlayan örnek vermiştir :

Näkä ıgılayu busuşluğ kältin "Neye (niçin) ağlayıp kederli geldin?"

Eraslan (2012 :142) "yönelme hâli eki" olan +ka'nın Uygur Türkçesinde +ga şeklini aldığını belirtmiştir. Ayrıca Eraslan (2012 :144), yönelme hâlinin birçok ifadesi bulunduğunu ve bunlardan birinde sebep (için) ifadesi olduğunu örneklerle bize gösterir:

Sizler kamağun atamışka bu kalın yağı yavlaқта ozğay sizler. "Siz hepiniz (adını) andığınız için bu kalabalık yol kesicilerden kurtulursunuz."

Küskü yıl sekiz-inç ay sekiz yigirmike men tüşimi ağır igke tegmişke egdü ayıg bolğay men tip kişim sılang-ka bitig kotdum. "Sıçan yılı, sekizinci ayın on sekizinde, ben Tüşimi ağır hastalığa tutulduğum için, iyi veya fena olacağımı düşünerek, karım Sılang'a vasiyet bıraktım."

Hacıeminoğlu (1996 :30) -ka/-ke, -ga/-ge; -a/-e ekinin Karahanlı Türkçesinde cümle içerisinde "yer tümleci " görevi yaptığını belirtir.

Bu künki erejke avınma sakın.

Er bitikge çekik çekindi.

Eraslan (2000:71-72) 'Eski Türkçede Yönelme Hâli Ekinin Yapı, Fonksiyon ve İfadeleri' adlı çalışmasında datifin aslının +a/+e olduğu, +ka/+ke ve +a/+e "yönelme hâli ekleri"nin –karu/+kerü ekinden kısalma yoluyla meydana gelmiş olduğunu belirtmiştir.

Eraslan'a göre datifin üç işlevi vardır. Bu ek isimleri fiillere, isimleri isimlere ve isimleri edatlara bağlamaktadır. Eraslan (2000:73) datifin getirildiği isimlere kazandırdığı ifadeler arasında "sebepl olma, bir şeyden kaynaklanma ve sebepl, için ifadesi"ni de sıralamıştır.

Bu bor ig sarg-ka bilmiş k(e)rek "Bu şarap ibtilâsını safradan bilmek gerek"

Sev (2007:325) tarihsel Türk lehçelerinde hâl eklerinin işlevlerini ele alırken, "yönelme hâli eki" alan bir kelimenin, mastar veya mastar yerine geçebilen bir isim olduğu için, sebepl ve maksat bildirdiğinden söz etmiştir. Bunu örneklerden de görebiliriz. Örneklere geçmeden önce datifin Türk dilinde Köktürk Türkçesinden Harezmi Türkçesine kadarki görünümünü bir tabloyla gösterelim.

Tablo:1 Datifin Tarihsel Türk Lehçelerindeki Görünümü

EKLER	KÖKTÜRK TÜRKÇESİ	UYGUR TÜRKÇESİ	KARAHANLI TÜRKÇESİ	HAREZM TÜRKÇESİ
+GA				+
+KA	+	+	+	+
+A, +(y)A	+	+	+	+
+ηA	+	+	+	+

(Tablo, Gülsev Sev(2007:588)'*Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri*'nden alıntıdır.)

Köktürk Türkçesi Örnekleri:

Türküme bodunuma (Türküm için Milletim için) *yigin ança kazganu birtim.*

Küregüñün üçün igidmiş bilge kağanıñın ermiş barmış edgü iline (iline karşı , ilin için) *kentü yañıldığ.*

Uygur Türkçesi Örnekleri :

Biri ayur öñtün kedin satıgka yuluğka (alım satım için) *barsar bay bolur.*

Taşgaru ilinçüke (gezmek için) *atlanturdı.*

Adınlarkça (başkaları için) *asıglıg işig işlettiñiz.*

Karahanlı Türkçesi Örnekleri

Er atka ülegüke (pay etmek için) *tirdim öküş*

Birgeler özin anıñ köziñe (gözü için)

Sebeb bolgıl emdi maña edgüke .

Harezmi Türkçesi Örnekleri :

İsti'dād qılmaqça *fursatları bolmadı.* (NF, 49-3)

Datif, yukarıda da bahsettiğimiz gibi Eski Türkçede olduğu gibi Türkiye Türkçesinde de birçok işlevde kullanılmaktadır. Bu işlevlerin arasında sebep bildirme işlevi de yaygındır. Datifin Türkiye Türkçesindeki görünümüne, işlevlerine ve bunlar hakkında araştırmacıların neler söylediğine göz atmakta fayda görmekteyiz.

Korkmaz (2003 :280-283) "yönelme durumu"nu kelime gruplarında ve cümlelerde fiildeki hareketin yöneldiği adın içinde bulunduğu durum olarak tanımlamış ve Türkiye Türkçesinde datifin +(y)A ekiyle karşılandığını belirtmiştir. *Dağ+a, tepe+ye, hava+ya, bahçe+ye.*

Korkmaz datifin çeşitli kullanım biçimleriyle asıl görevi dışında, adı fiile amaç, maksat, sebep ilgisi ile de bağladığını belirtmiştir. Korkmaz datifin adı fiile sebep ilgisiyle bağlanmasının "-dan dolayı", "-dığı için " gibi yapılarla sağlandığını da ifade etmiştir.

*Şimdi **ayrıldığına** üzülüyorum.*

*Toplantıya ilgililerden pek çok katılan **olmasına** sevindik.*

Ergin (1972:230) ismin kelime gruplarında ve cümlede fiilin kendisine doğru yaklaştığını, yöneldiğini ifade etmek için datif hâline sokulduğunu belirtmiştir.

Ergin (1972:231) datifin geniş anlamıyla *yaklaşma* ana fonksiyonunun yanında kullanıldığı fiilin anlamına uygun olarak çeşitli ifadeler içinde görüldüğünü ifade etmiştir. Ergin'e göre bu çeşitli kullanım fonksiyonları yaklaşma, istikamet, yer, zaman, karşılaştırma, sebep, verme, bildirme, kuvvetlendirme, gaye, hedef, fiat, bedel, leh, aleyh, ilgi, kabul, gereklilik, uygunluk, konu, aitlik, vasıf, tarz, görüş, ayrılma, değişme, başkalaşma, yaptırma, tercih vb. gibi ifadelerdir.

Hatipoğlu (1974 :14) Türkiye Türkçesindeki "yönelme eki"nin +a (+e) 'için , ile' ilgeçlerinin görevini de karşıladığını belirtir.

*Bu hediyeyi **kızıma** aldım . (kızım-a, kızım için)*

*Bu iyiliği ancak **sana** yaparım . (san-a, senin için)*

Erdoğan Boz ise "+ {A} durum biçimbirimi"nin işlevlerinden şöyle söz etmiştir:

"+{A} durum biçimbirimli seçimlik tümleç alan tümleçler, genel olarak eylemin kim için, ne için; kime veya neye karşı yapıldığını belirterek neden ve amaç tümleci yaparlar. Yine ad soylu yüklemler de aynı işlevde +{ A} durum biçimbirimli seçimlik tümleç alabilirler."(Boz, 2007:98)

Denize balık avlamaya gitmiş.

Ömrünü kağıt kesmeye vakfetmiştir.

Datifin tanımına, işlevlerine ve mazesine kısaca yer verdikten sonra bu ekin eserimizde tanıkladığımız sebepsellik ifade ettiği örneklere geçebiliriz.

4.2.1.2.KE'de Datifle İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri

KE'de datifle ifade edilen sebepsellik şekillerini iki ana başlığa ayırabiliriz. Bu tasnifi yaparken göz önüne aldığımız husus datifin eklendiği kelimenin yapısı olmuştur.

4.2.1.2.1. Yalın İsim + Datif

Yalın İsim + datif, yalın bir isme gelen datifi ifade etmektedir. Bu yalın isimler yeri geldiğinde çokluk eki veya yapım eki almış kök sözcüklerdir.

Aşağıdaki yapılarda görüldüğü gibi, yalın isme eklenen datif yaklaşma, yönelme ifadesi dışında sebepsellik ifadesi katan bir ögedir. KE'de datifle ifade edilen sebepsellik şekillerinde bu ek genelde sözcüğe "için" manası kazandırmıştır.

*Ne **işke** keldiniz? Lüt kavmi arıgsızlarını helāk kılgalu keldimiz. (KE 60r 5,6) "Hangi iş için geldiniz? Lut kavminin suçlularını yok etmek için geldik."*

Nūh 'aleyhi's-selām **karğağa** du'ā kıldı (KE 26v 21) "Nuh (as.) **karga için** dua etti"

Ne **işlerge** keldiñ? Aydı: "ilim" ögrenü keldim ya'ni 'ilm ögreneli keldim. (KE 18v 19) "**Hangi iş için** geldin? Söyledi, ilim öğrenmeye, yani ilim öğrenmek için geldim ."

Ya k̄ūb oğlanları ne **iške** kelmiş bir körüñ tedi. Olar keldi erse katılmañ, **sançışğa** keldiler erse barıñ, onulasınıñ başın kesip maña keltürüñ. (KE 64r 7-9) "Yakup'un çocukları **hangi iş için** gelmiş bir bakın, dedi. Onlar geldiyse işkence etmeyin, (fakat) **savaşmak için** gelmişlerse gidin onunun da başını kesip bana getirin."

Kisrā aydı: ne **iške** keldiñ ? Aydı : seni öldürgeli keldim. (KE 231v 13) "Kisra sordu: **hangi iş için** geldin ? Söyledi : seni öldürmek için geldim."

Bizge bir melik kerek (KE 32r 4) "**Bizim için** bir hükümdar gerekli"

4.2.1.2.2.Fiilimsi + Datif

KE'de fiilimsi + datif fiilimsi bir sözcüğe gelen datifi temsil etmektedir. Bir iki örnek dışında, fiile gelen +mAk isim-fiil eki almış fiilimsilere eklenen datif sebepsellik bildiren yapıdadır. Örneklerimizde fiil + mAk + datif genelde "fiil + mak için" olarak çevrilmiştir.

Örneğin: çıkarmakğa = çıkar + mak + ğa > çıkar-mak için

Ādemni uçmahğa **kivürmekke** hikmet ne erdi . (KE 10r 1) ."Hz. Ādem'i cennete **sokmak için** hikmet neydi?"

Ādem Havvānıñ 'adaveti köñlünde berkidi, vesvese birle uçmahdın **çıkarmakğa** oğradı. (KE 10v 12,13) "(Şeytanın) Gönlünde Hz. Ādem ve Hz. Havva'ya beslediği düşmanlığı kuvvetlendi ve vesveseyle cennetten (onları) **çıkarmak için** niyetlendi."

*Ol keçe Sālihni basıp **ölmürmekke** ogradılar .(KE 36r 4) "O gece Salih'e baskın yapıp, (onu) **ölmürmek için** niyetlendiler ."*

*Seni **kurbān kılmakğa** elte turur. (KE 50v 17,18) "Seni **kurban etmek için** götürüyor."*

*Muhammedni **terbiyet kılmakğa** sen lāyık-sen. (KE 186r 7) "Hz. Muhammed'i **terbiye etmeye (etmek için)** sen layıksın."*

*Ol kim dünyāda uçmah kıldurdu **kirmekke** tegmedi. (KE 62r 2,3) "O ki dünyada bir cennet inşa ettirdi, fakat bu cennete **girmeye** ulaşamadı."*

*Hāmān kıoptı Fir'avn üçün **cevāb aytmakğa** ogradı. (KE 112r 14) "Firavun'un baş beyi kalktı, Firavun için **cevap vermeye** niyetlendi."*

Yukarıda örneklerde daha önce de bahsettiğimiz gibi +mAk fiilimsi eki alan fiilimsilere datif gelmiştir. Ama aşağıdaki örnekte farklı bir durum vardır. Adeta bu dilin zenginliğini ortaya koyarcasına iki aynı ifade farklı eklerle yapılmıştır. Azdur- fiiline gelen fiilimsi ekleri ve sonrasında gelen datif sözcüğe sebepsellik ifadesi katmıştır. Bu fiilimsi ekleri –r ve mAk'tır.

*Butlarnıñ ādemīni **azdururğa** kudreti yok, velikin **azdurmakğa** sebeb bolur. (KE 95v 5-6) "Putların insanoğlunu **azdırmaya (kötü yola saptırmaya)** gücü yetmez, fakat putlar (insanoğlunun) **kötü yola sapmasına** sebep, vesile olurlar."*

4.2.2.-Ablatifle İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri

Türkçede ana işlevi "ayrılma, çıkma" olan ablatif içinde sebepsellik de olan birçok anlam ifade etmeye yarar. Örneklerimize geçmeden evvel bu ekin dilimizdeki görünümüne ve nasıl yorumlandığına göz atalım.

4.2.2.1. Türk Dilinde Ablatif

Türkiye Türkçesinde ablatif veya diğer adlarıyla "çıkma, ayrılma durum eki" +Dan eki ile yapılmaktadır. Bu ekin temel işlevi ismin ablatif aldığı fiilden uzaklaşma belirtmesidir. Bu temel işlevinin yanı sıra birçok işlevde daha kullanılan ablatif tarihsel Türk dili alanlarında Uygur Türkçesi döneminden itibaren birçok örnekte tanımlayabileceğimiz gibi sebep bildiren bir işlevde de kullanılmıştır. Şimdi, Türk dilinde ablatif Eski Türkçeden günümüze araştırmacılarca nasıl tanımlandığına, bu ekin işlevlerine ve verilen örneklere yer verelim.

Tekin (2003:113) Orhon Türkçesinde "adların bulunma-çıkma durumu" { +DA} eki ile çok seyrek olarak da / +tAn/ eki ile de kurulduğunu belirtir. /+tAn/ ekinin Orhon Türkçesinde birkaç yer zarfında görüldüğünü de ekler.

*taşdın+**tan*** "dışarıdan"

*oguzdun+**tan*** "Oğuzların tarafından"

Şinasi Tekin de (1992: 88) Eski Türkçede ablatifin "+DA, +Din" şeklinde olduğundan bahsetmiştir. +DA şeklinin yazıtlar ile Uygur Türkçesi N-ağzında kullanıldığı hâlde, Uygurca Türkçesinde de +*tan*ın yanında +*tin*in de kullanıldığını ancak, N-ağzında bunun bazan +*dan* şekline girdiğini belirtmiştir.

Gabain de (2007 : 64) Eski Türkçede "ayrılma hâli" ekini '+tın, +tin; + dın, +din' olarak göstermiştir.

*ada+**tin***; *balık + **dın***, *bulıt+**dın*** .

Eraslan'ın (2012 :148) ifadelerine göre "Uygurcada çıkma hâli" daha ziyade bulunma-çıkma hâliyle karşılanmış, devre sonuna doğru çıkma hâli

yaygınlaşmıştır. Uygurcada çıkma hâli eki +dın/ +din , +tın/ +tin n ağzında +dan/ +den , +tan/ + ten şeklindedir.

Hacıeminoğlu (1996:38) ablatifin (-dın/dan) Karahanlı Türkçesinde, Eski Türkçedeki kullanılışı ile şekil bakımından paralellik gösterdiğini belirtir.

Küdezgey mini ol kamugdın sınar

Sev (2007:465) +Dın "ayrılma hâl eki"nin iş ve hareketin sebebini bildirerek cümlede zarf görevinde kullanıldığını belirtir. Sev'e göre iş ve hareketin sebebini bildirmek "çıkma hâl eki"nin en temel fonksiyonlarından biridir ve cümleye ...den dolayı, ...den yüzünden anlamı katar.

Sev, ablatifin sebepsellik ifade ettiği yerleri, tarihsel Türk lehçelerinde örneklendirmiştir. Örneklere geçmeden önce ablatifin tarihsel Türk dillerinde hangi şekillerde görüldüğünü daha iyi kavramak için bir tabloya yer vermek faydalı olabilir.

Tablo:2 Ablatifin Tarihsel Türk Lehçelerindeki Görünümü

EKLER	KÖKTÜRK TÜRKÇESİ	UYGUR TÜRKÇESİ	KARAHANLI TÜRKÇESİ	HAREZM TÜRKÇESİ
+dA/ +tA	+	+	+	
+dIn/ +tIn		+	+	+
+dAn/ +tAn		+	+	
+dAn				+
+DUn		+	+	
+dIn	+		+	
+tIn		+		

(Tablo, Gülsev Sev(2007:593)'*Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri*'nden alıntıdır.)

Datif daha önce de belirttiğimiz gibi Köktürk Türkçesinde sebep bildirmemektedir.

Uygur Türkçesi Örnekleri

*Bo bilip öçmek bo **tıltağtın** toğmaz.*

*Bu **tıltağtın** ança tınlıqlar yılkı azunıntağı emgektin ozup kişi azunınta toğdılar.*

*İncip yaruq yaltrıq **barıntın** (var olduğundan) kök kalığığ bolur.*

Karahanlı Türkçesi Örnekleri

*Ƙamuğ tegdeçi neñ Ƙazadın erür / uƘuşsuzlar anı **sebebdin** körür.*

*Yağı **begdin** (beyden dolayı) uduqladı.*

*Bu erdi basutçı köni dinƘa kök / şeriat **yüzinden** kiterdi eşük .*

Harezmi Türkçesi Örnekleri

*Ol **yandin** HaƘ te ‘ālā Umm-i Cemīlke hammālatu’l hatab tedī. (NF 17 12)*

*... Peyğāmbar ‘as mübārek Ƙarnınga taş bağlamış açlıq **sebebidin**. (NF 28 8)*

Sev (2007:594) Türkiye Türkçesinde ablatifin söz dizimindeki işlevlerinin çeşitliliğinin tarihsel Türk lehçelerinde de aynı olduğunu belirtmiştir. Buradan yola çıkarak ablatifin Türkiye Türkçesindeki durumuna da göz atmakta fayda vardır.

Korkmaz (2003:301) ablatifin eklendiği adda fiilin gösterdiği işin kendinden uzaklaştığını gösteren bir durum olduğunu belirtmiştir. Korkmaz, bu durumun çeşitli kullanılış biçim ve özellikleri dolayısıyla, eklendiği fiile sebep, sonuç, zaman bildirme, adın yapıldığı maddeyi gösterme, yer ve yön gösterme vb. çeşitli işlevlerde bulunduğunu belirtmiştir.

Korkmaz (2003:302) ablatifin başlıca işlevlerini sıralarken "eklendiği adı, fiile "-den dolayı, -dığı için" ifadesi ve sebep-sonuç ilişkisi ile bağlar yorumunda da bulunmuştur.

Kızgınlığından Sarikoğlu'nun gözlerinde şimşekler çaktı.

Yazın otlardan, sazlardan suyun yüzü gözükmmez.

Ergin de bu ekin birçok işlevi bulunduğunu ve bunlara sebep ifade etmenin de dahil olduğu belirtmiştir.

Ergin de (1972:232-233) kelime gruplarında ve cümlede gösterdiği hareketin kendisinden uzaklaştığını ifade etmek için ismin ablatif hâlinde bulunduğunu belirtmiştir. Ergin ablatifin ana işlevinin yanı sıra kaynak, cins, başlama, zaman, sebep, tarz, ölçü, karşılaştırma vb. gibi işlevlere sahip olduğunu belirtmiştir.

Hatipoğlu da (1974:154) Türkiye Türkçesinde +tan (+ten; +dan, +den) ekiyle kurulan dolaylı tümleçlerin "sebep" gösterdiğini belirtmiştir.

Sıcaktan (sıcak-tan) *bunaldık.*

Korkusundan (korkusun-dan) *gelmiyor.*

Gökşen de (1974:976) 'Çıkma Durumu (-den) ve Kapsamı' adlı makalesinde bu ekin "-den (ötürü) , neden ilişkisi" kurduğunu belirtir.

Hastalığımdan *ötürü yapamadım.*

Acarlar'ın da (1971 : 34) bu hususta görüşleri şöyledir :

"Çıkma durumunda ad ve ad görevinde bir kelime tümcede eylemin nedenini, nereden oluşmaya başladığını belirtmek için kullanıldığında ya da anlamca doğrudan doğruya yükleme herhangi bir ilişki kurduğunda genellikle dolaylı tümleçtir."

Ablatifin tanımı, işlevlerini ve bu işlevlere sebep bildirmenin de dahil olduğunu Eski Türkçede ve Türkiye Türkçesinde örneklerle gösterdikten sonra bu ekin KE'de sebepsellik ifade ettiği örneklere geçebiliriz.

4.2.2.2.KE'de Ablatifle İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri

Fiilimsi, yalın isme ve iyelik eki almış isme gelen ablatif Eski Türkçede olduğu gibi KE'de de sebepsellik bildirmektedir.

4.2.2.2.1.Yalın İsim + Ablatif

Yalın isim + ablatif, kök hâlinde veya yapım eki almış sözcüklere gelen ablatifi temsil etmektedir.

Açlıkdın tākatimiz *q*almadı. (KE 101r 17) "**Açlık yüzünden** dayanacak gücümüz kalmadı."

*Aymışlar: Mūsī dīdār bulmağınğa 'illetler bu ermes erdi. Sebeb ol erdi: dünyāda dīdār körmek **üç türlüqdin** hālī ermez. Ya dostğa bergüy erdi düşmanğa yoq, ya düşmanğa bergey erdi dostğa yok, ya kendü ekisinge bergey, dostğa berip düşmanğa bermese yarın kıyāmet[de] hüccet kılgay erdi.*(KE 123v 2-6) "*Söylemişler: Musa'nın yüz bulmasına sebepler bunlar değildi. Sebebi şuydu ki; dünyada yüz görmek **üç türlü (sebepden)** boş değildir.Ya düşmana değil dosta gösterecekti, ya dosta değil düşmana gösterecekti ya (da) ikisine gösterecekti. (Çünkü) Dosta gösterip düşmana göstermezse yarın kıyamet (gününde) kanıt olarak gösterecekti. "*

Bilmeslikdin sözleyürler. (KE,145v1) "**Bilmedikleri için** söylüyorlar."

Üç kündin soñ yana sordı **korkunçdın** aydılar: munıñ yoruğın bile almas-miz. (KE 89v 10) "Üç günden sonra yine sordı, **korkudan** söylediler; bunun yorumunu bile almayız."

Mevlī ta 'āla Mūsīğa **on eki sebedin** dīdār körgüzmedi.(KE 122v 7) "*Mevla Hz. Musa'ya **on iki sebepden** dolayı yüzünü göstermedi."*

4.2.2.2.2. Fillimsi + Ablatif

Fillimseye gelen ablatif temsil eden bu durumda, sebepsellik bildiren örnekler aşağıda sıralanmıştır.

*Çarındaşları ol sözni işitip **sewünmişdin** aydılar: yana bir çarındaşımız bar erdi ol ğāyib boldı. (KE 93v 7) "Kardeşleri o sözü işitip **sevindikleri için** söylediler: Yine bir kardeşimiz vardı, o kayboldu."*

*Ya `kūb **sewünmişdin** oyğandı. (KE 99v 19,20) " Yakup **sevincinden** uyandı."*

*Aymışlar: ol kün **korkmuşından** yüz yolu yazıladı. (KE 111r 18,19) "O gün **korkusundan** yüz yolu pislediğini söylediler."*

***Karındaşları uwtanmışdin** bu bahāne tapdılar. (KE 97v 11,12) "Kardeşleri utandıkları için bu bahaneye inandılar."*

*Ya `kūb yalavaç bu künge tegrü bir oğul üçün **yiğlamakdın** közleri körmes boldı imdi on oğul üçün neteg kılgay. (KE 103r 12,13) "Yakup peygamber bugüne kadar bir oğlu için **ağlamaktan** közlerini kaybetti, şimdi on oğlu için ne yapacak?"*

*Yūsuf aydı: közleri nedin körmes boldı? Aydılar: Yūsuf atlıg oğlı bar erdi anı yawlaç söwer erdi, ol oğlı ğāyib boldı, anıñ üçün **yiğlamakdın** közleri körmes boldı. (KE 93v 19,20) "Yusuf söyledi, gözleri neden görmüyor? Söylediler: Yusuf adlı oğlu vardı, onu çok severdi. O kayboldu, onun için **ağlamaktan** gözleri kör oldu."*

4.2.2.2.3. İyelik Eki + Ablatif

İyelik eki almış isme gelen ablatifli sebepsellik bildiren bir başka yapıdır.

*İblīs Basrağa tüşti anıñ **şümlükündin** cühüdlar anda üküş boldı. (KE 13r 2,3) "Şeytan Basra'da konakladı. **Onun uğursuzluğu yüzünden**, Yahudiler orda çoğaldı."*

*Seniñ hükmün, küçün, kâfirlikñ **sebebidin** aytu bilmedi. (KE 46r 9,10) "Senin hükmün, gücün ve kafirliğin **yüzünden** söyleyemedi."*

*'Osmān razıya'llāhu 'anhu Ruqıyye **sebebidin** ol vefāt kıldı. (KE 201r 11) "Osman (razhu) Rukiye **yüzünden** vefat etti."*

*Ol ünler **korkıncıdın** on eki miñ erniñ yürekleri yarılıp öldiler. (KE 63v 14) "O seslerin **korkusundan**, on iki bin erin yürekleri parçalandı, (onlar) öldüler."*

*Ey Yūsuf, **seniñ sewüglükündin** közüm yığlağı ağırlıgı boldı. (KE 80r 16,17) "Ey Yusuf, **senin sevginden** gözüm -ağlaya ağlaya- acı çeker oldu."*

*İbn Yāmin aydı: **seniñ kadğundın** Beytü'l-Ahzānğa kirip **yıqlamaqdın** eki közi körmez bolup turur. (KE 96r 11,12) "İbn Yāmin söyledi: **Senin üzüntünden (kaygından)** Beytü'l-Ahzân'a girip **ağlamaktan** iki gözü kör oldu."*

BEŞİNCİ BÖLÜM

SORU YOLUYLA İFADE EDİLEN SEBEPSELLİK ŞEKİLLERİ

Türkçede soru sözcükleri, soru cümlelerinin kurulmasında önemli bir yere ve birçok işleve sahiptir. Bu işlevler çeşitlilik göstermekte ve aynı zamanda bazıları soru cümlesine sebep ifadesi de kazandırmaktadır.

Tekin (1992 : 111) Eski Türkçede soru sözcüklerinden bahsederken; bir düşünceyi, bir iddiayı, bir hükmü veya herhangi bir nesneyi izah etmek karşılığında müspet veya menfî herhangi bir cevap beklenilmeyen soru sözcüklerinin cümlede iki baş cümleyi birbirine bağladığını belirtmektedir.

Talât Tekin ise (2003:125) Orhon Türkçesinde soru zamirlerinin insanlar için *kām*, nesnelere için de *nā* ve *nāgū* sözcükleri olduğunu belirtmiştir.

KE'de soru yoluyla ifade edilen soru sözcüklerine Runik metinlerde de rastladığımızı belirtmek gerektir.

Nākā "niye, için"; nālök "niçin"

KE'de soru yoluyla ifade edilen sebepsellik şekilleri *nige*, *nedin*, *ne için*, *nelük*, *netegdin* sözcükleri ve önüne *ne* soru zamirini alan bağlaçlar *ne teyü* ve *ne sebeddin* yapılarıdır.

Soru yoluyla ifade edilen sebepsellik şekillerinin ortak noktası hepsinin kökünde *ne* soru zamirinin bulunmasıdır. Bu soru zamirine yine sebepsellik işaretleyici olan ablatif ve datif, için sebep edatı ve sebep bağlaçları gelerek sözcüğe sebep ifadesi katmıştır.

5.1. TÜRK DİLİNDE NİGE SORU SÖZCÜĞÜ

Türkiye Türkçesinde "niye" olarak kullanımını ve dilbilgisel anlamda sebepsellik işlevini devam ettiren soru sözcüğü Eski Türkçede "neke", "näkä" "nige" gibi şekillerde görülmektedir.

Ne soru zamiri + datifin birleşmesiyle oluşan ve KE'de "nige" olarak görülen bu soru sözcüğü, cümleye sebepsellik anlamı kazandıran bir ögedir. Bu soru sözcüğünü KE'de birçok örnekte tanıklamaktayız.

Clauson (1972 : 774) "neke" sözcüğünün Eski Türkçedeki anlamını "why" yani *niçin* olarak vermiştir.

neke: tezer biz ... neke: korku:r biz ... ne basınalım tegelim "Why are we running away ? ... Why are we afraid ? ... Why should we be downcast? Let us attack "

Tekin (2003:125) KE'deki "nige" soru zamirinin Orhon Türkçesinde "näkä" şeklinde görüldüğünü ve "niçin" anlamına geldiğini bize göstermiştir. Bu soru sözcüğünün Orhon Türkçesindeki örneklerine de rastlamak mümkündür:

Üküş teyin nākä korkur biz " (Düşman) çok diye niçin korkuyoruz?"

Gabain (2007:72) "soru kelimeleri" başlığı altında "näkä" örneğini "neye" anlamıyla vermiştir.

Nākä ıǵlayu busuşluǵ kältiñ "Neye ağlayıp kederli geldin?"

Hacıeminoğlu (1984 : 280) *nigeyi*, ("Neke/ nike < ne +ke? ne + ök + ke ? "neden") "sebeup ve hâl mefhumunu arayan soru edati" olarak belirtmiştir.

Sev (2007 : 302-303) "soru zamirlerinde yönelme eki" başlığı altında bu soru sözcüğünü işlemiş ve tarihsel Türk dili alanlarında örneklerini vermiştir.

Ömerniñ meseli nege ohşayur bilür-mü-siz? (NF, 115-9)

5.1.1.KE'de *Nige* Soru Sözcüğüyle İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri

KE'de bulunduğu cümlede sebepsellik ifadesi bulunduran ve "neye" anlamını veren *nige* soru sözcüğünden örnekler şu şekildedir:

*Teñri 'azze ve celle saña māl ni'met berdi yarlıķın **nige** etmes-sen? Teñri bermiş ermez, men öz erdemim birle ķazğandım. (KE 125v 12) "Tanrı (ac.) sana mal ve nimet verdi, (Tanrı'nın) buyruğunu **niçin** yerine getirmiyorsun? Tanrı vermedi, ben kendi erdemimle kazandım."*

*Yūsuf Zeliḥāğa **nige** ogramadı? Cevāb: Zeliḥā kāfire erdi, zināğa oğradı ve Yūsuf yalawaçlar uruğı erdi zināğa neteg oğrasun. (KE 81r 18) "Yusuf Zeliha'ya **niçin** niyetlenmedi? Cevap: Zeliha kafirdi, zinaya niyetlendi ve Yusuf peygamberler soyundan geliyordu, nasıl zinaya niyetlensin."*

*Ey Mūsī bizniñ dīdārimızın tileyür ersen **nige** tağğa baķtıñ, mi'rāc tüninde ķamuğ melekūtnı Muhammed Mustafāğa körgüzdi közi uçı birle baķmadı. (KE 123r 14,15) "Ey Musa! Bizim yüzümüzü görmek istiyorsan **niçin** dağğa baktın? Miraç gecesinde tüm melekler Hz. Muhammed Mustafa'ya göründü, (o) gözünün ucuyla bile bakmadı."*

*Munça miñ halāyıķniñ helāklikinge yaman du'ā ķıldıñ anı **nige** ķayğurmadıñ? (KE 157v 9) "Binlerce yaradılanın yok olmasına beddua ettin (de) ona **niçin** sinirlenmedin ?"*

*Mundağ ķuşları körmişim yoķ **nige** keldiler erken? Mekkege nusret bergeli keldiler bolğay. (KE 180v 1) "Böyle kuşlar görmedim, **niçin** erken geldiler? Mekke'ye yardım etmek için gelmiş olacaklar."*

Nige yığlayur-sen ? (KE 209r 2) "**Niçin** ağlıyorsun?"

*Bizge **nige** aymadıñ, silāh alsa-miz silāhımız yoķ , neteg toķuş ķılalıñ? (KE 221r 20) "Bize **niçin** söylemedin, silah alsak silahımız da yok, nasıl savaşalım?"*

5.2.TÜRK DİLİNDE *NEDİN* SORU SÖZCÜĞÜ

Türkiye Türkçesinde bugün varlığı "neden" soru sözcüğü KE'de "nedin" olarak görülmekte ve yine sebepsellik ifade etmektedir.

Ne soru zamirine, ablatifin eklenmesiyle oluşan bu sözcüğün, Türk dilinin diğer devrelerinde ne biçimde görüldüğüne göz atalım.

Clauson'un (1972 : 774) "neden" olarak yer verdiği "soru edatı"nın anlamı "why" (niçin) olarak verilmiştir.

Hacıeminoğlu (1996 :50) *nige*'de olduğunu gibi *nedin*'i de (neden /nidin < ne + den) "sebepe mefhumunu arayan soru edatı" olarak nitelendirmiştir. Bu soru sözcüğünün Karahanlı Türkçesinde "nedin" Harezmi Türkçesinde ise "nedin, nidin" olarak görüldüğünü belirtmiştir .

Karahanlı Türkçesi Örneği :

*bu mülkning harabı bekası **nedin** / ya mülket kalurı barurı adın*

Harezmi Türkçesi Örneği

***Nidin** bağladınış işiking*

*Nazar kılıñ, bu harābluqlar **nedin** keldi tep . (NF 82, 6-7)*

Sev de bu sözcüğü "soru zamirlerinde +Dın çıkma eki" başlığı altında incelemektedir. Sev (2007:428-429) bu sözcüğün Uygur ve Karahanlı Türkçesinde "nedin", Harezmi Türkçesinde ise "nedin, nidin" olarak görüldüğünü belirtmektedir.

5.2.1.KE'de *Nedin* Soru Sözcüğüyle İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri

KE'de soru cümlelerinde yer alan "nedin" soru sözcüğüyle sağlanan sebepsellik şekillerinden bazı örnekler aşağıdadır.

*Bizge yağın **nedin** yağmaz bilür mü-siz? Aydılar: Bilür-miz, butlar tapuğında taḫsīr kıldınız sizge öwke kılip yağın bermedi. (KE 160v 4,5) "Bize **nedin** yağmur yağmadı birir misiniz? Söylediler: Biliriz, Put ibadetinde kusur kıldınız, size öfkelenip yağmur yağdırmadı."*

*Ey İdrīs bu maḫāmğa teğmişde maña ümmet bolmaḫnı **nedin** ārzū kılur-sen? (KE 214v 19,20) "Ey İdris, bu makama eriştiğinde bana ümmet olmayı **nedin** arzuladın ?"*

*Ol körer közüñ **nedin** körmes boldı? Aydı: Seniñ firāḫında körmes boldı yığlamaḫdın. (KE 108v 17,18) "O gören gözün **nedin** görmez oldu? Söyledi: Senin ayrılığında ağlamaktan görmez oldu."*

*Su'āl: Ḳurbānnı köyürmek bu serīatde **nedin** harām boldı? Cevāb: Ozaḫı ümmetlerniñ Ḳurbānı ḫabūl bolsa köyer erdi, ḫabūl bolmasa köymes erdi, halk arasında fasīhat bolur erdi. (KE 15r 5,6) "Soru: Kurbanı yakmak bu şeriatte **nedin** haram kılındı? Cevap: Önceki ümmetlerin kurbanı kabul olsa yanardı, kabul olmasa yanmazdı, halk arasında açık olurdu."*

*Su'āl: Tişiler keydi **nedin** uluğ boldı, şeytān keydi **nedin** za'ıf boldı? Cevāb: şeytān keydi örtüglüg turur za'ıf bolur, tişiler keydi açuḫ turur uluğ bolur. (KE 84v 14) "Soru: Kadınlar giydi **nedin** büyük durdu, şeytan giydi **nedin** zayıf durdu? Cevap: Şeytan giydi, örtülü ve zayıftır, kadınlar giydi açık ve büyüktür."*

*Aydılar: ataların bu yolını **nedin** tapdılar? Aydı: Mevlī ta'ālā kimersenı ortaḫ kılmadılar. (KE 88v 7) " Sordular: Büyüklerin bu yola **nedin** inandılar ? Söyledi: Mevlaya kimseyi şirk koşmadılar."*

*Yūsuf aydı: közleri **nedin** körmes boldı? Aydılar: Yūsuf atlıg oğlu bar erdi anı yawlaḫ söwer erdi, ol oğlu ğāyib boldı, anıñ üçün yığlamaḫdın közleri*

körmes boldı. (KE 93v 19,20) "Yusuf sordu, gözleri **neden** görmüyor? Söylediler: Yusuf adlı oğlu vardı, onu çok severdi. O kayboldu, onun için ağlamaktan gözleri kör oldu."

'Abbās aydı: adınlarge kırk ūkıyye, maña seksen ūkıyye **nedin** kıldın sen? Aydı: Mendin ıardaşılık kestin, cefālar kıldın, anıñ üçün men me sendin artuğ tileyür-men. (KE 222v 6,7) "Abbas sordu: Onlara kırk okka, bana **neden** seksen okka kıldın? Söyledi: Benle kardeşliği kestin, cefalar çektim; onun için ben de senden daha çok diliyorum."

Su'āl: Ya 'kūb yalavaç **nedin** İsrā'ıl atandı? Cevāb ol turur: ma 'nīsi bulun bolur, şeytānnı bir vaqtda bulmamış erdi, anın üçün İsrā'ıl atandı. (KE 62r 5,6) "Soru: Yakup peygamber **neden** İsrail olarak adlandırıldı? Cevap şudur ki, anlamı esir demektir. Şeytanı bir zamanda tutsak etmişti, **onun için** İsrail adı verildi."

5.3. TÜRK DİLİNDE NE ÜÇÜN SORU SÖZCÜĞÜ

Türkçede günümüzde de kullanımını sürdüren "niçin > ne için" soru sözcüğü, Eski Türkçeden günümüze kadar Türkçenin her devresinde lehçesinde farklı biçimlerde varlığını sürdürmüştür. KE'de de sebepsellik ifade ettiği birçok örneğe rastladığımız *ne üçün*, eserimizde soru yoluyla ifade edilen sebepsellik şekillerinde en fazla örneği tanıkladığımız sözcüktür.

Kökeni itibariyle "ne" soru zamiri + "üçün" sebep edatı birleşimiyle oluşan bu soru sözcüğü Türkiye Türkçesinde "niçin" şeklinde kullanılmaktadır. Şimdi eserimizde *ne üçün* olarak yer alan bu sözcüğün mazesine bir göz atalım.

Clauson (1972:774) *ne üçün* soru edatını "why" (niçin) olarak anlamlandırmıştır.

Ne üçün teser "if one says " why" ?

Gabain (2007:126) de bu sözcüğün "niçin" anlamına geldiğini göstermektedir.

Nä üçün *tisär "ne için dese (ne için? diye sorarsa) : niçin "*

Eraslan'da da (2012 :239) bu soru sözcüğünün Uygur Türkçesindeki örneklerine rastlarız.

Ne üçün ölüm yérke barır siz ? "Niçin ölüm yerine gidiyorsunuz?"

Hacıeminoğlu (1984 : 278) *ne üçün*'ü "Neçün / niçün < ni+içün < ni+üçün" "sebeplere mefhumunu arayan soru edatı" olarak nitelemiş ve çeşitli Türk dili sahalarında örnekler vermiştir.

Ne üçün mundağ iş kıldıng (NF 33-5)

Ergin (1972 : 273) ne zamirinin *ile, için, gibi* gibi edatlara bağlanmasının isimlerden farksız olduğunu belirtmiştir. Ergin, ne soru sözcüğünün edatlara genitif ile değil, doğrudan doğruya bağlandığını ve bazen birleşerek "niçin" örneğinde olduğu gibi zarflar meydana getirdiğini de ifade etmiştir.

5.3.1. KE'de *Ne Üçün* Sorusuyla İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri

Soru yoluyla ifade edilen sebepsellik şekillerinde en çok başvurulan yol olan *ne üçün* yapısının sebep bildirdiği cümlelerden örnekler aşağıdadır.

*Ya nī **ne üçün** mendin yırak turar-sen? (KE 80v 17) "Yani, **niçin** benden uzak duruyorsun ?"*

*İlāhi, bularnı **ne üçün** bir tek yaratmadıñ. (KE 10v 4) "Allah'ım bunların **niçin** aynı yaratmadın ?"*

*İsmā'īlni İbrāhīm bağlayur erdi bıçaqñı türterde İsmā'īl küldi, İbrāhīm aydı: **Ne üçün** küler-sen? (KE 51v 7) "İsmail'i İbrahim bağlıyordu, (İbrahim) bıçağını yaklaşıtıyorken İsmail güldü. İbrahim sordu: **Niçin** gülüyorsun?"*

Ne için andağ kıldın? Mūsī aydı: Ağzım sasığı kitsün tep andağ kıldım. (KE 120r 20,21) "**Niçin** öyle yaptın? Hz. Musa söyledi: Ağzımın kokusu gitsin diye öyle yaptım ."

Ayakçı aydı: **ne için**? Yūsuf aydı: melikge aygıl eligleri kesilgen tişilerdin sorsun kim eliglerin **ne için** keştiler, tonların **ne için** kağa bulğadılar, murādı olarnıñ ne erdi? (KE 90v 2-4) "Ayakçı sordu: **niçin**? Hz. Yusuf söyledi: Melik'e söyle elleri kesilen kadınlara sorsun ki; ellerini **niçin** kestiler, elbiselerini **niçin** kana buladılar, onların muradı neydi ?"

Dāvūd aydı: halife katında **ne için** küler-sen? (KE 135 v 3) "Hz. Davut sordu, halife huzuruna **niçin** geliyorsun ?"

Yigit özi **ne için** kelgenin ayta berdi. (KE 204v 4,5) " Yiğit, kendinin **niçin** geldiğini söyledi."

Yā Muhammed **ne için** keldiñ? Aydı: hac ve 'umre öteyin, qardaşlarımını köreyin, qurbān kılayın tep keldim. (KE 225v 11) "Ya Muhammed **niçin** geldin? Söyledi: Hac ve umre vazifemi yerine getireyim ve kurban keseyim diye geldim."

Kāfirler aydılar: siz **ne için** sançışur-siz? Aydılar: öldürse-miz el alalıñ ğāzi sevābın bulalıñ, ölse-miz şehidler bolalıñ teyür-miz. Olar aydılar: biz me **munuñ için** sançışur-miz. (KE 221v 18-20) "Kāfirler sordular: siz **niçin** savaşıyorsunuz? Söylediler: Öldürürsek il kazanıp gazi sevabı alıruz, ölsek şehit olalım diyoruz. Onlar (da) söylediler: biz de **bunun için** savaşıyoruz."

5.4.TÜRK DİLİNDE NELÜK SORU SÖZCÜĞÜ

Eski Türkçeden itibaren sebep bildiren bir soru sözcüğü olan *nelük*, KE'de de "nasıl, niçin" anlamına gelerek sebepsellik işaretleyicisi olmuştur. Şimdi *nelük* soru sözcüğünün Türk dilindeki görünümüne göz atalım.

Nelük sözcüğünün işlevi ve Eski Türkçedeki örneklerine geçmeden önce onun kökenine inmekte fayda vardır. Barutçu-Özönder 'Eski Türkçe kalıtı

ve *nelük Kelimeleri Üzerine*' adlı çalışmasında *nelük* sözcüğüne dair değerlendirmelerde bulunmuştur.

Barutçu-Özönder (1992:74) "nasıl, niçin" anlamına gelen *nelük* sözcüğünün ilk kez İrk Bitig'de tanıklandığını ve Uygur-Türk çevresinde pek kullanılmadığını belirtmiştir. Buna karşın Karahanlı Türkçesinde de örneklerine rastladığımız bu soru sözcüğünün bazı çağdaş Türk lehçelerinde de varlığından söz edilmiştir.

Barutçu-Özönder, bu sözcüğün kökeni hakkında yapılan yorumlardan sonra kendi değerlendirmesine geçmiştir. Barutçu-Özönder'e göre (1992:75) *nelük* soru sözcüğünün kökeni, *ne* soru zamiri + *ll* zarf yapım ekine inmektedir. (neli "nasıl"). Bu sözcük daha sonrasında *neli* + *ök* kuvvetlendirme edatı ile *nelük* biçimini almıştır.

Clauson da (1972 : 777) *nelük* sözcüğünün "niçin" (why ?) anlamına geldiğini belirtmiştir. Clauson ayrıca Eski Türkçede *nelük* sözcüğünün yanı sıra bir de yine aynı anlama gelen ve bu sözcüğe ablatifin eklenmesiyle oluşan *nelikten* (why?) sözcüğünün de varlığından bahsetmektedir.

Tekin (2003:126) bu soru sözcüğünün Barutçu-Özönder'den farklı olarak *nälök* < *nälä* *ök* biçiminde oluştuğunu belirtmiştir. Runik metinlerde de rastladığımız bu soru sözcüğünün o zaman da sebepsellik ifade ettiğini görmekteyiz.

kanıǵı nälök ölgäy ol "yavuklusu niçin ölecek?"

könäki nälök toñgay "Kovası niçin donacak?"

Eraslan'da da (2012:239) *nelük*'ün Uygur Türkçesindeki varlığında söz etmiştir. (<ne+lük) " nasıl, niçin "

Anta nelüg kelting ? "Buraya niçin geldin?"

Karahanlı sahasında *nelek/nelük/nelik* < *ne+le+ök* "niçin, neden, nasıl" olarak rastladığımız bu sözcüğünün birçok örneğine rastlayacağımızı ifade eden Hacıeminoğlu (1984 : 280) bu sözcüğün Eski Türkçede *nelük* ve Batı Türkçesinde de nadir olarak da olsa "*nelik*" şeklinde kullanıldığını belirtmiştir.

Karahanlı Türkçesi Örnekleri:

*Barding **nelük** aymading*

***Nelük** sözlemez sen agın tep bolup*

***Nelük** malka munça köngül bamaking*

Batı Türkçesi Örnekleri

*Ya havva **nelik** var idi ol hayr ve yahşılık*

Sev (2007 : 117) de *nelük* soru sözcüğünün tarihsel Türk dillerinde sebepsellik ifade ettiği örnekleri vermiştir.

5.4.1.KE'de **Nelük** Soru Sözcüğüyle İfade Edilen Sebepsellik Şekilleri

KE'de "nasıl" anlamına gelen örneklerine daha sık rastladığımız *nelük* sözcüğünün "niçin" anlamına geldiği ve cümleye sebepsellik ifadesi kattığı örneklerden bazıları aşağıda gösterilmiştir.

*Ey 'abda'llāh **nelük** sözlemez-sen? Aydı: meniñ qarındaşım bāliğa turur destūr andın qolmaq kerek. (KE 45v 7) "Ey allahın kulu, **niçin** söylemiyorsun? Söyledi: Kardeşim yetişkin bir kadındır , ondan izin istemek lazımdır."*

*Maña **nelük** kelmediñ ? (KE 33r 3) "Bana **niçin** gelmedin?"*

*Aydı: tumşuqın **nelük** sarıg turur? Aydı: Uçmahdağı za'ferāndın yedim tedi. (KE 33r 13,14) "Sordu: Gagan **niçin** sarıdır? Söyledi: Cennetteki safrandan yedim, dedi. "*

*Hāzer aydı: anı ot **nelük** köydürmedi bilmez mü-sen? Anıñ üçün kim bizniñ atalarımız otğa tapundı ol ma bizniñ uruğumuz turur, ot bizni tağı bizniñ uruğumızni köyürmes tedi. (KE 43r 1) "Hazer sordu: Onu ateş **niçin** yakmaz bilmiyor musun? Bizim neslimiz olan atalarımız **ateşe taptığı içindir ki** ateş bizi de neslimizi de yakmaz, dedi."*

*Ey Dāvūd **nelük** yığılayur-sen? Aydı: İlähî meniñ hâlim andağ mu boldı kim havādağı kuşlar maña ta'n kılurlar, meni füsūs tutarlar, meniñ közüm yaşın tatlığ teyürler. (KE 100r 13,14) "Ey Davut **niçin** ağlıyorsun? Söyledi: Allah'ım, benim hâlim öyle mi oldu ki, havadaki kuşlar beni ayıplıyor, benle alay ediyor; benim gözyaşım onların hoşuna gidiyor."*

*Mūsī yalavaç erdi, **nelük** korktı? Cevāb: Mūsī ol cādūlardın kormadı, halāyık anı körüp arsqımasunlar tep korktı.(KE 112v 13-15) "Musa peygamberdi, **niçin** korktu? Cevap: Musa o cadılardan korkmadı, halk onu görüp kanmasın diye korktu."*

*Tört yolu soradım evvelde **nelük** cevāb bermediñ? Dāvūd aydı: Üç yolu cevāb berdim sen işitmediñ. (KE 133r 18) "Önceden dört yolu sordım, **niçin** cevaplamadın? Davut söyledi: Üç yolu cevapladım, sen duymadın."*

5.5.KE'DE NETEGDİN SORU SÖZCÜĞÜYLE İFADE EDİLEN SEBEPSELLİK ŞEKİLLERİ

Eski Türkçede *ne* soru zamiri + *teg* edatının birleşimiyle oluşan sözcük aslında "nasıl" anlamına gelir ve KE'de de "nasıl" anlamına geldiği birçok örnek bulunmaktadır. Fakat çalışmamızda da ayrı bir başlıkta ele aldığımız ablatif +Dın eki bu sözcüğe gelerek ona "niçin" anlamı kazandırdığına tanık olmaktayız. *Netegdin* sebepsellik işaretleyicisini eserimizde yalnızca bir örnekte tanımlamaktayız.

Netegdin *meni telwe teyür-sen? (KE 153r 9) "Niçin bana deli diyorsun ?"*

Eraslan, (2012:239) Uygur Türkçesinde bir de *netegdin* sözcüğüne şekil olarak benzerlik gösteren "nasıl" anlamına gelen *ne tegin* yapısının varlığından söz etmektedir.

5.6.KE'DE NE TEYÜ SORUSUYLA İFADE EDİLEN SEBEPSELLİK ŞEKİLLERİ

Ne soru zamiri + *teyü* sebep bağlacının birleşmesiyle oluşan bu söz öbeği bulunduğu cümlede "niçin" anlamı katarak sebepsellik bildirmiştir. *Ne teyü* yapısını eserimizde bu anlamıyla yalnızca bir yerde tanıklamaktayız.

Ne teyü *tapnur-siz asiğsiz nersege?* (KE 39v 9-10) "*Yararsız nesneye niçin tapınırsınız?*"

5.7.KE'DE NE SEBEDİN SORUSUYLA İFADE EDİLEN SEBEPSELLİK ŞEKİLLERİ

Eserimizde sebep bağlacı olarak da varlığını sürdüren *sebebdin* sözcüğü önüne *ne* soru zamirini alarak da sebepsellik ifade etmiştir.

Harezmi Türkçesinin bir diğer eseri olan NF'de de *ne sebebdin* yapısına rastlamaktayız.

Ne sebebdin ey qarındaşım? ... Men ğāyat sewündüm, bir qaravaşnı āzād kıldım. Ol sebebdin 'azābum duşenbe kün keter tep aydı. (NF 18-11,12)

Ey Resūlnuḡ halıfası, ne sebebdin munça üküş yıġladınız? (NF 99-14)

KE'de ise yalnızca bir örnekte rastlarız:

ne sebebdin *erdi?* (KE 101r 9-10) "*Hangi sebeptendi ?*"

Yukarıdaki cümlede "ne" soru zamirini önüne alan *sebebdin* sözcüğü cümlede yine sebepsellik bildiren bir yapıda görünmektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

KE'deki sebepselliği ele aldığımız bu çalışmamızda, belirtmemiz gereken önemli hususlarda biri bu konuda yaşanan kaynak kıtlığıdır. Felsefi boyutta sebepsellik ilkesi hakkında yararlanacağımız birçok çalışma olmasına karşın dilbilgisel sebepsellik konusunun Türk gramer geleneğinde yüzeysel olarak anlatılması ve metinde sebepsellik işaretleyici sözcük ve ekler hakkında Türk dilinde yapılmış olan çalışmaların azlığı da bizi bazı teorik yerlerde zor duruma düşürmüştür. Söz gelimi, eserimizde zarf-fiil ekleriyle ifade edilen sebepsellik şekillerinde ele aldığımız *-gUgA* eki; veya sebep bağlacı olarak ele aldığımız *sebebdin*, *yoldın* bağlaçları ve soru sözcüklerindeki *netegdin* yapısı hakkında gramerlerde ve diğer çalışmalarda sebepsellik işlevi hakkında yapılan yorumlar yok denecek kadar azdır veya hiç yoktur.

Dilbilgisel sebepselliğe bazı biçimbirimler ve çeşitli görevdeki sözcükler sebep olmaktadır. Bunlar ekler, edatlar ve bağlaçlar olabilir. KE'de de sebepsellik bildirme işlevi olan çekim edatlarına, bağlaçlara, isim çekim/zarf-fiil eklerine, soru sözcüklerine rastlanmıştır.

Çalışmamızda sebepsellik işlevi olan iki tane çekim edatı saptadık. Bunlar *+(din) ötrü* ve *üçün* çekim edatlarıdır.

Eserimizde *+(din) ötrü* çekim edatına ait yalnızca bir örnek tanımlamaktayız. Buna karşın *üçün* çekim edatıyla sebepsellik ifadesi, KE'de en fazla başvurulan yol olmuştur. Eserdeki *üçün* edatının söz öbekleri içindeki yeri ve anlamları açısından ise bazı tasniflere gidilmiştir.

Çeşitli işlevleri olan bağlaçların bilindiği gibi bir başka işlevi de sebep bildirme ifadesidir. KE'de beş adet bağlaçla ifade edilen sebepsellik şekline rastlanmıştır. Bunlar *kim*, *sebebdin*, *tep*, *teyü* ve *yoldın* bağlaçlarıdır.

Bağlaçlar hususunda bir noktaya dikkat çekmekte fayda vardır. Görüldüğü üzere saptadığımız beş bağlaç da Türkçede köken olarak farklı

işlevleri olan sözcüklerdir. Bu sözcükler yüzyıllardır işlenegelen Türk dilinde çeşitli sebeplerle bağlaç vazifesinde kullanılmıştır. Söz gelimi *kim* bağlacı aslen Köktürk Türkçesinde soru zamiri, *tep* ve *teyü* bugünkü "de-" fiilinin zarf-fiil eki almış hâli, *sebebdin* ve *yoldın* bağlaçları da "neden" anlamına gelen sözcüklere ablatifin eklenmesiyle kalıplaşmış bağlaçlar görünümündedir.

KE'de isim çekim ekleri ve zarf-fiil ekleri de sebep bildirme işlevinde kullanılmış diğer öğelerdir. İsimlere gelen datif ve ablatifin yanı sıra fiillere gelen *-gAll* ve *-gUgA zarf*fiil* ekleri de sebepsellik ifade etmişlerdir.

Köktürk Türkçesinden itibaren sebep bildirme işlevinin yanında çeşitli işlevlerde de kullanılan zarf-fiil ekleri Türkçeye anlatım zenginliği katmada önemli bir yerdedir. Harezmi Türkçesi mahsulü olan KE'de de *-gAll* ve *-gUgA* zarf-fiil ekleri bu duruma örnektir. Bunlardan *-gAll* zarf-fiil ekli cümle örnekleri, eserimizde *üçün* çekim edatlı örneklerden sonra en sık rastlanan cümleler olma özelliği taşımaktadır. *-gAll* ekine nazaran ender kullanılmış olan *-gUgA* zarf-fiil eki de yine sebepsellik bildirme işlevi olan diğer zarf-fiil ekidir.

Zarf-fiil eklerinden başka isim çekim ekleri de sebepsellik bildirmektedir. Yine zarf-fiil ekleri gibi çeşitli görevleri olan bu isim çekim eklerinden datif ve ablatif -Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine- önemli bir yere sahiptir.

Datif, isme yönelme anlamı katmak dışında başka anlamlarda da görülmektedir. Eklendiği isme fiile bağlarken "sebebe, amaç" anlamları da taşıyan bu eki almış isimlerden KE'de de birçok örnekte rastlarız. Yine datifte de eklendiği ismin yapısal niteliklerine göre tasnife başvurduk.

Burada ablatiften söz edecek olursak, bu ekin ayrı bir önem teşkil ettiğini belirtmemiz gerekmektedir. Yalnız isim çekim ekleriyle ifade edilen sebepsellik şekillerinde değil, diğer sözcüklerle ve bağlaçlarla ifade edilen sebepsellik şekillerinde de ablatife sebepsellikte sık sık başvurulduğuna tanık olduk. Gerek *sebebdin* ve *yoldın* bağlaçlarına eklenerek onların kalıplaşarak bağlaç olmasına katkıda bulunan ablatif aynı zamanda yine soru sözcüklerinden, eserimizde asıl anlamı "nasıl" olan *neteg* sözcüğüne gelerek *netegdin* sözcüğünü oluşturmuş ve ona "niçin" anlamı katmıştır.

KE'de sebepsellik ifade etmede başvurulan bir diğ er yol da soru sözcükleridir. "Ne" soru zamirine eklenen çeşitli ekler ve bağlaçlar sebep bildirmede kullanılmıştır. *Nige, nedin* örneklerinde "ne" soru zamiri sebepsellik bildirmeye yarayan ablatif ve datifi almıştır. *Keza için* çekim edatı da önüne "ne" soru zamirini alarak eserimizde soru yoluyla sebepsellik ifade etmede en çok başvurulan yol olmuştur. Kökeni hakkında çeşitli görüşler bulunan *nelük* soru sözcüğü de eserimizde birçok örnekte "nasıl, niçin" anlamlarında görülmektedir.

Çalışmamızda bağlaçlarla ifade edilen sebepsellik şekillerinde değerlendirdiğimiz *teyü* ve *sebebdin* bağlaçları da önüne yine "ne" soru zamirini alarak eserimizde birer örnekte tanıklanmak üzere sebep ifade taşımışlardır. Yukarıda da değindiğimiz *netegdin* sözcüğüne de KE'de bir örnekte rastlamaktayız.

KE'de *sebeb* ve *yol* sözcükleri de sözcüksel sebepsellik işaretleyici olmuşlardır.

Harezmi Türkçesi eserleri olan NF ve KE'de birçok anlamının yanı sıra "neden, sebep" anlamı da olan *yol* sözcüğü gerek önüne ablatif alıp kalıplaşarak bağlaç olarak gerek de sözcüksel olarak sebepsellik ifade etmeye yaramıştır.

Sebeb sözcüğü de yine *yol* sözcüğü gibi ablatifle kalıplaşarak bağlaç olmasının yanı sıra sözcüksel olarak da sebep bildirmiştir. Bu sözcük KE'de yalın hâlde görüldüğü gibi, "sebeb erdim", "sebeb bol-", "sebeb kıl-" "sebeb ne erdi", "sebeb ol turur", "sebeb ol erdi (kim)", gibi yapılarda da görülmektedir.

Yukarıda KE'de elde ettiğimiz bulgular hakkında genel bilgiler verdik. Bu bulgulara dayanarak KE'de sebepsellik ifade etmeye yarayan birçok şekil olduğunu saptamaktayız.

Dar kalıplara sığdırılmayan ve asırların birikimi olan Türk dilinin yalnızca bir eserinde bu kadar çeşitlilik ve anlam zenginliğine rastlanıyorsa sebepsellik konusunun tarihsel olarak Türk dili eserlerine yayıldığını düşündüğümüzde bu bulguların hem sayısı, hem de derinliğinin artmasına kesin gözüyle bakmak gerekir.

KAYNAKÇA

Acarlar, Kevser (1971) "Çıkma Durumunda 'den hâlinde' Sözcüklerin Tümcede Türlü Kullanılışları" *Türk Dili DED C: XXIV*, S: 235 s.34-37. TDK Yayınları: Ankara.

Adalı, Oya (1969) "Türkçede Bağlaçlar" *Türk Dili DED C: XIX*, S: 209, s.697-705 . Ankara.

Akın, Lemi (2004) *Türkiye Türkçesinde Bağlaçlar*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Aktan, Bilâl (2006) "Nechü'l-Ferâdis'in Cümle Yapısı ile *takı* ve *kim* Bağlaçlarının Kullanılışı" *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* S:16 s.47-61. Kütahya.

Alkaya, Ercan (2011) "-gAll Ekinin Sibiryâ Tatar Türkçesindeki Kullanımı Üzerine" *Turkish Studies* S: 6/3 s.155-174. Turkey.

Ata, Aysu (1997) *Kısasü'l-Enbiyâ* (Peygamber Kıssaları) II- Dizin. TDK Yayınları : Ankara.

Ata, Aysu (1997) *Kısasü'l-Enbiyâ* (Peygamber Kıssaları) I-Giriş, Metin, Tıpkıbasım. TDK Yayınları: Ankara.

Ata Aysu (1998) *Nechü'l-Ferâdis* (Uştmahlarnıñ Açuq Yolu) III. Dizin- Sözlük TDK Yayınları: Ankara.

Ata, Aysu (2004) *Nechü'l-Ferâdis* (Uştmahlarnıñ Açuq Yolu) I. Metin, II. Tıpkıbasım. (3.bs.) TDK Yayınları: Ankara.

Aydın, İlker (2004) "Türkçede Yan Tümce Türleri ve işlevleri" *Ankara Üniversitesi Dil Dergisi* S: 126 s.29-55. Ankara.

Banguoğlu, Tahsin (2007) *Türkçenin Grameri* (8. bs.) TDK Yayınları : Ankara.

Barutçu-Özönder, Sema (1992) "Eski Türkçe *kaltı* ve *nelük* Kelimeleri Üzerine" *Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi* C:10 S:1 s.71-76. Ankara.

Beserek, Ahmet (1991) *Türkçede Cümle Yapısı* .MEB Yayınları: İstanbul.

- Bolulu, Osman (1996) "Neden-sonuç Tümcesi" *Türk Dili DED* C: 9 S:53 .Ankara.
- Boz, Erdoğan (2007) *Türkiye Türkçesinde +{A} Durum Biçimbirimi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Cevizci, Ahmet (2002) *Felsefe Sözlüğü* (5.bs). Paradigma Yayınları: İstanbul.
- Clauson, Gerard (1972) *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish* Clarendon Press: Oxford.
- Denkel, Arda (1996) *Anlam ve Nedensellik* .İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Eckmann, Janos (1979) "Harezmi Türkçesi" (Çeviren : Mehmet Akalın), *Tarihî Türk Şiveleri*, s.183:223. Sevinç Matbaası: Ankara.
- Eraslan, Kemal (2000) "Eski Türkçede Yönelme (dativ) Ekinin Yapı, Fonksiyon ve İfadeleri" *İstanbul Üniversitesi TDED* C.29 s.67-68. İstanbul.
- Eraslan, Kemal (2012) *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. TDK Yayınları: Ankara.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2008) *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi* (5.bs). Akçağ Yayınları: Ankara.
- Ergin, Muharrem (1972) *Türk Dil Bilgisi*. Minnetoğlu Yayınları: İstanbul.
- Ergin, Muharrem (2002) *Üniversiteler İçin Türk Dili*. Bayrak Basım/ Yayım/ Tanıtım: İstanbul.
- Erkul, Rasih (2004) *Cümle ve Metin Bilgisi*. Anı Yayınları: Ankara.
- Gabain, A. Von (2007) *Eski Türkçenin Grameri* (Çeviren: Mehmet Akalın) (5. bs.) TDK Yayınları: Ankara.
- Gencan, Tahir Nejat (1979) *Dilbilgisi* (4. bs.). TDK Yayınları: Ankara.
- Göğüş, Beşir (1968) "Türkçede Cümlesizlerin Kuruluşu ve Temel Cümlecige Bağlanma Şekilleri" [1969] 1968, *TDAY Bellekten* s. 89-142. Ankara.
- Gökşen, Enver Naci (1974) "Çıkma Durumu (-den) ve Kapsamı" *Türk Dili DED* C: XXX, S: 279, s. 973-978. Ankara.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1984) *Türk Dilinde Edatlar*. MEB Yayınları: Ankara.

Haceminoğlu, Necmettin (1996) *Karahanlı Türkçesi Grameri*. TDK Yayınları: Ankara.

Hatipoğlu, Vecibe (1974) *Türkçenin Ekleri*. TDK Yayınları: Ankara.

Karahan, Leylâ (2010) *Türkçede Sözdizimi* (15. bs). Akçağ Yayınları: Ankara.

Karakuş, Rahmi (2011) "Neden Üzerine Düşünme" *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* S:1(1) s.1-16. Sakarya.

Korkmaz, Zeynep (1961) "Uçun, Üçün, İçin Çekim Edatlarının Yapısı Üzerine" [1962] 1961 *TDAY Belleten* s. 31-15. Ankara.

Korkmaz, Zeynep (1995) "Türkiye Türkçesinin *ki* Bağlama ve Şüphe Edatları Arasındaki Yapı ve Görev Aynlığı" *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, C:1 s.620-625 TDK Yayınları: Ankara.

Korkmaz, Zeynep (2003) *Türkiye Türkçesi Grameri* (Şekil Bilgisi). TDK Yayınları: Ankara.

Korkmaz, Zeynep (2005) "Bağlaçlar ve Türkiye Türkçesindeki Oluşumları" *Türk Dili DED* C: LXXXIX, S:638, s.118-125. Ankara.

Korkmaz, Zeynep (2011) *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları* (5.bs). TDK Yayınları: Ankara.

Köprülü, Mehmet Fuat (1980) *Türk Edebiyatı Tarihi* (2. bs.). Ötüken Neşriyat: İstanbul.

Li, Yong-song (2004) *Türk Dillerinde Sontakılar*.(Yayımlayan: Mehmet Ölmez) Kebikeç Yayınları: İstanbul.

Nalbant, Mehmet Vefa (2012) "üçün ve için Edatları Üzerine Yeni Bir Değerlendirme" *Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi* s.87-94. Ankara.

Öner, Mustafa (1999) "Türkçede Edatlı (Sentaktik) İsim Çekimi" *Türk Dili DED* S:565 s.10-18. Ankara.

Özkan, Mustafa (2004) "Eski Türkiye Türkçesinde *ki* / *kim* Bağlaçlarının Kullanılışı Üzerine" *İstanbul Üniversitesi TDED* C:XXXI s:243-255. İstanbul.

Özsoy, A. Sumru ve Erguvanlı Taylan Eser (1998) "Türkçe'nin Neden Gösteren İlgeç Yantümceleri" *Dilbilim Araştırmaları Dergisi* s.116–125. Ankara.

Özsoy, A. Sumru (1999) *Türkçe/Turkish*. Boğaziçi Üniversitesi Matbaası: İstanbul.

Sev, Gülsel (2007) *Tarihî Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri*. Akçağ Yayınları: Ankara.

Tabaklar, Özcan (2011) "Göktürk Harfli Yazıtlarda –gAll Eki Üzerine" *İstanbul Üniversitesi TDED C: 45, S:45* s.269-274. İstanbul.

Tekin, Şinasi (1965) "Uygurcada Yardımcı Cümleler Üzerine Bir Deneme" *TDAY Belleten* [1966] 1965, s.35-63. Ankara.

Tekin, Şinasi(1992) "Eski Türkçe" *Türk Dünyası El Kitabı C:2, S:A-23*, s.69-120 .TKAE : Ankara.

Tekin, Talât (2003) *Orhon Türkçesi Grameri* (2.bs). Sanat Kitabevi: İstanbul.

Tulum, Ahmet Mertol (1990) "Orhon Yazıtlarında Birleşik Cümleler ve Baş Cümle İle Yardımcı Cümle İlişkileri " *TDAY Belleten* 1990 [1994] s. 193-205. Ankara.

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) (2011) *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü "Sosyal Bilimler"* . Yeni Reform Matbaacılık :Ankara .

Uslu, Zeki (2001) "Türkçede Neden Bildirme İşlevi, "için" İlgeci ve '-dan' eki " *XV. Dilbilim Kurultayı Bildiriler* (24-25 Mayıs 2001) s.123-129. Yıldız Teknik Üniversitesi Vakfı Yayınları : İstanbul.

